

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

En beskrivelse af
DANMARK
1692

EN BESKRIVELSE AF DANMARK 1692

A N
ACCOUNT
O F
Denmark,

A S
It was in the Year 1692.

Pauci prudentiâ, honesta ab deterioribus, utilia ab noxiis discernunt; plures aliorum eventis docentur. Tacit. lib. 4° Ann.

Vincit amor patriæ-----Virg.

L O N D O N :
Printed in the Year 1694.

ROBERT MOLESWORTH

En beskrivelse af
DANMARK
som det var i året
1692

Oversat af
SVEND LYNDRUP

Efterskrift af
ERIK KJERGAARD

WORMIANUM 1977

Bogen er sat med Linotype Aldus
og trykt i bogtryk hos Kannike Tryk, Århus,
på antikpapir 5002 fra Hahnemühle
Forsatspapiret er Bugrabütten fra Hahnemühle
Udgivet af Forlaget Wormianum
SBN 8516 052 0

De to latinske citater på den engelske udgaves titelblad,
gengivet foran, lyder i oversættelse:

*Kun få er i stand til i kraft af egen klogskab
at skelne mellem det gode og det slette,
mellem det gavnlige og det skadelige.
De fleste belæres af andres skæbne.*

Fædrelandskærligheden sejrer.

OVERSÆTTERENS FORORD

En lægmands oversættelse af Robert Molesworths beretning om Danmark kræver først og fremmest nysgerrighed. Derfor blev den ledsaget af historiske studier, som også viste sig betydningsfulde for ordvalget.

Grundlaget for oversættelsen er 3. korrigerede udgave af »An Account of Denmark, as it was in the Year 1692«.

Molesworths beretning er henvendt til hans landsmænd, og det er deres forhold, lige fra statsforfatning til kvægopdræt, han har brugt til sammenligning med de danske. Derfor er der tænkt på en englænder ved oversættelsen, han eller hun er »læseren«, og derfor er specielle engelske ord ikke oversat.

Det har været spændende at oversætte Molesworth, også fordi hans stil er ganske betagende. Den er elegant og fastholdes suverænt gennem meget lange afsnit med stadigt varierede, ofte brudte, næsten springende sætninger og sætningskæder med en imponerende ordfornyelse.

Elegancen kan naturligvis ikke gengives i oversættelsen, hvorimod de talrige indskud, associationer og affektbetonede udbrud så vidt muligt er taget med, selv om det af og til har kunnet bryde sætningsbygningen og vende datid til nutid. Rene skrivefejl er korrigeret.

Let læst, så er Molesworths bog dog vanskelig at oversætte, ikke mindst i valget mellem mangetydige engelske ords muligheder. I alle tilfælde har den gennemgående tendens været vejledende, dvs., at over-

sætteren heller ikke har lagt fingrene imellem, når Molesworth pludseligt – næsten midt i en sætning – har skullet give sin harme luft over danske forhold.

De mange latinske citater er oversat efter behov – og evne. Men, som der står på den engelske Hosebåndsorden: »Honi soit qui mal y pense« – »skam få den, som tænker ilde derom«.

Svend Lyndrup

INDHOLD

Fortale		9
Kapitel I	Den danske konges besiddelser	17
Kapitel II	Det egentlige Danmark og øen Sjælland	20
Kapitel III	Sundet	27
Kapitel IV	De øvrige øer og Jylland	35
Kapitel V	Den danske konges øvrige lande	38
Kapitel VI	Statsforfatningen	44
Kapitel VII	Hvordan kongeriget Danmark blev arverige og enevælden indført	48
Kapitel VIII	Folkets stilling, skikke og sindelag	61
Kapitel IX	Statens indtægter	73
Kapitel X	Hæren, flåden og fæstningerne	82
Kapitel XI	Hoffet	90
Kapitel XII	Den danske konges forhold til sine naboer	109
Kapitel XIII	Hvorledes hertugen af Holsten-Gottorp blev fordrevet og genindsat	116
Kapitel XIV	Danmarks forhold til andre fyrster	126
Kapitel XV	Love, domstole etc.	133
Kapitel XVI	Religion, gejstlighed, lærdom etc.	142
Slutning		149
Efterskrift:	England, Danmark og Robert Molesworth	157

Robert, Viscount Molesworth, 1656–1725. Stik efter et samtidigt maleri af Thomas Gibson

FORTALE

Molesworth bruger 36 sider til sin fortale, hvilket er nok til, at man kun lige blader den igennem og begynder med beretningen om Danmark. Af den får man lyst til at kigge nærmere på fortalen. Den er et essay med mange principielle betragtninger, der dels begrunder beretningens voldsomme udbrud mod autoritært styre, dels supplerer dem, og man keder sig ikke under læsningen. Molesworths anskuelser er så aktuelle, at de efter relevant omskrivning kunne læses i et dagblad den dag i dag. Man forstår datidens let sarkastiske spørgsmål, om fortalen var skrevet til beretningen eller omvendt, så smædeskriftet kunne »sælge« fortalen til det halve Europa.

Fortalen er oversat og forkortet efter grundigt kendskab til beretningen. Gengivelsen er i direkte tale, ofte ved næsten ordrette udpluk af karakteristiske bemærkninger i de enkelte afsnit. Det første kan læses uforkortet som en slags smagsprøve.

Sundhed og frihed er ubestrideligt menneskeheds største naturlige goder. Jeg siger naturlige, fordi den modsatte tilstand udelukkende opstår ved, at naturen med forsæt forføres, fordærves eller undertvinges. Alligevel værdsætter man sjældent disse goder, mens man har dem, lige så lidt som man går og nyder solskinnet og luften til daglig.

Man kan lære af egen erfaring, og, hvis man er klog, også af andres.

Et ufrit samfund har det som en syg mand. Ligesom erfaring fra flere patienter er nødvendig for at kende en sygdom fuldt ud, kan samfundsonder bedst studeres ved at betragte flere stater, og da man ikke her i landet kan få kendskab til trældommens ulemper, har rejser samme betydning for den, der vil tjene sit land, som lægens indsamling af erfaringer. Man skønner mere på friheden, når man er vendt hjem efter at have set andres ulykke på nært hold.

Ingen kan høste større udbytte end englændere, og ingen har rejst mindre.

I andre lande har fyrster og højadel råd til at rejse, men kun få andre, og i så fald oftest soldater eller flygtninge, der ikke just rejser for at studere.

I England har særdeles mange råd til enten at rejse selv eller sende deres sønner ud for at lære udenlandske forhold at kende til fædrelandets gavn.

Men hvad sker? Vi sender dem ud allerede som børn, og derfor vender de hjem som fæhoveder, der har solgt hjemlandets førstefødselsret til frihed for nutidens tendens til slaveri og en række fremmede skikke, som de har slugt råt. Lad dem først lære deres eget land at kende, så kan de drage sammenligninger og efter hjemkomsten dagligt arbejde på at forbedre vor forfatning, skønt den allerede er en af de bedste i verden.

Selv om vi bor på et af de dejligste steder, nyder vi dog godt af fremmede varer, som vore købmænd bringer hjem. Også antikkens folk havde fordel af at rejse til fremmede lande, fordi intet land har så elendig en forfatning, at det jo ikke besidder nogle gode skikke.

Vi kan finde beundringsværdige ordninger i Danmark og læse om andre blandt Amerikas vilde, som kunne være eksempel for Europas højst civiliserede lande.

Men selv om vor egen forfatning ikke kunne blive bedre, er det et spørgsmål om at bevare den uden disse evindelige stridigheder mellem kongerne, der vil tilrane sig ulovlig magt, og folket, som kun kæmper for friheden. Skal vi da bestandigt have ry som verdens uroligste nation? Dette var nok et besøg værd selv i jordens afkroge.

Desuden har parlamentets medlemmer en særlig pligt til at skaffe sig oplysning om vore nabolande, bedst gennem rejser og ikke mindst nu, hvor så mange udenlandske anliggender behandles.

Takket være Hans Majestæt er vor position nu stærkere end under tidligere konger, som fik os til at føle, at vi var udelukket fra verden, som næsten overså os. Nu hviler dens øjne på os, og når vi ikke i højere grad lever op til denne udfordring, kan det skyldes, at vi har forsømt studiet af verden uden for vort eget land.

Vi har altfor længe levet på fædrenes bedrifter og stolet på, at ingen kunne true vor magt – alt imens fjenden øgede sin magt.

De fleste religioners præsteskab, der jo fremfor nogen forstår at dyrke egne interesser, har sendt deres bedste folk til jordens fjerneste egne, hvorfra de er vendt hjem med profit og kendskab til fremmede kirkers og staters politiske forhold. Jesuiterne har hentet adskillige leve-regler og kontanter i både Kina og Japan, og vi bliver næppe til grin ved at følge deres eksempel. Som svorne tilhængere af tyranni har de sat sig på opdragelsen i alle papistiske lande. Og de lutherske præster, der er abso-

lut afhængige af fyrsten, har gjort tilsvarende. De sender også deres håbefulde unge ud, mange til Oxford, Cambridge og Paris. Men formålet med rejserne er ikke alene kundskaber, men også at lære, hvordan de skal tjene fyrsten på bekostning af folkets frihed. Efter at præsterne har erhvervet større verdenskundskab, har de vundet lægfolks respekt og kunnet øve større indflydelse med ondartede læresætninger. Men samme slags rejser er den bedste modgift for den herre (gentleman, O.A.), der lægger mærke til, hvorledes slaveriet har sneget sig ind i de fleste europæiske lande. Forud er gået åndeligt slaveri gennem ungdommens oplæring ved præsterne, der er ganske afhængige af fyrsten.

Det skal indrømmes, at jesuiternes skoler er glimrende for sprog og videnskab, mens sand lærdom som gode principper, moral, sund fornuft og retfærd spiller en ringe rolle. Og de glemmer bestemt ikke »dronningen over alle dyder«, den blinde lydighed mod autoriteterne. Kun få opdager dette, før de er modne mænd eller har erfaring fra rejser. De fleste tager slavementaliteten med sig i graven.

Hvis de pågældende lande i tide havde overladt opdragelsen til filosoffer i stedet for præster, var de sandsynligvis sluppet for deres nuværende åg.

De græske og romerske skoler havde det modsatte formål, nemlig at opdrage ungdommen til nyttige samfundsborgere, der kunne værne lovene og folkets frihed. Derfor betragtedes filosofferne som statens støtter.

I oldtiden anså man dem, der bekæmpede tyranniet, for heroer, f.eks. Brutus og Cato.

Men nu lægger man i udenlandske skoler mere vægt

på elegant latinsk eller græsk stil end på bogens indhold om frihedsidealerne.

I modsætning til antikken kan en mand nu få ry for at være meget lærd og dog være ganske nytteløs ude i livet. Og i de ufri lande står gejstligheden i vejen for en ændring, fordi den er herre over såvel unges undervisning som gamle mænds samvittighed.

Forestillingen om enevælde af Guds nåde var tidligere ukendt i nordiske lande. Selv i Østen, hvor konger dyrkes som guder, har man aldrig henført deres magt til Himlen selv, og Skriftens eksempel i Sauls herredømme over jøderne og Samuels tale om kongedømme beviser enten intet eller det modsatte. Men dette overskrider en fortales rammer og er allerede behandlet af bedre penne.

Hele Europa var på sin vis frit indtil for ganske nylig, idet samlingen af småhøvdinges områder førte til valgkongedømmer. Italien udmærker sig ved, på trods af tyranniske herrer at stå den gamle europæiske statsform nærmest, måske bl.a. fordi mange italienske republikker holder gejstligheden på rette plads.

Enhver burde vide, hvor store rettigheder, folket indtil for nylig havde i valgkongedømmerne Sverige og Danmark.

Hvis nogen hævder, at undersætter kan give deres fyrste enevældig magt, vil jeg vove den påstand, at ingen, der er ved sine fulde fem, kan tænkes godvilligt at give afkald på friheden for sig selv og sine efterkommere. Det ville jo svare til, at et barn eller en sindssyg bortgav en formue, og selv det, som folkets kårne repræsentanter gør for øjeblikket, kan jo senere

vise sig uheldigt, men det kan ændres, når bare landet har en fri forsamling, der hyppigt træder sammen. En enkelt parlamentssamlings love kan ikke have evig gyldighed, modsat selve parlamentsinstitutionen, der udsteder, ændrer og ophæver lovene.

Dette er hårde ord for mange. Men det er indlysende, at enhver der begrænser folkets ret til at påvirke statsmagten, på samme tid undergraver majestætens adkomst til den. Himlen være lovet, at vor nation er næsten befriet for sådanne vildfarelser.

I Rusland er styret så tyrannisk som i noget østligt monarki, bl.a. takket være præsterne. Og for at oprettholde det nødvendige lydige sindelag er desuden indført dødsstraf for at rejse ud af landet uden officielt ærinde, så befolkningen ikke skal få kendskab til andre landes frihed. Modsat burde frie landes indbyggere rejse ud for at lære, hvor vanskeligt det er at genvinde friheden, hvis den først er gået tabt. Tyranniet kommer nemlig snigende, akkurat som tæring. I begyndelsen vanskeligt at påvise, men let at bekæmpe, og fuldt udviklet næsten uhelbredelig. Intet kan som en rejse afsløre denne ondartede sygdom, og det er tilmed den billigste måde.

Vore egne universiteter, der uden tvivl er verdens bedste, har rejsestipendier, og de kan i et land, hvor læg og lærd har fælles interesse, kun tjene frihedens sag, i modsætning til den enevælde af Guds nåde, der tidligere er forkyndt fra prædikestolene.

Vore universiteters undervisning sigter desværre ikke mod politisk opdragelse. Den er ikke fulgt med tiden, og først efter mødet med verden udenfor er man i stand

til at revidere, hvad man har lært, og så blive en nyttig samfundsborger.

Men har ikke vore nuværende udmærkede præster kendskab til verden? Vel ikke alle fra rejser, men så fra deres tid i London, hvor de har lært kristelig frihed og dyder. Forskellen mellem deres og munkecellens opdragelse viser sig i deres langt større indsigt, dømmekraft og retfærdssans.

Jurister, der har set meget af den fremmede verden, er oftest svorne tilhængere af frihed.

Nu har jeg omtalt, hvilken opdragelse der kræves for, at en mand skal være til gavn for sit land, og det må være hovedformålet: først undervisning i den antikke historieskrivnings indhold, dernæst kendskab til fædrelandets love og forhold, og så kunne man med tilstrækkelig modenhed rejse udenlands og studere fremmede landes forfatning for at vende hjem med et forstærket ønske om at bevare vor egen.

En rejsende kan simpelthen på indbyggernes ansigter og levemåde aflæse en fri forfatnings fordele, og alene dette er nok til at begrunde en udenlandsrejse. En englænder burde præsenteres for den trælbundne verden for virkelig at sætte pris på sit eget lands lykke, akkurat som spartanernes børn skulle lære ædruelighed ved at få forevist de fulde slaver.

I mere slebne og yndefulde lande som Frankrig, Spanien og Italien tilsløres slaveriet let af levemåde, klima, kost, flotte bygninger osv., som også gør det mindre tyngende. I de nordiske kongeriger derimod ser man slaveriet, som det er, blottet for alle prydelser. Da kun få englændere rejser dertil, og vi i det hele ved meget

lidt om dem, har jeg fundet, at det var nyttigt at udgive den følgende beretning om Danmark. Oplysningerne er med størst mulig nøjagtighed indhentet på stedet. De gengives retfærdigt og upartisk, og måske er de hele rejsens videbegærlighed, besvær og omkostninger værd.

Salus populi suprema lex esto.

(Folkets vel skal være den højeste lov. O.A.)

KAPITEL I

Den danske konges besiddelser

Hvis vi ser på udstrækningen, må han retfærdigvis regnes blandt Europas største fyrster, men gælder det betydning, er han jævnbyrdig med kongen af Portugal eller måske lidt svagere.

Hans titel er »Konge af Danmark og Norge, Goter og Vandaler (Vandaler forveksles hyppigt med Vender, jævnfør danske kongers latinske titel, Rex Vandalorum, O.A.), hertug af Slesvig og Holsten, Stormarn og Ditmarsken, jarl af Oldenburg og Delmenhorst«. Titlen er reel, idet han helt eller delvis besidder disse lande, dog bortset fra »Konge over Goter og Vandaler«, der også benyttes af den svenske konge, men som den danske konge har bibeholdt siden herredømmet over Sverige (som vi i England m.h.t. Frankrig).

Jeg vil fortælle Dem lidt om disse landes nuværende tilstand uden at benytte andre kilder end fornuftige, alvorlige personers oplysning, og hvad jeg personligt har kendskab til.

Efter de sidste krige mellem den berømte feltherre Karl Gustav af Sverige og Frederik III, som sluttede med freden 1660, har Danmark måttet affinde sig med tabet af alle besiddelser på den svenske side af Østersøen, nemlig Skåne, Halland og Blekinge, idet hyppige forsøg på generobring er slået fejl. Disse provinser, især Skåne, var Danmarks bedste og er derfor stadig genstand for misundelse, ja, i så høj grad, at Kronborgs

vinduer, hvorfra Skåne kan ses, er muret til for at hindre danskernes gamle nag i at blusse op på ny.

Efter denne beklipning er Danmark nu helt omgivet af hav lige på nær en smal strimmel, der forbinder det med Holsten: Nordsøen mod vest og nordvest, Kattegat, som er indsejlingen til Østersøen, mod nord og nordøst, Østersøen mod øst og mod syd floden Ejder, der udspringer tæt ved Østersøen, løber mod vest og udmunder tæt ved den befæstede by Tønningen, der tilhører hertugen af Holsten-Gottorp. Danmark ville altså være en ø, hvis der blev gravet en kanal på tre danske mil fra Ejder til Kiel. Jeg medtager i denne beretning hertugdømmet Slesvig som en del af Danmark, men ikke Holsten, fordi Slesvig var len under den danske krone, Holsten under kejserdømmet.

Hele Danmark med alle øer når fra 54 gr. 45 min. til 58 gr. 15 min. nordlig bredde, men da det er forholdsvist smalt, må størrelsen anslås til allerhøjest 2/3 af kongeriget Irlands.

Norge, der ligger nord for Danmark på den anden side af Kattegat, er et øde og ufrugtbart land, der er helt beklædt med bjerge og fyrretræer. Det strækker sig helt fra 59 til 71 gr. nordlig bredde, men er meget smalt. Grænserne er mod vest og nord Oceanet, mod øst Sverige og de svenske besiddeler, mod syd Kattegat. Havet, der omgiver Norge, er så dybt, at skibe ikke kan ankre op, og derfor regnes kysterne i mørke og storm for de farligste i Europa. Redning er umulig, hvis man kastes mod de høje klipper, der kranser kysten, sine steder over havdybder på 200 favne.

Holsten, som omfatter Ditmarsken og Stormarn,

grænser til hertugdømmerne Slesvig mod nord, Saxe-Lauenborg mod sydøst, og når floden Elben i sydvest mellem Oceanet og Østersøen. Beliggenheden er mellem 54 og 55 gr. nordlig bredde.

Grevskaberne Oldenborg og Delmenhorst, der ligger i Tyskland, støder op til hinanden, men er adskilt fra resten af kongens besiddelser af Elben, Weser og hertugdømmet Bremen, der skyder sig ind mellem dem og Holsten. De grænser mod nordøst til Weser, mod vest til Østfrisen og grevskabet Emden, og mod syd delvis til bispedømmet Münster. De er små, kun 35 engelske miles på tværs, beliggende omkring 53 gr. 30 min. nordlig bredde.

Kongens øvrige besiddelser nævnes ikke i hans titel. De er Færøerne og Island i det nordlige Ocean, St. Thomas, der er en af de caribiske øer i Vestindien, og to forter: Christiansborg på Guineakysten og Trankebar i Ostindien. Desuden har han et toldsted i Elsfleth ved Weser.

I det store og hele gælder altså for den danske konges områder, at de har en ubekvem beliggenhed med store indbyrdes afstande. Det er jo indlysende, at en stat, som grænser op til mange fyrstendømmer, er svag og udsat. Bevarelsen af integriteten kræver ekstra omkostninger og usædvanlig klogskab, og det er især her, man må søge årsagen til de svenske sejre.

KAPITEL II

Det egentlige Danmark og øen Sjælland

Dette område udgør 4/5 af den danske krones besiddelser og skal derfor beskrives mere udførligt end de øvrige. Da jeg ved, at andre har meddelt kongerække og -stamtavle og fortalt om svundne tiders berømte mænd, befolkning og bedrifter, vil jeg holde mig til nutiden og kun berøre fortidens historie og geografi, hvor det er nødvendigt for at forstå den nuværende tilstand.

Det egentlige Danmark består af mange øer i Østersøen og af Jylland, der er en del af fastlandet. Hertugdømmet Slesvig, som jeg tog med i forrige kapitel, skal beskrives for sig, fordi det i modsætning til ovennævnte, der fuldt ud tilhører kongen, er delt mellem denne og hertugen af Holsten-Gottorp. Jylland er den største og frugtbareste provins, men øernes beliggenhed er bedre, især Sjællands med hovedstaden København. Desuden ligger Sjælland ved den berømte passage Sundet, med byen Helsingør på det smalleste sted. Jeg vil derfor begynde med at beskrive øerne, først Sjælland.

Den er næsten cirkelrund med en omkreds på 180 engelske miles. Jeg kan ikke påstå, den er frugtbar, eftersom rug er det eneste brødkorn, der dyrkes i rigelig mængde, således at størstedelen af alt brød bages af rug. Trods få enge bjærges rigeligt og godt hø af det korte, duftende græs langs kornmarker og på spredte, sumpede jorder. Der er ingen floder, og højst en halv snes åer formår at drive en mølle. Til gengæld har Sjæl-

Danmarkskort fra »A New System of Geography« af John Seller, trykt i London 1685.

land talrige smukke søer med masser af fisk. Men navnlig i København og dens omegn er luften dårlig p.gr.a. hyppig tåge og den lave beliggenhed. Alligevel forekommer forkølelsessygdomme meget sjældent, hvilket efter min mening skyldes, at der kun fyres med bøgetræ, som er det eneste udbredte træ her på øen. En fjerdedel er dækket af skov, der er reserveret kongens jagter på kronhorte, vildsvin, råbukke osv., alle så hellige, at ingen tør røre dem, selv om hele flokke årligt ødelægger uendelige mængder korn for de fattige bønder.

Mange steder er landskabet smilende med yndigt afvekslende småbakker, skove og søer. Hvad havne angår, må den aldeles udmærkede Københavns havn opveje manglen i øvrigt på både Sjælland og de øvrige øer. Der findes nemlig, så vidt jeg ved, kun få andre, der kan besejles af skibe på 200 tønder.

Men havne savnes ikke særligt, fordi Sjælland ikke frembringer eksportvarer. I gode, dvs. regnfulde år (for alt i alt er jorden sandet og kræver hyppig regn selv så højt mod nord), kan der være overskud af rug. Og jeg har hørt, at for 40 år siden lastede årligt 10–12 store, fladbundede hollændere i Køge, dengang en dejlig blomstrende by, 20 engelske miles fra København. Nu synes man tilfreds, hvis Sjælland kan brødføde sig selv med rug, ikke just fordi befolkningstallet er steget, men fordi dyrkningen ansføres mindre, end da skatterne på de stakkels landmænd var færre og mindre hårde.

Kvæget er som regel småt og magert, fordi det holdes inde i 7–8 måneder på hø, mask, rodfrugter, ukrudt og hvad bras, ejerne kan skaffe. I sommertiden er kødet sødt og saftigt. Bedekød var sjældent indtil for nylig

og endnu ret ualmindeligt, fordi man ikke plejer at gilde, men spise lammene.

Almuekosten er i almindelighed tarvelig i hele Danmark. Borgerne lever af rugbrød, saltkød, stokfisk, flæsk og meget dårlig ost, alt i en sådan tilstand, at engelske markedsinspektører, der ødelægger usunde levnedsmidler eller overgiver dem til fængslerne, næsten ville tømme torvene og lade lidet blive tilbage for opkøbere og leverandører (hvis de ikke fandt forsyningerne bedre end i København). Bøndernes kost består af rodfrugter, hvidt kød og rugbrød, sjældent friske fisk, næppe ordentlig kød, undtagen ved særlig festlige lejligheder, f.eks. Mortensaften, hvor hver eneste familie i Danmark uvægerlig munter sig med en stegt gås.

Her, og det gælder hele Danmark, forekommer kun to årstider, vinter og sommer. De mere behagelige, efterår og forår, oplever man som regel ikke, foråret aldrig, efteråret sjældent. Man går direkte fra den største hede til den hårdeste kulde og omvendt. Varmen i juni, juli og august ligger langt over Englands og er især trykkende om natten. Den er lummer, så man har fornemmelsen af at være dækket mod solen af et lag vanddamp. I København er man i disse måneder konstant plaget af fluer. De bekæmpes med giftblandet vand både i køkken og stuer med det resultat, at jeg har set hele skæppefulde af døde fluer fejet sammen i ét rum.

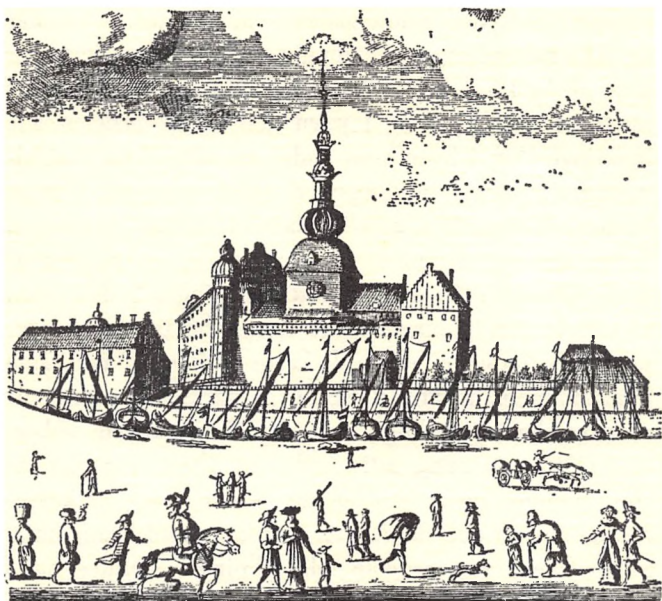
Fra Østersøen ud for København hentes meget få gode fisk, færre end jeg kender fra tilsvarende kystbyer. Om dette skyldes vandets ringe saltindhold (snarere brak- end saltvand) eller fiskernes manglende iver, ved jeg ikke. Formentlig det første.

Det væsentligste for Sjælland, ja hele Danmark, er

byen København og Sundet. Jeg vil begynde med byen, også fordi jeg derefter kun har lidt at fortælle om andre byer i kongens lande. Ingen af dem rager op over vores St. Albans.

København er ingen gammel by, heller ikke særlig stor, nærmest som Bristol, men trods mange hindringer rejser der sig daglig nye bygninger. Fæstningsvoldene omkredser langt mere end selve byen og mange småhuse, der vil blive revet ned, efterhånden som byen vokser. Takket være den udmærkede havn er beliggenheden handelsmæssigt en af verdens bedste, og som fristad ville den utvivlsomt blive handelscenter og stabelplads for al trafik på Østersøen. Havnen omgives af byens bastioner, og indsejlingen, der er så smal, at kun ét skib kan passere ad gangen, lukkes hver aften med en stærk bom og beherskes på den ene side af Citadellet, på den anden af et udmærket blokhus, der er godt armeret med kanoner. I denne havn ligger den kongelige marine, hvert skib på sin bestemte plads. Rundt om flådens leje løber en træbro, der er anbragt således over vandet, at alle skibe kan ses på nært hold, akkurat som hvis de lå på land. Havnen kan rumme 500 skibe, godt beskyttet mod både storm og fjender. Reden er god og sikker, værnet mod søsiden af en stor sandbanke, der er afmærket for skibene ved et par bøjer. Man behøver ikke at frygte tidevand, og dybden er altid tilstrækkelig. Der kan dog, alt efter vindforholdene, opstå strømninger, men de er hverken hyppige eller farlige. Retfærdigvis må konkluderes, at denne havn i enhver henseende kan regnes for en af de bedste i hele verden.

Byen er godt befæstet trods beliggenheden på flad,

Det kongelige slot i København ved år 1679, set fra nord. Fra Peder Hansen Resens Atlas Danicus.

sumpet jord, der gennemskæres af stinkende kanaler og ikke beherskes af højdepunkter. Forsvarsværkerne er kun af jord og græstørv, men alligevel bygget efter moderne principper og i jævn god stand. Næsten alle bygninger her i byen som andre steder er kun middel-mådige, opført i bindingsværk med mursten. Det er bemærkelsesværdigt, at alle gode offentlige bygninger, f.eks. Børsen, Tøjhuset og Rundetårn, er bygget af kong Christian IV, den nuværende konges bedstefader, en meget modig omend ikke særlig heldig fyrste, der udrettede langt mere med færre indtægter end sine efterkommere, nemlig dengang monarkiet hverken var arveligt eller enevældigt. Han sagde ofte, at han vidste, undersåtternes pung altid ville stå åben, når han og riget trængte, og at han hellere så dem som sine kasse-mestre end en overskatmester, der kunne misbruge ham. Skønt byens væsentligste udsmykninger skyldes ham, glemte eller udsatte han at opføre et slot til sig selv og sine efterkommere. Og ingen har gjort det siden, skønt opgaven bestemt ligger lige for, idet kongens residens er den dårligst beliggende, tarveligste og ubekvemmeste i hele verden. Den er ligeså enestående slet, som havnen er god. Adskillige adelsmænd, f.eks. Hans høje Excellence Gyldenløve og den store admiral Juel, bor uendeligt bedre end den samlede kongelige familie. Til gengæld har Hans Majestæt tæt ved residensen en glimrende hestestald og store smukke haver med et fortrinligt havehus, Rosenborg, et stykke vej fra slottet i den anden ende af byen.

KAPITEL III

Sundet

Sundet eller Øresund, det stræde der har så stort ry i verdens nordlige egne, ligger mellem øen Sjælland og Skånes fastland. Hvor det er smallest, ligger på dansk side byen Helsingør med en stærk fæstning, Kronborg, og en nogenlunde god red. På svensk side byen Helsingborg med en forfalden borg, hvoraf kun et gammelt tårn står tilbage og lige akkurat er i stand til at bære et halvt dusin svære kanoner, der kan besvare forbi-passerende orlogsmænds salut.

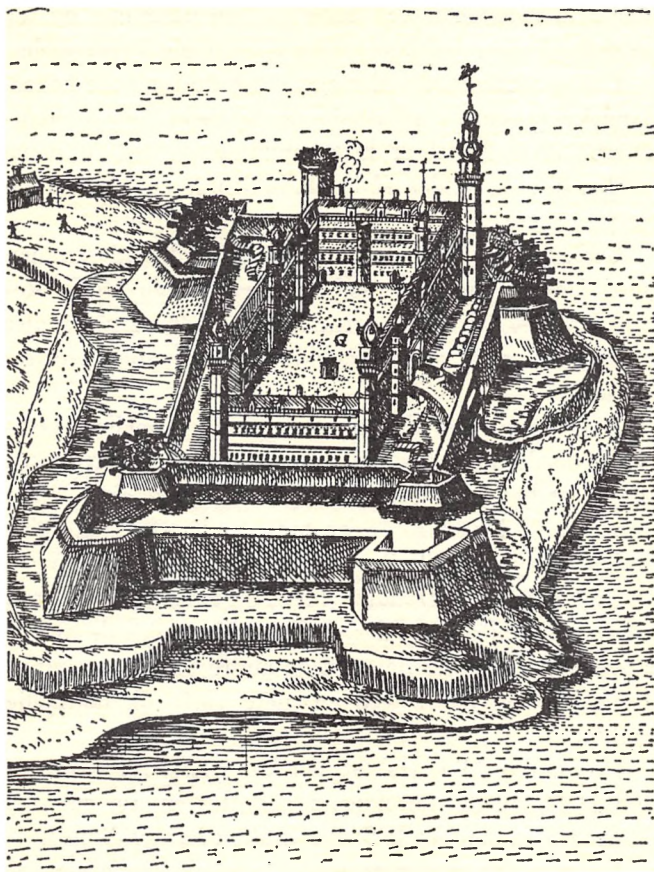
Herimellem passerer alle skibe, der handler på Østersøen, både frem og tilbage. Derfor er dette stræde næst Gibraltar det vigtigste og stærkest befærdede i hele Europa. Ganske vist var tabet af det store og rige Skåne betragteligt i sig selv, men det havde endnu større betydning for spørgsmålet om herredømmet over denne vigtige passage. For skønt danskerne ved fredstraktaten udtrykkeligt bibeholdt det med ret til at kræve told af alle skibe på nær svenske, stoler de nu ikke så sikkert på denne ret. Uden herredømmet på begge sider kan de nemlig nok have ret, men ikke magt til at håndhæve den, og for øjeblikket oppebærer de tilsyneladende kun afgiften, fordi de opfører sig skikkeligt, idet deres stærkere nabo, Sverige, er i stand til at skride ind ved først givne lejlighed.

Da toldafgifterne er meget betydelige og i de senere år har medført mange stridigheder, der endnu ikke er bilagt, finder jeg det ikke af vejen at gøre rede for

deres oprindelse og beskaffenhed på dette sted. Det sker efter nøjest mulig efterforskning hos de ældste og mest indsigtsfulde personer, jeg har kunnet opsøre.

Den rimeligste forklaring er da, at afgifterne oprindeligt indførtes efter aftale med de østersøhandlende, der var villige til at betale lidt for hvert skib til gengæld for, at der visse steder på kysten opretholdtes fyr for sejlads i mørke nætter. Herved blev Sundet den hyppigst benyttede vej til Østersøen, mens den anden, Storebælt, hurtigt blev opgivet, dels p.gr.a. fordelene ved fyrene, dels efter overenskomst om, at alle skulle betale deres del. Det syntes nemlig urimeligt, at skibe, der undgik betaling ved at sejle uden om Sundet, alligevel skulle kunne høste fordelene i mørke og uvejr, og hvis det var tilladt at undgå betaling på denne måde, ville indtægterne af den ringe afgift på hvert skib blive for små til opretholdelse af fyrene. Og danskerne selv havde for få skibe til, at det kunne betale sig for deres egen skyld. Desuden var det købmænd fra Lübeck, Danzig og andre Hansestæder, der på den tid drev den største handel i Nordeuropa. Og heraf høstede de stor magt og rigdom.

Men da der ikke fandtes en bestemt forskrift eller traktat om de forskellige ladninger på så mange forskellige nationers skibe, begyndte danskerne, som tiden gik, at ansætte afgiften vilkårligt, alt efter modpartens svaghed eller styrke og efter forholdet til den enkelte stat i øvrigt. For at skaffe klarhed over disse forskellige toldafgifter afsluttede kejser Karl V for sine 17 nederlandske provinser, der drev stor handel på Østersøen, en traktat med kongen af Danmark i Speyer ved Rhinen. Heri fastsattes sundtolden for et skib på højst 200 tøn-

Kronborg slot ved år 1660, set fra syd. Detalje af kort fra Peder Hansen Resens Atlas Danicus.

der til 2 rosenobler ved både ind- og udsejling, og for et skib på mere end 200 tønder tilsvarende 3 rosenobler.

Denne aftale stod ved magt, indtil de forenede nederlandske provinser afkastede det spanske åg, og danskerne drog fordel af krigshandlingerne ved at hæve tolden til ublu højder, så længe hollænderne ikke evnede at protestere.

Omkring år 1600 sluttede de sig imidlertid sammen med Lübeck i protest mod den fælles ublu afgift. Resultatet blev, at hollænderne herefter betalte mere eller mindre, alt efter deres øjeblikkelige magtstilling, oftest mindre.

1647 afsluttedes den første toldtraktat mellem Danmark og de nu uafhængige Nederlande, der forpligtede sig til at betale en bestemt afgift for hvert skib. Traktaten skulle løbe i 40 år, og hvis der herefter ikke blev indgået en ny, skulle Speyer-traktaten træde i kraft.

Traktaten af 1647 udløb 1687, og danskerne gik med til en ny, midlertidig, der skulle gælde, indtil de mange uoverensstemmelser om told og andre problemer kunne ordnes i fred og ro ved en mere varig og højtidelig traktat.

Den midlertidige traktat, der kun gjaldt for 4 år, udløb 1691, og da der ikke er afsluttet en ny, står det klart, at kun den gamle Speyer-traktat har gyldighed.

De engelske traktater med Danmark er baseret på de hollandsk-danske og refererer til dem. Efter ordlyden vil vi blive behandlet *tanquam gens amicissima* (som et meget venligtsindet folkeslag, O.A.), idet der ses bort fra Sverige, hvis skibe overhovedet ikke betaler told.

Lige nu har altså både englændere og hollændere grund til at ønske en ny traktat med Danmark om told

og andre handelsproblemer, med mindre man altså enes om at lade Speyer-kontrakten gælde for fremtiden.

Denne korte beretning om oprindelsen til oprækket viser, hvor løst den danske konges ret til sundtold er begrundet. Fra en ringe tribut, som købmændene frivilligt betalte til egen fordel, med kongen af Danmark som en slags kasseimester, der varetog den fælles tarv, er den vokset til en tung skat på handel og en form for underdanig anerkendelse af hans herredømme over farvandet. Altsammen fordi han drog fordel af hollændernes krig med Spanien, og fordi kong Jakob I, der favoriserede danskerne p.gr.a. sit ægteskab med en dansk prinsesse, så gennem fingre med det til skade for englænderne. Herefter måtte alle mindre stater rette sig. Det er også ufatteligt, hvordan opkrævning af told ellers kunne gennemføres. Sundet er nemlig ikke den eneste vej til Østersøen. Der er desuden Store- og Lillebælt, det første så bekvemt og bredt, at hele den hollandske flåde i sidste krig valgte denne vej i samfulde 4–5 måneder, og den danske sømagt har næppe nogensinde kunnet tvinge englændere og hollændere fra at vælge den vej, der passede dem bedst. Hertil kommer, at Sundet på det smalleste sted er 4 engelske miles bredt og alle steder tilstrækkelig dybt. Det kunne altså ikke beherskes af kongens fæstninger, da han var herre på begge sider, og langt mindre nu, hvor han kun besidder den ene. Den påståede suverænitet er således særdeles vaklende, idet den dels hviler på tillidsbrud, dels på visse implicerede fyrsters ligegyldighed, til stor skade for handelen. Spanierne kunne jo med samme ret påberåbe sig herredømmet over strædet ved Gibraltar, som er eneste passage, eller svenskerne, der nu behersker

den ene side af Sundet, kunne opkræve endnu en told-afgift, og begge ville være i stand til at sætte større magt bag kravet.

Til yderligere belysning af sagen og for at påvise overensstemmelse med min redegørelse har jeg fundet det på sin plads at kopiere et brev fra en meget indsigtfuld person. Det er dateret 31. marts 1691.

Min Herre.

Fra gammel tid oversteg sundtolden ikke en rosenobel for et skib incl. ladning. Men inden for de sidste 100 år, nogle siger, efter at kong Jakob af Skotland besteg den engelske trone og forholdt sig ligegyldig, begyndte de danske konger, der jo beherskede begge bredder, også at kræve told af varer og at forhøje taksterne for selve skibet. De dengang så mægtige lübeckere nægtede imidlertid at betale.

1640 beordrede kongen udfærdiget en toldrulle, hvoraf jeg har et eksemplar. Ifølge den betalte et skib på 100 læster eller 200 tønder (hvilket er det samme): for 100 læster salt østpå 300 rigsdaler, for skib og en smule last ovenpå saltet 34 rigsdaler, 24 skilling, og for 100 læster rug fra øst 150 r.d. for skibet og en smule last 34 r.d., 24 skilling. I alt for et skib med denne drægtighed og ladning frem og tilbage: 519 rigsdaler.

Så gik hollænderne i forbund med svenskerne, der 1643 faldt ind i Danmark gennem Tyskland, mens hollænderne lånte dem skibe. Herefter trykker kongen en ny og mere favorabel toldrulle: for 100 læster spansk salt 100 r.d., for 100 læster rug 75 r.d., for selve skibet ind og ud som tidligere 69 r.d. I alt

244 r.d. Men taksterne blev hverken sat tidligt eller lavt nok, og hollænderne opnåede ved traktaten med Danmark omkring 1646 følgende ændring: de 100 læster salt 50 r.d., 100 læster rug 50 r.d., skib og småladninger uden afgift. I alt 100 r.d. Det er p.gr.a. deres ubetimelige toldforhøjelser, at de danske konger har tabt så mange landområder til svenskerne.

Men lad mig besvare Deres spørgsmål nærmere. Omkring det omtalte tidspunkt, 1640, indbragte øresundstolden 240.000 – 300.000 rigsdaler årligt, men siden 1645 har beløbet allerhøjst været 150.000 r.d. undtagen under krigen med svenskerne, hvor ingen var fritaget. Under sidste krig, husker jeg, var summen kun 143.000 r.d., men før og efter (varer på svenske skibe og svenske varer på fremmede skibe er traktatmæssigt fritaget) ikke over 80.000 r.d., sidste år mindre end 70.000.

Det danske hof skal ikke lastes for sin forunderlige jalousi, når den påståede suverænitet brydes, fordi folk er særlig forsigtige og mistænksomme, når deres herredømme er svagt, og det er nemlig i høj grad englændernes og hollændernes, ja, også svenskernes interesse at få sagen rettet, både for at ophjælpe egen handel og mindske naboens indtægter. Det kan heller ikke siges, at englænderne og hollænderne bøjede sig helt, for selv om de gik med til at betale en lille told på varer, tillader de aldrig hverken undersøgelse eller standsning. Danskerne må nu tage skipperens ord for ladningens art og størrelse, og de finder det klogt aldrig at gå videre, for at vi ikke til sidst skal blive gale i hovedet og kigge for nøje på både deres oprindelige ret og evnen

til at håndhæve den. For så længe vi og hollænderne er tilfreds med at betale denne told, gør alle småstater det også uden vrøvl, men hvis vi én gang brød lænken, ville også de kaste deres del.

KAPITEL IV

De øvrige øer og Jylland

De betydeligste øer efter Sjælland er Fyn eller Fionia, Lolland, Langeland, Falster, Møen, Samsø, Ærø, Bornholm og Amager. Desuden findes talrige småøer, der ikke kræver omtale.

Næstefter Sjælland er Fyn den største og frodigste med masser af korn, svin, indsøer og skove. Hovedbyen Odense har en god beliggenhed og var tidligere en blomstrende lille købstad, men er nu i forfald. Eneste eksportvare er nogle få heste, den øvrige avl går til hjemmebrug. Fyn udgør en af de store administrative enheder, et stiftamt, for tiden underlagt hr. Winterfelt.

Lolland er en lille frugtbar ø. Alle kornsorter dyrkes til overflod, især hvede, så både København og det øvrige land kan forsynes, idet hvede uden for Lolland er en sjældenhed. Desuden laster hollænderne årligt store mængder korn. Lolland med omliggende småøer er ligeledes et stiftamt, under hr. Gøye, der i lang tid var gesandt i England.

Falster, Langeland og Møen er frodige øer, de førstnævnte eksporterer en del korn. På Ærø og Als dyrkes en mængde anis, der bruges som krydderi til kød og blandes op med brødet. På Bornholm, Samsø og de øvrige øer holdes kvæg og dyrkes korn til eget brug. Men Amager fortjener særlig omtale. Denne lille ø er kun adskilt fra København ved et meget smalt stræde, der kan passeres ad en vindebro, og den overgår i frugtbarhed hele resten af landet. Jorden blev for mange år

siden overladt til en hel del nordhollandske familier, der skulle lave smør og ost til hoffet, og deres efterkommere har endnu bevaret forfædrenes sæder og skikke, sprog, renlighed og flid. De ønsker heller ikke at blive blandet med den danske befolkning, men gifter sig kun indbyrdes. I sin tid fik de særlige privilegier, hvoraf nogle er uændret, mens andre er beskåret, og det må frygtes, at hollænderne efterhånden vil blive behandlet som de andre undersåtter.

Takket være disse arbejdsomme folk kan Amager betragtes som Københavns køkkenhave. Herfra forsynes torvene rigeligt med alle slags urter og grønsager, smør, mælk, store mængder korn og en del hø, og alt hvad øen frembringer, overgår det øvrige lands produkter.

Jylland, der er en del af antikkens Cimbrica Chersonesus (kimbriske fastland, O.A.), udgør vel 2/3 af kongeriget Danmark. Det består af fire stiftamter, for tiden under grev Friis, hofmarskal Speckhan og hr. Edmund Schele (Mogens Skeel? O.A.), der p.t. er den danske konges ekstraordinære gesandt hos Hans Majestæt, osv. (Molesworth nævner altså kun tre stiftamt-mænd, O.A.).

I Jylland findes overflod, især på kvæg, og selv om vestkysten mangler gode havne, udfører hollænderne årligt masser af magre køer og okser til deres egen mere frugtbare jord, hvor de på kort tid æder sig så forbausende fede, at hollænderne tjener tykt på denne handel. De talrige heste og svin er fremragende, og kornhøsten kan brødføde landsdelens befolkning. Jorden er bedst ved kysterne, hvorimod det indre er dækket af heder, skove og søer. Kort sagt, Jylland er kongens bedste landsdel og synes mindst i forfald, fordi det ligger

længst fra København – Procul a Jove, Procul a Fulmine (fjernt fra Jupiter, fjernt fra lynet, O.A.). Man har nemlig gjort den iagttagelse, at i innskærkede monarkier og republikker er naboskabet til regeringssædet fordelagtigt, mens fjernere provinser trives dårligere og er mere udsat for undertrykkelse, mens det omvendte gælder i enevældige og tyranniske kongedømmer.

KAPITEL V

Den danske konges øvrige lande

Hertugdømmet Slesvig er alt i alt et værdifuldt område, og skønt der ikke er meget at udføre, må beliggenheden mellem to have betegnes som velegnet for handel. Når landet selv er forsynet, reterer nemlig kun lidt korn, kvæg, heste og fyringsbrænde til naboerne. Slesvig er delt mellem kongen og hertugen af Holsten. Hovedbyen, der har givet hertugdømmet navn, tilhører hertugen, som residerer på sit slot tæt ved byen. Slottet er et af de yndigste herresæder i hele Nordeuropa, og man kan ikke forestille sig en dejligere eller mere romantisk beliggenhed. Det er bygget på en ø, hvor floden Slien udvider sig til en stor sø med høje, skovklædte bredder over det dejligt klare vand. Der er masser af fisk i søen, hvor letlastede småkuder ses på vej til og fra udløbet i Østersøen. De store haver er med møje og smag anlagt ved udgravning af en skråning på søbredden overfor. De er virkelig planlagt og er velforsynet med springvand, rabatter, gangstier og fontæner som de berømteste italienske villaer. Haverne fortsætter i en storslået park eller rettere skov, der gennemskæres af dejlige spadsere- og ridestier. Skoven er rig på hjorte, vildsvin og alle slags vildt.

Hertugens residens led meget under hans ulykkelige skæbne, idet mange udsmykninger ikke alene blev udsat for forfald, men, siges det, blev direkte revet ned og ødelagt efter ordre. Efter hertugens genindsættelse er de nu under restaurering til deres fordums pragt. Hel-

digst mellem adskilligt andet værdifuldt var et beundringsværdigt bibliotek, en udsøgt bogsamling, der var skabt gennem en lang årrække af mange holstenske hertuger. Den slap, og i 1692 så jeg den i god stand sammen med slottets øvrige rariteter under fortsat restaurering.

Holsten er delt mellem adskillige grene af den familie, hvis efterkommere alle betegner sig hertug af Holsten, og som efter tysk skik (både yngre og ældre brødre) antager titel og rang af fyrste eller prins (prince, O.A.). Kun regerende overhoveder for disse mange familiegrene udmærkes med tilføjelse af residensens navn, f.eks. hertug af Holsten Plön, af Holsten Sønderborg og af Holsten Nordborg, mens alle yngre sønner må være tilfreds med fyrste- eller prinsetitlen alene, indtil de overtager et landområde, hvis navn kan føjes til titlen. Men kongen af Danmark (som ligeledes er hertug af Holsten) og hertugen af Holsten Gottorp ejer størsteparten, og begge har det som len af kejserdømmet.

Her som i Slesvig er disse to fyrsters rettigheder og interesser i den grad vævet ind i hinanden, at folk næppe ved, om de er underlagt den ene eller den anden, eftersom de ofte aflægger troskabsed og betaler skat til dem begge. I nogle byer og distrikter vælger både kongen og hertugen dommerne og øvrigheden, ligesom de deler indtægterne, i andre skiftes de. Derfor er de arme mennesker underligt splittet og dårligt stillet ved en hvilken som helst strid eller uoverensstemmelse mellem de to fyrster. De vil helst følge hertugen, fordi han som den svage part har fordel af at behandle dem bedst, men er kongetro af frygt, da kongen, der ganske vist er ene-vældig, har den største magt.

Landet er frodigt og smukt, og beliggenheden mellem to have i forbindelse med naboskabet til Elben og Hamborg er velegnet for handel. Hamborg er en fristad, derfor rig, og rigdommen kommer alle nærliggende lande til gode. Det ses ganske tydeligt af den åbenbare velstand, der præger omegnen mere end en dagsrejse fra byen i modsætning til de fjernere egne. Holstenerne ynder at prale med, at deres land med dets bakker, enge, skove, floder og kornmarker ligner England, og at vi skylder dem både vores oprindelse og navn, idet folk fra det holstenske Angel skal have koloniseret vores ø og givet den navnet Anglia.

Når danskerne færdes i udlandet, kalder de sig holstenerne, fordi de mener, det er mest ærefuldt at være født inden for kejserrigets grænser.

Stormarn og Ditmarsken ligger ved Elben og er for størstedelen lave, frugtbare lande med god jord. De minder om Holsten, både hvad angår frodighed og opdyrkning. Også de nyder godt af naboskabet med Hamborg og floden. Desuden har de fordel af havet, skønt det af og til er en besværlig nabo, når det oversvømmer store dele af lavlandet trods alle banker og diger.

Det er en stor mangel fra naturens side, at kongen af Danmark i alle sine lande ikke har én eneste flod, der kan besejles af større skibe (Ejderen finder jeg ikke egnet), medmindre man medregner Elben, der dog snarest må betragtes som en grænse og slet ikke tilhører kongen. Alligevel forsøger han stadig at oprette et toldsted ved Glückstadt og har et vist håb om, at kejserdømmet tværtimod alle andre hensyn kan bringes til at godkende det, omend nødtvungen, under den nuværende, kostbare krig, som kongen altså drager fordel

af. Men nabofyrsterne, England, Holland og især Hamborg, kan næppe overtales til at godkende forandringer, der er så skadelige for deres handel og øvrige interesser.

Størstedelen af Oldenburg er fladt og sumpet, og derfor stærkt udsat for oversvømmelser, fordi digerne ikke holdes ordentlig i stand. Der er rigeligt kvæg og en god hesterace, som er meget efterspurgt til kareter p.gr.a. farven, der er gullig som fløde. Men hestene er tilbøjelige til at vende det hvide ud af øjnene, og de har bløde hove, ligesom de ikke viser udholdenhed over for hårdt arbejde. Byen Oldenburg er ret ligegyldig, og borgen helt forfalden. Efter den tidligere fyrst Antons død blev landet inddraget under kronen.

Delmenhorst ligger højere og er prydet af skove. Det grænser til Oldenburg, og begge ligger så langt fra kongens øvrige besiddelser, at de får bedre behandling end andre.

Om Norge er der ikke meget at sige. Det er delt i to store provinser, den sydlige og den nordlige, hvoraf et lille område, Jemtland, der tidligere hørte under kongen af Danmark, nu er i svensk besiddelse. Hans høje Excellence Gyldenløve (som han oftest tituleres af danskerne) er vicekonge eller, som det hedder, statholder over hele Norge, der består af fire stiftamter, de store administrative enheder: Trondhjem, Bergen, Christiania og Larvik, under bl.a. den unge Gyldenløve, en illegitim søn af den nuværende konge, og hr. Stockfleth, der tidligere var dansk ekstraordinær gesandt i Sverige. Norge er et meget goldt land uden hverken korn eller kvæg nok til eget behov, selv om befolkningen er fåtallig i forhold til den vældige udstrækning. Det har sølvminer, men spørgsmålet er, om udvindingen

kan betale sig. Der eksporteres nogenlunde mængder af al slags tømmer, særlig fyr, desuden stokfisk, skibsmaster og jern, der købes af navnlig englændere og hollændere med årlig afregning i rede penge. På dette område overgår Norge kongens øvrige besiddelser, der ikke har meget til eksport. Nordmændene er hårdføre, arbejdsomme og redelige. De er agtede af andre og agter sig selv meget højere end danskerne, som de nedsettende kalder »jyder«.

Island og Færøerne er jammerlige øer i Nordhavet. Der kan næppe gro korn, men holdes store kvæghjorde. Handel er kun tilladt med danskerne. Indbyggerne er store skakspillere, og det var nok værd at undersøge, hvordan et spil, der er så vanskeligt og kræver så stor opmærksomhed, kan nå så højt mod nord og blive så udbredt.

Den danske konges handelsstationer i Ost- og Vestindien og Guinea vurderes ikke højt, og dog har jeg set mangen ostindienfarer vende hjem til København rigt lastet med varer fra disse lande, og der er fornylig oprettet et ostindisk kompagni, hvoraf de fleste rangs personer er medlemmer og lykkeriddere. Men hvorvidt skibenes last er lovlige handelsvarer eller fremskaffet på anden måde, vil med tiden blive en undersøgelse værd fra de kongedømmer og stater, der er interesseret i, at inderne og perserne stadig skal anse europæernes handel for ret og rimelig.

Og således har jeg nu fortalt, hvad jeg finder fornødent, om beliggenhed, udstrækning og beskaffenhed af den danske konges lande. Kort sagt: de ligger meget udstrakt, adskilte og blandet mellem hinanden, de frembringer kun så nogenlunde befolkningens egne fornø-

denheder, få handelsvarer og ingen egentlige industri-
varer, bortset fra lidt jern. Om disse brist i lande, der
er velbeliggende og nogenlunde frugtbare, udelukkende
skyldes naturen eller tildels andre uheldige omstændig-
heder, vil stå klarere, når jeg behandler regeringsformen
og befolkningens nuværende vilkår, sæder og skikke.
Og da de sidstnævnte på sin vis afhænger af den første,
vælger jeg at begynde med den.

KAPITEL VI

Statsforfatningen

Molesworth indleder med et langt latinsk citat og fortsætter sin beretning:

Den ældgamle danske regeringsform blev indført af goterne og vandalerne i størstedelen af Europa, efterhånden som de trængte frem, og er endnu i det væsentlige bevaret i England. Man siger, at romerne rigeligt erstattede de erobrede provinders frihed ved at ændre barbariet til civilisation, ved kunst, lærdom, handel og kultur, men om det kun er en talemåde, ved jeg ikke. Men i hvert fald bør hele Europa være romerne taknemmelige for indførelse eller genindførelse af verdens bedste regeringsform. Hos dem og deres provinser finder vi oprindelsen til parlamentarismen, der blev den almindelige forfatningsform, men er gået tabt i sidste generation i alle kongedømmer med undtagelse af Polen, Storbritannien og Irland.

Danmark blev således indtil for 32 år siden regeret af en konge, som var valgt af hele folket, selv bønderne, hvilket kong Valdemar III anerkendte i sit navn-kundige svar til den pavelige nuntius, der forsøgte at få magt over ham. Naturam habemus a Deo, regnum a subditis, Divitias a parentibus, Religionem a Romana Ecclesia; quam si nobis invides, renuntiamus per præsentis (Min natur har jeg fra Gud, mit kongerige fra mine undersåtter, min rigdom fra mine forældre og min religion fra den romerske kirke. Hvis man misunder mig denne, giver jeg herved afkald på den. O.A.). Ved

kongevalg samledes rigets stænder for at vælge en værdig, tapper, retfærdig, nådig, venlig og klog mand, der havde respekt for loven, kærlighed til folket og udmærkede sig ved alle de andre gode egenskaber, der kræves af en regent til gengæld for den store tillid, der vises ham. Man handlede ud fra respekt for tidligere konger, og fandt man en mand i kongeslægten egnet, viste man sin taknemmelighed ved at vælge ham, helst den tidligere konges ældste søn, dels af hensyn til førstefødselsretten, hvis han i øvrigt var jævnbyrdig, dels p.gr.a. den fædrene arv, der ikke fristede til begærlighed eller uredelighed, men på sin vis forlenede stillingen med værdighed. Men hvis man efter et valg følte sig taget ved næsen af en grusom, slet, tyrannisk og ødsel konge, hændte det, at man skaffede sig af med ham, enten ved landsforvisning eller drab. Det skete enten rent formelt ved at lade ham stå til regnskab over for folkets repræsentanter, eller – hvis han havde medskyldige, måske med en hærstyrke bag sig imod folkets rettigheder, og var blevet for mægtig til at kunne bekæmpes med lovlige midler – da simpelt hen uden videre ceremonier ved at komme af med ham, som man bedst kunne. Herefter valgtes en bedre konge, undertiden næste slægtning i rækken eller måske den tapre mand, der havde vovet at afsætte eller dræbe tyrannen. I andre tilfælde valgtes en almindelig velagtet mand, der måske mindst af alle drømte om en sådan ophøjelse.

Forfatningen hvilede helt og holdent på hyppig samling af stænderne. De vedtog gode love og drøftede regeringsførelsen, krig og fred, forbund, besættelse af høje embeder, den kongelige families ægteskabskon-

trakter ovs. Skat eller frivilligt bidrag vedtoges i hvert enkelt tilfælde. Faste skatter, eller afgifter i det hele, blev kun udskrevet i tilfælde af en nødvendig krig, der førtes med hele folkets billigelse, eller nu og da som frivillige bidrag til en kongedatters medgift. På den tid hidrørte kongens ordinære indtægter kun fra egen jord og ejendom, kvæg, skove, forpagtningsafgifter osv., og toldafgift på handel har sent sneget sig ind i denne del af verden. Kongen levede altså som en af vore tiders adelsmænd af sin private ejendom og ikke af sine undersåtters sved.

Det var kongens pligt at overvåge domstolenes retfærdighed og uvildighed i overensstemmelse med landets love, ja ofte at beklæde dommersædet personligt. Han skulle drage omsorg for folkets velfærd, personligt anføre hæren i krig, støtte religion, kunst og lærdom, og det var hans pligt, ligesom det var i egen interesse, at behandle adelen korrekt og drage omsorg for det menige folks lykke og velstand.

Således var det med meget små ændringer i dette kongerige indtil for 32 år siden (lige med undtagelse af, at adelen fik for megen magt), da tilstanden på én gang blev forandret, så at kongen lige siden har været og stadig er fuldstændig enevældig uden gran af frihed for undersåtterne. Samling af stænderne blev overflødig, ja selve navnene »stænder« og »frihed« ganske glemt, som om de aldrig havde eksisteret, helt i overensstemmelse med den nuværende danske lovs første artikel: »Kongen alene udlægger loven, ja ændrer den, som han finder for godt«.

Ethvert tænkende menneske kan gætte sig til følgerne, der blev hyppige, vilkårlige og sædvanligvis

meget høje skatter selv i fredstid. De udskrives ret hensynsløst, hvorfor ejendomsværdien de fleste steder er faldet 3/4. Og det er værst nærmest hovedstaden under regeringens direkte kontrol. Adels fattigdom, der nødvendigvis medfører den yderste armod hos bønderne, uretmæssig hensyntagen til favoritter og mange andre ulemper, der senere skal omtales nærmere, er varige følger af enevælden her og i andre lande.

Og da det er overraskende at se, hvordan et frit og rigt folk (for det var danskerne tidligere) kan blive overtalt til helt at give afkald på friheden, er det særdeles passende at beskrive, hvordan en så stor omvæltning kom i stand. Enkelthederne har jeg ikke alene fra øjenvidner, men også fra nogle af dem, der havde størst betydning ved direkte medvirken.

KAPITEL VII

Howdan kongeriget Danmark blev arverige og enevælden indført

Efter freden 1660 mellem de to nordiske riger krævedes både tid og en betydelig indsats for at råde bod på følgerne af den frygtelige krig. Danmark var værst medtaget og endnu udsat for stormens rasen. Hæren var endnu ikke hjemsendt og kunne faktisk ikke opløses, fordi der ikke var penge til sold. Således førte hyppige soldaterovergreb til yderligere undertrykkelse af borgerskabet og den fattige landbefolkning, der næsten var ruineret under krigen. Skønt adelen var herre og mester, var den misfornøjet, og heller ikke gejstligheden var tilfreds.

For at råde bod på elendigheden og få lidt skik på sagerne ved at skaffe penge, så hæren kunne hjemsendes, besluttede kongen at samle de tre stænder, adel, borgerskab og gejstlighed, i København. Mødet kom i stand først i oktober, men allerede efter få dages forløb (hvor adelen som sædvanlig drøftede, hvordan de nødvendige bidrag lettest kunne væltes over på almuen, så adelen selv kunne slippe forholdsvis billigt) opstod adskillige skarpe ordvekslinger mellem adelen og de andre stænder. Adelen hævdede stadig sin gamle ret til ikke at betale skat, men kun frivillige bidrag, og viste sig ubøjelige netop på et tidspunkt, hvor landet var udmarvet, og alle efterladte værdier af betydning var på adelige hænder. Tilsyneladende benyttede man lejligheden til ikke alene at forsvare, men også at forøge sine privilegier ved beskatning af de to andre stænder efter

forgodtbefindende, en fremgangsmåde adelen selv aldrig ville have fundet sig i. På den anden side gejstligheden, der havde været trofast mod landets interesser, og borgerne, der efter det energiske forvar af deres by med rette kunne kræve fordele og i hvert fald at blive regnet for gode undersåtter i det land, de så tappert havde forsvaret. De havde nemlig ikke glemt de gyldne løfter efter farefulde, vellykkede bedrifter, der frelste ikke alene København, men hele kongeriget, den kongelige familie, ja selv adelen, som nu behandlede dem så hårdt. Derfor fandt de det rimeligt, at de nødvendige penge skulle opkræves ligeligt, og at adelen, der ejede al jord, i det mindste skulle betale sin part, eftersom den under katastrofen havde både døjet og udrettet mindst.

Disse argumenter mishagede i høj grad adelen og medførte hidsige bemærkninger fra begge sider. Til sidst rejste et fremtrædende rådsmedlem, Otto Krag, sig i vrede og sagde, henvendt til Københavns borgmester, at borgerne hverken havde mulighed for at sætte sig ind i adelens privilegier eller deres egen virkelige stilling i samfundet, de var simpelthen slaver (det danske ord er »ufrie«). Derfor var det bedste, de kunne gøre, at affinde sig med den nuværende tingenes tilstand, som adelen var besluttet på at opretholde. Ordet »slaver« bragte borgere og præster i kog, og salen gendlød af højlydte protester. Københavns borgmester og rådsformand, Nansen, greb lejligheden og iværksatte, hvad han og biskoppen (dog kun løseligt) havde planlagt. Han rejste sig i stor vrede og svor på, at borgerne hverken var eller for fremtiden ville finde sig i at blive kaldt slaver af adelen. Det skulle den snart få at føle.

Derpå afbrød han det urolige møde ved at forlade salen i spidsen for alle præster og borgere, mens adelen, der nu kunne rådslå alene, kort efter begav sig til et privat hus nær hoffet. Præsterne og borgerne, der var provokeret til det yderste og fast besluttet på at gennemføre truslerne, marcherede imidlertid parvis, præst ved borger, med Københavns biskop og borgmester i spidsen til Bryggernes Lavshus, hvor de var bedst sikret mod adelig indblanding. De var klar over, at de hurtigst muligt måtte drøfte, hvordan adelen kunne knækkes og deres egne kår forbedres. Omsider vedtoges, at man straks skulle gå til kongen og tilbyde ham det enevældige kongedømme. De følte sig overbevist om, at kongen til gengæld ville føle sig forpligtet til at give privilegier, der hævede dem over trællestanden. De kendte adelens hidtidige magt over kongen, men mente sig nu (med våben i hånd sammen med soldaterne) så stærke, at deres planer kunne gennemføres. Trods alt regnede de med, at én herre, kongen, måtte foretrakkes fremfor mange laverestillede herrer. Og mislykkedes det, var fælles skæbne dog fælles trøst sammen med tilfredsstillelsen ved at få hævn over mange års undertrykkelse og en frisk fornærmelse. De kendte kongens tålmodige og tapre holdning i alle ulykkerne og havde set, at han ofte satte livet på spil for folkets skyld. Derfor havde han krav på deres dybeste taknemmelighed. Sådan går det jo gerne, så snart fyrsten viser folket en smule velvilje.

Det konkrete forslag vandt straks bifald, og kun tidspunktet (det var næsten mørkt) krævede udsættelse til næste morgen. Præsterne havde en speciel interesse i regeringsændringen, fordi de nu efter adeligt overherre-

dømme regnede med kongen som eneste overhoved, men så til gengæld ville støtte ham med deres indflydelse på sjælesorgen. De regnede ganske rimeligt med en tilsvarende gunstbevisning, fordi kongens magt jo i så høj grad ville bero på dem. Fordelene var gensidige, den ene part havde den udøvende magt, den anden herredømmet over sjælene, en balance der til begges fordel eksisterer den dag i dag.

Hoffet var hele tiden klar over, hvad der foregik, og var velorienteret om præsters og borgeres utilfredshed. Førsteministeren, Hannibal Sehested, var dygtig, og som redskaber havde han biskop Svane og borgmester Nansen. De tre havde hemmeligt lagt planer, der nu så dagens lys og lykkedes endnu bedre end ventet. Hele natten gik med manøvrer og budskaber, fordi det gjaldt om at holde borgernes vrede vedlige.

Den intrigante og velbegavede dronning gik helt ind for sagen, mens kongen ikke rigtig kunne overtales, hvad enten det nu skyldtes tvivl om udfaldet eller moralske skrumpel over at indføre enevælde i et frit land på denne måde. Han erklærede, at det naturligvis ville glæde ham, hvis suveræniteten blev overdraget til hans familie, forudsat almindeligt samtykke. Derimod var det ikke hans ønske og næppe heller til rigets gavn at indføre arvelig, absolut enevælde. Personligt ville han ikke misbruge en sådan ubegrænset myndighed, hvorimod ingen jo kunne svare for hans efterkommere, hvorfor det var farligt både at afgive og modtage en så stor magt, der en dag kunne misbruges til rigets absolutte fortræd. Om disse indsigelser nu var reelle eller kun foregivne, udtryk for fromhed eller svaghed, så blev de hurtigt fejet til side af den mere ambitiøse

og mandsmodige dronning, der bad kongen holde sig i baggrunden og lade hende og hendes hjælpere arbejde for sig. Komplottet var tilrettelagt og godt på vej, nu måtte han ikke stille sig i vejen for det, der tjente ham og hans familie bedst. Til sidst gik han omend modstræbende med til det, der nok var hans inderste ønske, men havde ved at demonstrere uvillighed opnået, at der var mulighed for forsoning med folket, hvis sagen skulle mislykkes.

Endnu kendte adelen ikke de andre stænders planer. Den var så vant til at se dem over hovedet, at den slet ikke så, hvad der truede, men regnede med, at stænderne næste dag ville angre og gå med til alt, hvad man forlangte. Men sammensværgelsen omfattede flere, end adelen kunne forestille sig, både førsteministeren og adelige ved hoffet. Denne fejlbedømmelse, som adelen ikke turde se i øjnene, var årsag til, at ulykken ramte den uforberedt, således at kun to-tre, der anede uråd, slap ud af byen om aftenen, mens alle andre var helt behersket af vrede lige til det øjeblik, skaden var sket.

Hoffet havde vundet Schack, byens kommandant, for planerne, som han udførte effektivt. Men Schack satte spørgsmålstejn ved kongens løfter. Da kongen havde hørt de menige stænders beslutning, udtalte han nemlig gentagne gange, at han til gengæld ville belønne dem alle med friheden, så snart han havde magt til det. Og folket stolede på kongens ord, opmuntret af præsterne, der fandt det usømmeligt og ærekrænkende at forlange anden sikkerhed end kongens givne ord. Herimod hævdede Schack lidenskabeligt, at stænderne til gengæld for deres betydningsfulde gave skulle forlange kongens underskrift, endnu mens der var mulighed.

Men han talte for døve øren. Man var parat til at give i tillid til kongens ord, og det fortrød man først, da det var for sent.

Næste morgen samledes adelen i rådstuen, de andre stænder i Bryggernes Lavshus. Nu havde adelen fået nys om planerne, men nåede næppe at drøfte, hvad man skulle gøre, før det forlød, at præster og borgere var på vej. Biskoppen og borgmesteren havde nemlig præpareret deres folk og fremholdt, hvor nødvendigt det var at gennemføre beslutningen hurtigt. Der var ingen tid at spille, og man enedes om straks at begive sig til rådstuen, forelægge planerne for adelen og anmode om dens medvirken i en sag, der var så vigtig for rigets velfærd. Parvis som tidligere marcherede de værdige og tavse gennem gaderne, opmuntret af mængdens tilråb. Og således nåede de huset, hvor adelen var samlet, uden at den var forberedt på modtagelsen.

Nansen fremhævede i en kort tale, at man havde overvejet nationens stilling og indset, at den eneste udvej var indførelse af arveriget og forøgelse af kongens magt, at borgerne og præsterne allerede havde truffet deres beslutning, og at man, hvis adelen ville medvirke, var rede til i fællesskab at gå til kongen og tilbyde ham arverige og enevælde, men i modsat fald ville gå alene. Der krævedes en hurtig beslutning, eftersom hoffet allerede var underrettet, og kongen ventede dem i riddersalen. Man ønskede derfor ganske kort at høre adelens afgørelse.

Et så uventet og pludseligt forslag forbavsede adelen i højeste grad. Man skulle have set de fordums så stolte adelsmænd miste selvtilfredsheden og forsøge at skjule frygten med snak og minespil som erstatning for den

vante arrogance. Men aldrig så snart indså de ulykken, før de forstod, at den var uundgåelig. Der var ikke tid til rådslagning, og et afslag, ja alene en udsættelse, var farlig. De græmmede sig usigeligt over at skulle afgive deres elskede magt og bøje nakken under åget, men indså, at de ikke længere havde herredømmet. Borgerne var bevæbnet, støttet af hæren og gejstligheden, og adelen opdagede nu, at hvad den dagen i forvejen havde regnet for en sammenløben hob, var ledet af klogere hoveder og støttet af hoffet, ja måske også af dens standsfæller. De mistænkte hinanden, og ingen vidste sig sikker på naboen, så det er let at forestille sig deres uro. De var i realiteten ganske uforberedt på et så voldsomt indgreb. Men der skulle svares, og det hurtigt. Deres oprigtige mening turde de ikke komme frem med. De var nemlig samlet i en befæstet by langt fra eget domæne (hvor de havde hersket som fyrster) og i hænderne på folk, der havde magt som agt. Det var altså bedst at gøre gode miner til slet spil over for det, de alligevel ikke kunne hindre. Derfor svarede de, at de ikke havde noget imod selve forslaget, men at det manglede fornøden udformning, at forudgående drøftelse var nødvendig i en så vigtig sag, at de kun kunne føle sig ilde berørt af, at en resolution med så vide konsekvenser skulle vedtages helt uden om adelen, der var rigets fornemste stand, og at de ville have deres del af æren ved at overdrage en så betydelig magt til kongen og hans efterkommere, men ønskede at sagen måtte blive fremført med passende værdighed. Endvidere at en så vigtig afgørelse ikke burde have karakter af oprør under tvang, men være et frit valg. Det hele mundede ud i ønsket om udsættelse og rådslagning, indtil

sagen var ordentligt behandlet og enstemmigt vedtaget til gensidig fordel.

Dette blev heftigt modgået af borgmesteren, der betegnede det som et kneb for at vinde tid, og i øvrigt erklærede, at man allerede var enig om beslutningen, og at man ikke kom for at overveje, men for at handle. Ville adelen med, var den velkommen, men ellers ville man gøre, hvad gøres skulle, og man tvivlede ikke om, at Hans Majestæt ville udnytte det.

Imens havde adelen i hemmelighed sendt repræsentanter til hoffet for at meddele kongen, at de andre stænder befandt sig i rådstuen og pludselig var kommet med et forslag, som adelen gerne ville samarbejde om trods den dårlige formulering. Man var rede til at tilbyde Hans Majestæt arveriget på sværdsiden, hvilket man håbede, han ville modtage i bedste mening. Samtidig anmodede man kongen om at fortsætte de hidtidige rådsmøder om vigtige anliggender og gjorde det på en måde, der mere mindede om anerkendelse af Hans Majestæts tapperhed og ledelse end om et forslag fra en oprørske forsamling.

Kongen svarede meget sagtomt, som om han slet ikke var oplyst om sagen, at han var dem meget forbunden for de gode hensigter over for ham og hans familie, at han håbede, at deres forehavende ville tjene nationens tarv, men at et arverige alene på sværdsiden var mindre acceptabelt, da regerende dronninger hverken var ukendt herhjemme eller havde været til ulykke i nabolandene, og at de måtte gennemtænke det næmere, men eftersom tilbudet var deres, ville han ikke give forskrifter. Imidlertid kunne han ikke godtage forslaget, medmindre det var mere generelt.

I mellemtiden var de menige stænder blevet utålmodige. Adelen havde svaret henholdende og var ikke rede til at gå med, fordi den endnu ikke vidste, hvordan hoffet stillede sig. Derfor gik præster og borgere med biskop og borgmester i spidsen til slottet uden adelen. De blev modtaget af førsteministeren, der førte dem til audienssalen, hvor kongen kort efter kom til stede. Biskoppen holdt en lang tale, først over majestæten dyder, derefter om deres ærinde. Som repræsentanter for præster og borgere, de talrigeste og, med tilladelse, de mægtigste stænder, tilbød man Hans Majestæt det enevældige arverige og tilsagde sin bistand, såfremt nogen skulle modarbejde denne nødvendige og prisværdige foranstaltning til rigets gavn. Kongen takkede kort og ville modtage gaven, hvis de gode ønsker havde almindelig tilslutning. Adelens medvirken var nødvendig, og kongen nærede ikke tvivl i så henseende, når der blev levnet tid til at fremsætte tilbudet med de nødvendige formaliteter. Han forsikrede dem om sin kongelige velvilje og ville erindre deres venlighed ved at lette fortrædelighederne for undersåtter, der havde været så tapre og ydet ham så store tjenester. Kongens sidste ord var et råd om at fortsætte drøftelserne, indtil sagen var tilendebragt, således at han kunne modtage deres gave med passende højtidelighed. Derpå lod han dem gå.

Mens dette stod på, var adelen helt forvirret over, at præster og borgere var gået til kongen uden den. Tilmed fortalte dens udsendinge, at forslaget om arvegang begrænset til sværdsiden ikke faldt i god jord, fordi der nok kunne opnås mere, og man i det hele mente, at adelens tilbud kun var fremsat nødtvungent. Den

ønskede ikke at afgive noget som helst og foregav kun fordel ved at give en brøkdæl, når den dog ikke kunne hindre, at man tog det hele. De nåede ikke til nogen beslutning, men vedtog at fortsætte drøftelsen af det delikate emne senere på dagen, da de alligevel skulle mødes.

Sagen var, at en fornem rådsherre, Skeel, skulle begravnes under pomp og pragt. Hans lig havde i nogle måneder ligget på lit de parade, og efter skik og brug skulle alle tilstedeværende adelsmænd deltage i begravelsen. Derfor var tidspunktet valgt under rigsrådets samling, og som sædvanlig tilberedtes en overdådig middag. Da den var på sit højeste, trådte en officer ind og hviskede til nogle fremtrædende mænd, at byportene var lukket, og nøglerne bragt til hoffet. Byens kommandant havde nemlig rapporteret til kongen, at to eller tre i hemmelighed var sluppet ud aftenen før, og nu havde kongen bestemt, at ingen andre skulle smutte ud af nettet, før han havde gennemført sit forehavende. Derfor havde han befalet kommandanten at låse portene og ikke lade nogen passere uden efter særlig ordre. Kommandanten gav ordren videre til Bille, bymajoren, der, så snart den var udført, opsøgte adelen og satte sig til bords mellem rigsråderne. Den dystre nyhed blev straks hvisket bordet rundt, og alle bestormede officeren for at høre, hvad dette usædvanlige skridt under rigsrådets samling skulle betyde. Hvilken skæbne var tiltænkt dem, skulle de sables ned eller hvad? Bymajoren svarede roligt, at han ikke mente, der var fare på færde, og at en så nådig konge ikke pønsede på den slags. Ganske vist havde kongen selv givet ordren om at lukke portene og om, at ingen måtte forlade byen uden tilladelse.

Men det skulle ikke forhindre dem i at fortsætte, hverken deres embedsførelse eller privatliv. Dette var lige, hvad der manglede til at kuldaste både resolution og drøftelser. Truslen på livet berøvede dem enhver tanke på frihed. De sendte øjeblikkelig bud til hoffet og borgere om deres samtykke i borgernes resolution og forsikrede i øvrigt, at de ville gå med til alt, hvad man ønskede.

Men kongen besluttede at fortsætte sit snedige spil til den bitre ende. Han ville ikke risikere at åbne portene, før den højtidelige indsættelse havde fundet sted, og han formelt var hyldet. Derfor bestemte han, at adelen skulle tilbageholdes, indtil den i folkets og hærens påhør havde svoret troskab og frasagt sig al magt og alle rettigheder, således at der ikke senere kunne ventes uro eller forsøg på at ændre forfatningen.

Den skæbnsvangre begivenhed, da der formelt skulle gives afkald på friheden, krævede tre dages forberedelse. Skafottet blev rejst på slotspladsen og pyntet med gobeliner. Soldater og borgervæbning fik ordre til at møde bevæbnet og under kommando. Og da alt var parat den 27. oktober om morgenen, besteg kongen, dronningen og den kongelige familie tribunen, hvorpå de, siddende på stadsstole under fløjlsbaldakin, officielt modtog de knælende rigsråders, adelsmænds, præsters og borgeres hyldest. Den ed, de var tvunget til at aflægge, havde følgende ordlyd:

Jeg, der er rask og rørig, lover og erklærer, at jeg vil være trofast og redelig over for Deres Majestæt som min allernådigste herre og konge, såvel som over for den kongelige familie, og at jeg i enhver henseende

vil bestræbe mig for at fremme Deres Majestæts interesser og af al magt forsvare dem mod enhver fare og fortræd, og at jeg trofast vil tjene Deres Majestæt som en mand af ære og en sand undersåt. Så sandt hjælpe mig Gud osv.

Alle var forpligtet til at sværge denne ed højt, og nogle rangspersoner, der virkelig var eller kun foregav at være syge, blev afhentet i bærestol. Blandt dem var Gersdorff, et fremtrædende medlem af rigsrådet og den eneste, der ytrede sig om den hendøende frihed, idet han håbede og stolede på, at Hans Majestæt kun anerkendte folkets gud og ikke agtede at indføre tyrkiske tilstande. Endvidere udtalte han ønsket om, at majestættens efterkommere ville følge det eksempel, Hans Majestæt utvivlsomt ville vise dem, og bruge den uindskrænkede magt til folkets tarv og ikke til dets fortræd. Ikke én af de andre sagde et ord eller så meget som mumlede, og det er bemærkelsesværdigt gennem alle tre forløbne dage, at ingen mellem så mange fremtrædende mænd, der kort forinden syntes at leve op til fødsel og rang, havde mod til at protestere eller på anden måde give deres mishag til kende. Og højt begavede folk, som på den tid stod kongen nær, har fortalt mig, at havde adelen bare i mindste måde vovet at forsvare sine privilegier, ville kongen ikke have krævet enevælde. Han var nemlig konstant i tvivl og angst for udfaldet, og han begyndte at vakle. Derfor synes friheden tabt, simpelthen fordi ingen opløftede sin røst.

Fra tribunen gik turen til rådstuen, hvor de adelige ved opråb blev beordret til at underskrive erklæringen, og det gjorde de alle.

Således endte da denne historie om Danmarks forfatning, der på fire dage ændredes fra aristokrati til verdens mest absolutte enevælde. Almuen har siden måttet føle, at en enevældig fyrste ser mere med det ene øje end 10 adelsmænd med begge (let omskrivning af et engelsk ordsprog, O.A.). Dens eneste trøst er, at dens fordums undertrykkere er havnet i næsten lige så elendige kår, og at Københavns borgere kun har opnået det ene ubetydelige privilegium at måtte bære sværd. Resultatet er, at man i dag næppe møder en skofflicker eller barber, uden han jo springer rundt med et eller andet turneringsvåben ved siden; så kan lommen være nok så tom. Præsterne, der jo altid sikrer sig, var de eneste, der vandt i denne sag. De nyder stadig hoffets gunst, fordi de har fremkaldt og vedligeholder folkets trælesind. Blind lydighed fejrer triumfer i dette ulykkelige land.

Det var kun ret og rimeligt, at hoffet belønnede revolutionens hovedmænd rundeligt. Trods pengesnøden fik Hannibal Sehested 200.000 kr., Svane blev gjort til ærkebiskop og modtog 300.000 kr., borgmester Nansen 200.000. Til folket med lænkerne var levnet glemselens glorie og den ubetingede lydigheds lykke, som jeg ikke tror, en englænder nogensinde vil misunde det.

KAPITEL VIII

Folkets stilling, skikke og sindelag

Både stilling, skikke og sindelag afhænger af regeringsformen, og derfor kan man let forestille sig den nuværende sørgelige tilstand, i hvert fald bedømt af en englænder, der måske som fremmed ser klarere. Med slaveri har det sig nemlig som med en sygelig konstitution, det bliver med tiden vane og opfattes ikke længere som en belastning eller sygdom. Det fører til sløvhed og tom fortvivelse uden håb eller frygt. Og mens frihed fremkalder ambitioner, kappelyst og udfordring, gælder det modsatte slaveriets sløve behag ved selve ligegyldigheden.

Før forfatningsændringen levede adelen i overflod og velstand. Landstederne var store og prægtige, gæstfriheden usædvanlig, fordi der var råd til det. Man boede oftest hjemme og brugte sine midler mellem naboer og fæstere, der betragtede adelige som småfyrster. På de årlige stænderforsamlinger mødte de kongen med et følge omtrent som hans, de spiste og drak sammen og havde afgørende indflydelse på statsager, fordi det menige folk var afhængigt af dem. Som nævnt blev de fleste adelige arrogante af den overdrevne magt, og det var den væsentligste grund til deres fald og landets tab af friheden. Nu er de sunket dybt, og både antal og anseelse aftager dag for dag. Deres godser kan næppe udrede skatterne, og for selv at kunne leve, udsuger de deres fattige fæstere. Ja, nogle velanskrevne herrer, der tidligere havde store godser, har forsikret, at de

tilbød kongen udstrakte besiddelser på Sjælland fremfor at betale skat, men forgæves. Det viste sig, at disse herrers godser andetsteds, der ikke skulle betale skat af det fulde udbytte, var pligtige at betale skatten for alle andre besiddelser under samme ejer, selv om den enkelte ejendom altså ikke formåede det. Nogle har da også med en vis skadefryd erklæret, at kongen var så »nådig« at fratage dem deres ejendomme.

Af denne og andre grunde er mange gamle familier gået ned. Deres prægtige slotte er faldefærdige, de selv må leve spartansk og bo i en afsides fløj, medmindre de har haft held til at opnå en civil eller militær stilling ved hoffet, alles største ambition. De og deres familie skal jo leve og må enten skaffe sig en sådan sikker, omend beskeden indtægt, eller ty til tvangsydelser og uretmæssig opkrævninger fra deres fæstere. De civile stillinger er få og lidet indbringende, som det er tilfældet i de fattige lande, hvor hæren har magten. De fleste bærer tålmodigt fattigdommen derhjemme, hvor både ånd og ejendom hurtigt synker så dybt, at hverken konversation eller klædedragt røber dem som adelsmænd.

Tidligere var rigdom og tapperhed alene adelens kendetegn, og ingen modtog hverken rang eller noget patent som en kongelig gunstbevisning. Men i de senere år er nogle få favoritter blevet tildelt titel af baron eller greve, men intet højere, som erstatning for rigdommen. De har slet ikke samme privilegier som vore Lords, men kun visse ret ubetydelige og luftige fremfor det menige folk. Antallet overstiger næppe 15–20. De lever bedst, men må til stadighed gøre opvartning ved hove (hvis

privilegierne skal opretholdes). Men det gælder for øvrigt alle, der ønsker midler til at leve for.

Kun den betitlede adel har tilladelse til at skrive testamente og således undgå lovens bestemmelse om formindskelse af ejendommen. Men forud for testators død kræves kongens underskrift, for at testamentet skal have gyldighed.

Det turde være unødvendigt at nævne, at jordhandeler ikke forekommer. Kun få vil købe, når besiddelse af ejendom er en byrde. Fra hele mit ophold kan jeg da heller ikke komme i tanker om, at nogen ejendom er solgt for rede penge, undtagen nogle godser, som dronningen købte for 16.000 kroner, men som for 30 år siden var vurderet til vel 60.000. Jo, der var da nogle, som fik jordbesiddelse til gengæld for lån til kronen. Jeg kender navnene på to, hr. Texera, en rig jøde i Hamborg, og hr. Marseilles, en hollandsk, tidligere københavnsk købmand. De fik valget mellem jord og ingenting for deres tilgodehavende på nogle hundrede tusinde kroner. Men (har jeg hørt) udbyttet af de store frugtbare besiddelser var p.g.r.a. skatterne så ringe, at de gerne havde nøjedes med $1/5$.

Hvis det imidlertid skulle ske, at man opdriver en køber til sin ejendom, skal $1/3$ af købesummen tilfalde kongen. Derfor er det sandsynligt, at de fleste jordbesiddere ville forlade landet ved først givne lejlighed, hvis der altså ikke var så strenge regler for afhændelse.

Ligesom i Frankrig ønsker kongen at disponere for alle betydelige mandlige og kvindelige arvinger, ikke just fordi der eksisterer nogen lov herom, men det er tungt at falde i hoffets unåde.

Militære embeder er særdeles eftertragtet af den oprindelige adel, næsten i samme grad som civile. Og årsagen er som for rabbinere i sin tid ene og alene at tjene til det daglige brød. Man kan nemlig sagtens skaffe soldater (når bare der findes mænd i et kongerige) efter den franske konges særlige metode. Man skal blot gøre adelen fattig, handel ufordelagtig eller vanærende, erindre at standspersoner ønsker en vis levestof, og at den ene halvdel af nationen ved at underkaste sig trældom derpå vil hjælpe med til at lægge den anden i lænker.

Men i Danmark foretrækkes udlændinge, og de fremmes oftere, enten hoffet nu har større tillid til fremmede, det selv har hjulpet frem, end til efterkommere af dem, det har ruineret, eller fordi det forestiller sig evner og mod formindsket i takt med ejendom og frihed (ligesom hos almuen), eller hvad ved jeg. Sikkert er det, at til alle civile og militære embeder foretrækkes udlændinge fremfor danske og borgerlige fremfor adelige. Derfor er adskillige af de højeste og bedst aflagte embeder besat med tidligere betjente o.lign. De er enevældens bedste håndlangere og derfor højst i gunst, ja endda særlig fordelagtige. Når disse betjente nemlig er blevet rige gennem bestikelser og udsugning og står under alvorlig anklage herfor, kan regeringen give dem hele skylden for sin egen undertrykkelse uden at fornærme adelige venner og slægtninge.

Vanskeligheden ved at skabe sig en god og sikker tilværelse gennem en særlig indsats er årsag til ødselhed hos både adelen, som er bedst stillet, og almuen, der lever fra hånden til munden og lader daleren rulle. De siger med digteren, at hvad der gives ud i dag, ikke kan tages fra dem i morgen. Derfor bruges her i landet

uforholdsmæssigt meget på kareter, tjenerstabe, dragter osv. Sparsommelighed er ofte både rigdoms oprindelse og dens kendetegn, for jo rigere, desto ivrigere for at øge sin rigdom. Men hoffets folk investerer ikke i jord. De sætter pengene i Amsterdams og Hamborgs banker, og adelsmanden spenderer straks alle sine penge for ikke at blive anset for rig og komme af med det hele i skat, før han har ædt og drukket pengene op. Købmænd og borgere gør ligeså, de lever helt på kredit. Meget få af dem kan kaldes rige eller sine 100.000 rigsdaler værd. Bønderne ser ikke en daler, før den går til brændevin, så ikke herremanden, han træller for, skal få nys om den og nuppe den fra ham. Således . . . torva leæna lupum sequitur, lupus ipse capellam. (. . . forfølger den skrækkelige løvinde ulven, og ulven selv geden; efter Virgil, O.A.).

Byer og andre handelssteder er alle i forfald (undtagen København, der trods misbrug nyder godt af beliggenheden og havnen). De flækker, der tidligere ved særlige anledninger lånte kongen gode penge og årligt forsynede hollænderne med 10–12 laster korn i deres fladbundede skibe, kan nu ikke engang rejse 100 rigsdaler eller laste et lille skib med rug. Tag til eksempel Køge, der var en blomstrende lille havneby, 20 miles fra København. Den skaffede i løbet af 24 timer kong Christian IV 200.000 rigsdaler, mens opkræverne af sidste kopskat her og andre steder ikke kunne opdrive penge, men måtte nøjes med gamle underdyner, senge, messing- og tintøj, træstole osv., der blev fravristet de stakkels mennesker, som stod tilbage uden livsnødenheder.

Man har forsøgt at indføre håndværkere til fremstilling af især silketøjer og drikkeglas, ikke just for folkets skyld, men til benefice for hoffolk og højtstående personer. Imidlertid løb det hele snart ud i sandet. Handel kræver nemlig mulighed for fortjeneste og sikring af ejendomsretten, og ingen af delene eksisterer her.

Når det er sådan fat med herremænd og borgere, hvordan så ikke med de stakkels bønder? Ja på Sjælland er de helt og holdent slaver som negrene på Barbados, dog med den forskel, at kosten er ringere. Hverken de eller deres efterkommere i noget led kan forlade godset, hvor herremanden simpelthen tæller sin ejendom i antallet af bønder, ligesom vi i kvæg. De sælges som gavntre hos os. Man regner ikke i acres, men i bønder, som med alle deres ejendele tilhører herremanden. Selvejrbonden, der er Englands styrke, kendes ikke i Danmark, hvor de stakkels slaver efter grænseløst slid for at skatte til kongen må betale ethvert overskud til herremanden, der er næsten lige så fattig. Hvis en bonde ved flid og fremdrift stræber efter lidt højere levestandard og derfor udbedrør og forskønner sin gård, er han næsten sikker på at blive flyttet til en forfalden ejendom, mens en anden flytter ind i hans, således at herremanden kan få større udbytte. Derfor vil de nuværende gårde få lov til at forfalde, og om få år er der nok kun nogle stykker tilbage.

Også soldaters sold og indkvartering er en byrde. De, der kender det evindelige besvær (udover selve omkostningen) med logerende, der altid er uforskammede og optræder storagtigt, vil indrømme, at de udgør en utålelig belastning. Forholdet er kendt fra England, da »the Lord Dane«, danske soldater, var indkvarteret

hos selvejerbønder og tyranniserede dem groft. Herfra øgenavnet »Lazy Lordons«, dovne herrer.

Takket være kvindernes overvættede frugtbarhed er der i og for sig tendens til overbefolkning, som man kan slutte af de enorme sværme, der i fordums dage netop fra disse nordlige kanter oversvømmede det ganske Europa. Alligevel er landet nu kun tyndt befolket, fordi fortrædeligheder, dårlig kost og armod nedsætter befolkningstilvæksten. For en menneskealder siden levede bønderne lykkeligt. Næsten alle ejede et eller to større stykker jord, sølvskeer, guldringe og andre kunstgenstande, som de stadig sætter pris på (og ville skaffe sig, hvis de ejede den mindste skilling, fordi de ikke længere stoler på deres egen evne til at holde på pengene). Men nu finder man sjældent sølvtøj i en bondes hus, heller ikke andre værdifulde brugsgenstande, bortset fra underdyner, der er både bedre og mere udbredt, end jeg tidligere har set. De anvendes ikke alene som underlag, men også som dække i stedet for tæpper.

Efter min mening er en af de stakkels bønders hårdeste prøvelser pligten til at stille heste og vogne til rådighed for kongen, den kongelige familie og hele hoffet med bagage og udstyr, når som helst han foretager en rejse (det sker ofte, ikke mindst til Jylland og Holsten) eller en mindre udflugt på Sjælland, ja selv til landstederne Frederiksborg og Jægersborg. I så fald udkommanderes alle bønder nær ruten med heste og vogne til hver sin etape, så de kan afløse hinanden. Tilsigelsen sker hyppigt, og bønderne må selv sørge for forplejning af mandskab og heste i to-tre dage ad gangen uden hensyn til høst (hyppigst) eller andre ubehagelige tidspunkter. Jeg har ofte set hundreder af vogne

på rad med jamrende bønder afvente hoffets ankomst og straks derefter fundet kareterne forspændt 6–8 bønderheste (der ikke er meget større end kalve). Hver lakaj beslaglægger en bonde med vogn til eget brug, og hvis han er den mindste smule utilfreds, bliver den stakkels skælvende bonde (der aser videre og tålmodigt finder sig i alt) så gennembanket og skældt ud, at jeg ofte har følt både medynk og harme. Transportpligten gælder ikke alene kongens personlige rejser, men når som helst det måtte behage ham at skikke en rangsperson eller officer på rejse.

Apopleksi og den faldende syge (epilepsi, O.A.) er mest udbredt. Man kan næppe færdes i København uden at møde en eller to stakkels fyre, der vælter sig i et anfald med fråde om munden mellem tilskuere og hjælpsomme folk. Jeg kender ikke årsagen medmindre den er almuens dårlige kost, som især består af saltkød, stokfisk og den slags. Apopleksi hos bedrestillede skyldes ofte drikkeri eller fortrædeligheder. Et slagtilfælde er almindelig dødsårsag efter apopleksien. Men til gengæld er ganske få plaget af hoste, katar, svindsot eller andre lungelidelser, således at præsterne selv midt om vinteren kan tale i de fyldte kirker uden at være forstyrret af folks hoste. Jeg tror, at de få lungelidelser skyldes den gode og renlige opvarmning (med bølgebrænde), på samme måde som vores usunde kulfyring virker i modsat retning (modsat den begavede Sir William Pettys mening). Men i alle andre henseender må man foretrække vor beliggenhed og klimaet her.

De bedrestillede bord er velforsynet med retter, selv

om jeg ikke kan fremhæve hverken mad eller drikke. Kødet er magert og smager (undtagen okse- og kalvekød) dårligt, især tamfugle, fordi kun to-tre har kendskab til opfødning, som de har lært af en engelsk fjerkræhandler, der fornylig har bosat sig i København. Bedekød er sparsomt og sjældent særlig godt, vildænder næppe til at spise, brokfugle slet ikke. Vilde fasaner, skovsnepper, kaniner og dådyr ser man ikke, og kronhjortene tilhører jo kongen og kan ikke opdrives for penge. Harerne er gode, flæsket udmærket. Nu og da ligger en hjort eller en lille råbuk på torvet, men de er som regel magre. Det er småt med saltvandsfisk, og de er ikke gode, modsat ferskvandsfisk, især karper, aborrer og krebs, der kan fanges alle vegne. Man kan naturligvis ikke forvente særlige frugter så højt mod nord, men adelen, der er særlig haveinteresseret, kan fremvise udmærkede meloner, druer, ferskner og alle slags salater tidligt på året. Smørret smager godt, men osten duer ikke. Alt i alt ville en englænder ikke fornøjes ved deres madlavning.

De er meget drikfældige. Standspersoner nyder rhinskvind, Cherry Brandy og alle slags franske vine. Mændene kan lide det, og det smukke køn holder sig ikke tilbage. Hvis den jævne mand har råd til det, drikker han dårligt øl eller dansk brændevin, der fremstilles af byg.

Herrerne og officererne klæder sig fint efter den franske mode, mens damernes vinterdragt er dansk, klædelig og bekvem. Borgerne, bønderne og tjenerne er nette og rene. De skifter ofte deres hvide undertøj, der er billigt, fordi kvinderne selv i fritiden sidder ved

rokken. På sin vis er de alle forfængelige, stolthed og fattigdom går jo hånd i hånd.

Som regel afsluttes en ægteskabskontrakt mindst 3–4 år før det officielle bryllup, skønt det unge par ofte indleder nærmere bekendtskab, før formaliteterne er i orden. Adelen giver døtrene medgift, mens borgere og bønder efter evne skænker klæder, husgeråd og giver en stor bryllupsfest, men ellers intet i levende live.

Adelen sætter pris på prægtige begravelser og gravmæler, og det er almindeligt at henlægge liget af en rangsperson i en gravhvælving eller et kirkekor i adskillige år forud for en passende lejlighed til begravelsesceremonien. Almuen begravnes i store, tunge kister, og i byerne har hvert sogn et halvt dusin ligbærere til at assistere ved begravelser.

Det jævne folk er ikke særlig energisk og langt fra krigerisk som i fordums dage. Det er slemt at ville narre folk og mistænke andre for det samme. Man afviger nødigt fra indgroede vaner og siger hellere nej til god fortjeneste ved en hidtil ukendt handel, fordi man på forhånd har mistanke til køberen og først vil finde ud af, hvor hunden ligger begravet. Jeg husker et eksempel. Efter at have set en flok unggæs på en mark uden for byen, sendte jeg bud for at købe nogle, men da man ikke var vant til hverken at sælge eller selv spise den slags, kunne man ikke engang friste med den dobbelte pris for en voksen gås. Man ville vide hvorfor og til hvad, for det var da tåbeligt at spise gæs på den alder. Men en uge senere troppede en gammel kone op med fire; jeg havde tidligere tilbudt at købe et dusin. Glenten havde natten forinden dræbt

otte, og nu kunne jeg altså købe de fire, der var tilbage. Denne gamle kones overtro skaffede os de første ung-gæs, der overhovedet er spist i Danmark, og nu da man har set, at vi feder dem op til spisning, kan vi få så mange det skal være. Jeg har ikke villet springe denne skøre historie over, den giver nemlig det mest levende indtryk af den jævne befolkning. På torvet forlanges samme pris for råddent som for frisk kød, for magert som for fedt, og byder man for ivrigt, hvilket de netop ønsker, er man nogenlunde sikker på ikke at få noget. Denne indstilling gælder ikke almuen alene.

De duer ikke til hverken at efterligne udenlandske eller selv gøre opfindelser, og jeg tror slet ikke, nogen har forsøgt sig siden den berømte Tycho Brahe. Der skrives så at sige kun religiøse bøger, og under hele mit treårige ophold er ikke så meget som en sang eller melodi blevet til. Siden den fatale brand for fire år siden, da mange hundrede mennesker indebrændte i det gamle operahus, er lystige fester blevet sjældne. De holder sig nu til gåsevæddeløb på hvide tirsdag og om vinteren til kanefart i varmt, uldent tøj eller pels, en meget yndet fornøjelse for hoffet og hele folket. Måske er bemærkningen lidt delikat, men det er upassende at indlede kanesæsonen før kongen og hoffet, og ligeledes skal kongen være den første, der passerer en ny bro, ligesom alle Københavns ure stilles efter hoffets.

Det er ikke let for fremmede at finde passende kost og logi, og selv i København er der ringe mulighed for at leje sig ind privat. I værtshuse må man spise og drikke i krostuen, hvor enhver kan komme og sætte sig ved nabobordet, med mindre man stiller ekstra krav.

Sproget er meget grimt, ikke ulig irsk ved sin pibende, jamrende tone. Kongen, hele adelen og mange borgere taler tysk indbyrdes og fransk med udlændinge. Jeg har hørt adskillige høje embedsmænd prale med, at de ikke kunne dansk. Særdeles mange enstavelsesord genfindes i engelsk og stammer uden tvivl fra den tid, danskerne herskede i vort land.

KAPITEL IX

Statens indtægter

Den danske konges indtægter kan inddeles i 3 grupper: skatter og afgifter på undersætter, told på udlændinge og endelig udbytte af egne besiddelser, krongodset, og konfiskationer. Hver skal omtales for sig.

Skatter og afgifter på egne undersætter er dels faste, konstante, dels vilkårlige, men i denne inddeling ligger absolut ikke nogen inddeling af kongens magt, kun at han har fastsat regler for nogle skatter, mens andre varierer.

De faste skatter består af 1) told på ind- og udførsel, 2) såkaldt consumptionsskat på tobak, vin, salt, korn og i det hele alle spise- og drikkevarer, der indføres i byerne. Told og consumptionsskat er de værste, og den sidste kan være slem nok. Hertil kommer mindre afgifter, nemlig 3) på bryllup, alt efter stand, men så høj, at beløbet kan være mange rigsdaler for en bevilling, 4) på stempelpapir, der er obligatorisk til alle gældsbeviser, kontrakter, retsudskrifter, gavebreve og pas, for at de skal have gyldighed; den er ubekvem og andrager adskillige r.d. for et ark, 5) på brygning, formaling m.v., som senere skal omtales. For disse grupper er fastlagt bestemte beløb efter gældende forordning, som imidlertid kan ændres efter kongens forgodtbefindende.

De vilkårlige omfatter 1) jordrente, ikke efter areal, men efter den enkelte gårds ydeevne, målt i tønder hartkorn, dvs. hvede og rug. Gården takseres efter jordens

bonitet, vejrliget det pågældende år og landmandens dygtighed, højere eller lavere, sjældent for lavt, 2) kop-skat indtil to gange årlig, pålignet formuen efter skøn og altså ikke som andre steder ens for samme stand, 3) fæstningsskat, mere eller mindre reelt til opførelse af rigets fæstningsværker, 4) ægteskabsafgift (prinsessestyr, O.A.), når en dansk prinsesse skal bortgiftes. Det koster som regel kun 100.000 kroner, men denne gode lejlighed benyttes til at opkræve mere, 5) næringskat for selve erhvervstilladelsen, ansat efter skønnet for-tjeneste og ledsaget af indkvarteringspligt, 6) ejendoms-skat på alle huse i København og andre byer, pålignet af kongen efter behag, efter husets værdi og ejerens formåen eller simpelthen den samlede sum, kongen ønsker opkrævet.

I Holsten og Slesvig inddrives plovskat, dvs. et vist månedligt beløb pr. plov.

Lad mig begynde med de faste skatter og afgifter. Jeg har rigeligt materiale, men da en komplet opremsning er for kedelig, vil jeg kun give smagsprøver, så kan læseren, om jeg så må sige, måle størrelsen af Herkules alene på fødderne. Imidlertid kræver et kor-rekt indtryk kendskab til både landets pengebeholdning og varenes kvalitet. Ved en »fed okse« skal man således ikke forestille sig engelske markeder, men snarere tænke på Wales og Skotland, og én rigsdaler her burde egentlig som følge af pengeknapheden gælde for godt tre kroner hos os.

Molesworth bruger nu 5–6 sider til sine »smagsprøver« og fortsætter kapitlet om statens indtægter:

En rigsdaler er lidt mindre end en engelsk krone, en skilling mere end en penny. 48 skilling udgør en rigsdaler. Et lispund svarer til vor stone, og der går 20 lispund på et skibspund. En dansk alen er henved 2/3 af en engelsk.

Kongen bortforpagter offentlige møller, som Københavns borgere under trussel om bødestraf er forpligtet til at bruge. Afgiften er 16 skilling for en tønde rug til bagning. Ingen, heller ikke bryggere og bagere, må selv male brødkorn eller malt.

Afgift på bryllup og stempelpapir har fået tilstrækkelig omtale.

De vilkårlige skatter som jordrente, ejendomsskat, kopskat og fæstningsskat kan jeg ikke angive nøjagtigt, fordi de varierer. Jeg vil dog forsøge at vurdere dem efter de senere års samlede udbytte, der lå særdeles højt, og efter hvad de overhovedet ville kunne indbringe nu og i fremtiden.

Efter sidste krig med Sverige for nogle år siden beordrede kongen taksation og registrering af alle huse i byerne og jordtilliggende på landet med henblik på fremtidig beskatning, og nu er den forhøjet til yderste evne, så selv under krig tror jeg ikke, folket kunne bære mere. På landet er både adel og bønder så at sige ruineret, og i byerne betaler man ejendomsskat på 4% af salgsværdien, alt efter grundens beliggenhed og størrelse. Desuden skal man for hver 100 rigsdaler af vurderingssummen huse en soldat. F.eks. fik en ikke særlig velhavende rhinskvinshandler i København sin grund vurderet til 900 rigsdaler, hvilket bliver 36 r.d. årligt plus 9 soldater plus yderligere 3 soldater i h.t. nærings-skatten. Tilsvarende gælder alle andre.

Kopskat betales gerne mindst én gang årlig, og springes det ene år over, ydes dobbelt det næste. Mindste ansættelse er: en borger, der er sine 8–10.000 r.d. værd, takseres personligt til 4 r.d., ægtefællen til 4, hvert barn 2, et tyende 1 og ligeledes hver hest til 1 r.d. For en almindelig værtshusholder bliver det 1 r.d. for ham selv, 1 for konen, 24 skilling pr. barn og 16 for et tyende.

For to år siden var kopskatten ekstra høj: en landmand personligt 24 r.d., ægtefællen 16, pigen 2, og andet tyende 1 r.d. En borger, der var vurderet til sine 6–8.000 r.d., betalte personligt 6, for konen 4, for hvert barn 2, og for et tyende 1 rigsdaler.

Også fæstningsskatten kan jeg illustrere. I 1691 betalte alle, der var i kongens tjeneste, 20% af gagen, alle hærens officerer, fra kaptajner og opefter, 30% (tidligere betalte de ikke fæstningsskat). Adelen betalte efter rang og besiddelser, de højeste, som grev Gyldenløve, 700–1.000 r.d. Borgerne beskattedes efter formodet evne, de rigeste med 100–400 r.d., en mellemstor købmand på sine 6–8.000 r.d. med 40, en apoteker med 68, en vinhandler 55, almindelige borgere 8–10, og de fattigere med 1–2 rigsdaler. Fæstningsskatten regnedes af samme størrelsesorden som krigsstyr, der ved krigens begyndelse gav nærvæd 700.000 rigsdaler. Men det er klart, at folk ikke kan betale så meget nu, og summen ville nok blive en hel del mindre i dag.

Da kongens eneste datter skulle giftes med den nuværende kurfyrste af Saxen, planlagdes ægteskabsskat, og den var bestemt blevet inddrevet, hvis ægteskabet ellers var kommet i stand. Men der tales nu hverken om det ene eller det andet, skønt intet kongerige i Europa kan opvise en værdigere prinsesse.

Jeg kan tænke mig, at en engelsk læser nu er træt af at høre om danskernes skatter. Men han burde være taknemmelig over, at vi i kraft af en god forfatning og en klog og tapper konge selv i værste fald, også under en krig, ikke betaler mere end tredieparten af en danskers skat i roligste fredstid, og for den opnår 10 gange så store fordele og 10 gange så stor indflydelse. Pax servientibus gravior est quam liberis bellum. Tacit. Lib. An. 10 (freden er tungere for slaverne end krigen for frie, O.A.).

Statsindtægternes anden og væsentlige hovedgruppe omfatter udlændinges told.

Deres import- og havneafgifter er større end danskernes. Mens danskerne nemlig betaler 4 skilling pr. læst mellem egne havne og 10 ved import, erlægges udenlandske skibe 12. Men det væsentligste for kongen er sundtolden på alle udenlandske skibe (undtagen svenske) og toldafgifterne på Norge.

Da jeg har beskrevet sundtoldens oprindelse og udvikling udførligt og gengivet et brev med beregning over dens nuværende størrelse, skal kun resumeres, at den er faldet meget siden sidste krig, da alle skulle betale, til vel 143.000 rigsdaler. I årene 1690–91 var den ikke meget over 65.000 r.d., og på denne højde bliver den nok. Pengene går direkte i kongens lomme uden om skatmesteren.

Indtægterne af Norge omfatter især told og tiende af tømmer, tjære, fisk og tran, der opkøbes af udlændinge. Der findes ganske vist sølv-, jern- og en enkelt kobbermine, men af ringe værdi. Nordmændenes skatter og afgifter er som danskernes, men de har bedre råd på grund af udenrigshandelen, selv om den er aftaget

betydeligt efter striden med hollænderne, der en overgang handlede på Sverige i stedet for. Den er ganske vist bragt ud af verden, men hvis handelen først har søgt andre veje, er det svært at lede den tilbage igen. Danskerne mener, at hverken englændere eller hollændere kan undvære handel på Norge af hensyn til flådeudstyret. De skulle bare vide, hvad vi kunne få ud af vore plantager i Vestindien.

Det skal lige bemærkes, at forud for den nuværende krig med Frankrig blev den danske konges samlede handelsflåde anslået til henved 400 skibe foruden småbarker m.v., fordi antallet er formindsket næsten 2/3 i løbet af 30 år. Men i de sidste fire år, hvor den europæiske handel søger neutrale skibe, må antallet være betydeligt forøget, dog ikke som tidligere.

For nu at blive færdig med Norge, så er den årlige indtægt herfra 800.000 r.d., nemlig 5–600.000 fra den sydlige og 2–300.000 fra den nordlige provins.

Såvidt mig bekendt er forholdet mellem Englands, Hollands og Frankrigs handel i fredstid således, at der årligt passerer henholdsvis 2–300, 1.000–1.100 og 10–12 skibe gennem Sundet, og at samme fordeling gælder på handel på Norge. Derfor burde Frankrig overhovedet ikke komme i betragtning i spørgsmålet om handel og venskab. England og Holland bidrager jo så langt mere til den danske konges indtægter, end Frankrig gør med sin ubetydelige andel.

Statsindtægternes tredie og mindste gruppe omfatter udbytte af krongods og konfiskerede ejendomme. De sidste tilfalder kongen, hvadenten årsagen er forræderi og andre forbrydelser eller gæld og ubetalte afgifter,

der nok vil stige dag for dag i takt med landets fattigdom. Som nævnt vil mange med glæde overlade kongen deres godser fremfor at betale afgifterne.

Men godserne bringer ikke kongen rigdom, tværtimod. For i samme øjeblik, han overtager en mands ejendom, ophører alt slid og slæb med forbedring og udnyttelse, og den går i forfald ved fæsternes forsømmelighed eller mangel på opmuntring. Som regel bliver den udlagt til skov og yder mere til kongens fornøjelser end just til hans pengepung, og husene forfalder. Det samme gælder de mange kongelige slotte. Bortset fra Frederiksborg er kun få beboelige. Det er altså vanskeligt at beregne den årlige indtægt nøjagtigt, også fordi størsteparten går til hoffolk, der forvalter kongens slotte og fører tilsyn med parker, skove, gårde og med bønders og fæsternes ydelser. Jeg tror, vi snarest regner for højt ved at anslå nettofortjenesten til 200.000 rigsdaler årligt.

Jeg søgte oplysning om kongerigernes samlede pengeomløb hos en strengt saglig og forstandig mand, der svarede: »Det er meget vanskeligt at foretage en nøjagtig beregning af det samlede pengeomløb, men det er i hvert fald meget lille, ikke nær 1% af Englands. Kun få ligger inde med kontanter. Pengene passerer ganske vist købmændene, men de har som regel ingen formue, tværtimod gæld til op over begge ører, og hver skilling går straks til kreditorerne i Amsterdam og Hamborg. Statskassen tømmes hvert år til bunden. Officererne, der er udlændinge, tager, hvad de kan få, og sender pengene ud af landet. Det samme gælder ministrene, der sjældent køber jord, men sender pengene

til Amsterdams og Hamborgs banker. Også underskud på handelsbalancen trækker penge ud af landet, fordi vi køber mere end vi sælger. Derfor tror jeg, der kun er ubetydeligt med rede penge i landet, og meget af det, der er i omløb, består af messingpenge, som ikke er gangbare i udlandet. Selv sølvpenge indeholder meget messing«.

Jeg må konkludere, at ud fra et moralsk synspunkt kan alle disse skatter og afgifter ikke fortsætte. Byrden er allerede så stor, at danskerne har større grund til at ønske landet angrebet end at forsvare det. De har nemlig intet eller meget lidt at tabe og kan i hvert fald kun forbedre deres kår. De kan nemlig ikke blive værre. Hoffet synes klar over dette forhold, og derfor slår man sin lid til en hær bestående af udlændinge. Nedenstående er statsindtægterne specificeret:

	Rigsdaler
Sundtold	65.000
Øvrige told fra Danmark, bortforpagtet for ..	165.000
Consumtion, København, bortforpagtet for ..	140.000
Consumtion, øvrige Danmark	140.000
Mindre afgifter, Danmark	100.000
Kopskat, fæstningsskat, ejendomsskat, hartkornsskat	1.000.000
Alle indtægter af Norge	700.000
Kongens besiddelser, krongods m.v.	200.000
Island, bortforpagtet for	27.000
Oldenburg og Delmenhorst	80.000
Told af Weser	5.000
Færøerne, Grønland m.v.	0
	<hr/>
I alt rigsdaler	2.622.000

Da kopskat og fæstningskat aldrig opkræves inden for samme år, skal fradrages 400.000 rigsdaler for en af disse afgifter, således at den samlede årlige indtægt for kongen af Danmark udgør to millioner to hundrede og toogtyve tusinde rigsdaler.

KAPITEL X

Hæren, flåden og fæstningerne

Efter gennemgang af statsindtægterne vil jeg nu fortælle, hvordan de anvendes. For undersåtterne er selve opkrævningen bestemt ikke værre end formålet, nemlig opretholdelse af en stor, stående hær. Folket betaler altså for sin egen elendighed og får pungen tømt for at sætte sig selv i slaveri. På samme måde lader kongen af Frankrig erobrede byer bygge citadeller, for at de selv kan holdes i ave. Og det er netop denne mester i regeringskunst, som smigrerne kalder ham, der har indviet det danske hof såvel som andre europæiske fyrster og stater i den grimme hemmelighed at gøre den ene del af folket til tømme og pisk for den anden. Dette vil med tiden ende i almindelig trøstesløshed.

Kongen af Danmark har kun været alt for lærevillig og endog forsøgt at overgå sin læremester. Det må han i dag betale dyrt for ved at rejse en større hær end landet har råd til. Nordiske konger og andre tyske fyrster tæller ved en eller anden politisk misforståelse deres rigdom i soldater. Når de skønner over hinandens velstand regner de ikke på klassisk vis med frugtbarhed, landområde, handel, håndværk, folketal og folkets rigdom, men tæller kun så og så mange ryttere og fodfolk. Hvis de har udpint deres egne undersåtter, og tropperne jo skal underholdes, må de bruge alverdens grusomme kneb for at ødelægge naboerne. Og skulle det mislykkes, bliver de nødt til at yppe kiv mellem stærkere fyrster for at kunne sælge tropper til en af

parterne. Således er soldaterne nu blevet en handelsvare, akkurat som får og okser, og de er tilsvarende ligegyldige, når de sælges. For bare køberen kan stille officererne tilfreds med frihed til at plyndre flittige og hæderlige folk undervejs, et fedt vinterkvarter og tilladelse til at snyde deres egne soldater for sold, ja, så marcherer den menige soldat uden større bekymring end et dyr på vej til slagtebænken, uden tanke på ære, fædreland, religion eller frihed, kun behersket af frygt for at kunne blive hængt som desertør.

Fyrsternes kedelige vane med at regne soldater som den eneste reelle værdi skyldes den franske konge. Han har gjort sit til udbredelsen blandt tyske fyrster og ser frem til, at den snart vil ødelægge deres fattige lande. Således har man gjort krig og ødelæggelse til en nødvendighed, for ligesom rige folk aldrig kan få penge nok, kan disse fyrster ikke få hæren stor nok, lige indtil de for udkommets skyld enten må slås med naboerne eller få dem i krig indbyrdes. Ved det sidste kneb holder de soldaterne beskæftiget og tjener penge uden personlig deltagelse. Kun Gud den almægtige ved, hvordan dette skal ende, og han alene kan afværge den truende fare for, at hele Europa ender i elendighed og affolkning. For selv om en fyrste skulle vise sig fredeligere og klogere end andre, tør han ikke bryde den gængse praksis og begynde på nedrustning. Han måtte nemlig frygte sine veludrustede naboer, der nødvendigvis kun ville afvente en gunstig lejlighed til at falde over den svage. Således at tvinge fyrsterne til det vanskelige valg mellem at gå under et utåleligt, fremmed åg eller fortsat at lade ormen i sit indre æde sig op, er ikke den mindste ulykke, kongen af Frankrig har bragt over verden.

Men følgerne af denne urimelige fremfærd er værre for Danmark end for det store forbillede, den franske konge. Kan tudsen nemlig kappes med oxen og puste sig op, så brister den dog, før den ligner. Den ene fortsætter sit tyranni i velstand, mens den andens ambitioner så langt overstiger egen styrke, at han hidtil ikke har haft held med sine angreb på naboerne. Hamborg er jo stadig en fristad, hertugen af Holsten genindsat, og Skåne, Halland, Blekinge og Jemtland forbliver svenskernes, der forsvarede sig og fik hævn. Danskerne må affinde sig med tabet af deres bedste provinser uden sandsynlighed for nogen sinde at få dem tilbage.

FORTEGNELSE OVER RYTTERI OG FODFOLK I TJENESTE HOS KONGEN AF DANMARK MED SÆRLIG TILKNYTNING TIL DANMARK, HOLSTEN OG OLDENBORG

Molesworths fortegnelse omfatter både hær og flåde. Han nævner omhyggeligt hærens størrelse (39.506 mand) og inddeling, navne på regimenter, nuværende generaler og oberster, aflønning og samlede udgifter, udlån af troppekontingenter til kejseren og den engelske konge. Noget lignende gælder flåden: de nuværende admiraler, skibenes antal, navne, armering og bemanning (32 skibe, 1.927 kanoner og 12.670 mand). Fortegnelsen ledsages af nøjere beskrivelser, der i det følgende oversættes i sammenhæng.

Reservisterne modtager ikke løn i fredstid, men svarer til vores milits, kun får de uniform hvert andet år og

har pligt til at møde til eksercits om søndagen, hvis vejret tillader.

Menige får kun udbetalt 17 skilling om ugen, resten af aflønningen går til mad, kvarter og klæder, de sidste hvert tredje år fra isse til fod, dog én gang ekstra sko, strømper, bukser, skjorte og kravat. De kan tage arbejde, hvor de er indkvarteret, men i så fald tager officererne deres sold.

Officerer og menige af fodfolket er for størstedelen udlændinge, som mere eller mindre tilfældigt er strømmet til fra alle lande: tyskere, polakker, kurlændinge, hollændere, svenskere, skotter, irere samt nu og da en shanghaiet engelsk sømand. Danskerne regnes for dårlige soldater som følge af deres modløshed. Desuden kan herremændene, der jo ejer dem, forhindre, at de træder i kongens tjeneste og kan kalde dem tilbage, hvis de forsøger. Det gør for øvrigt mange for at undgå den hjemlige elendighed og ombytte det ene slaveri med det andet.

I fredstid har rytteriets officerer ikke større løn end fodfolkets. Kavalerister, der almindeligvis er danske og ikke just de bedste soldater, forsørges hver især af sin bonde, der er pligtig at give både hest og rytter mad, drikke, husrum osv., foruden 6 fuldgode skilling om måneden. Heraf tager obersten halvdelen til mundering.

Dragoner har det noget bedre, fordi de kun er forpligtet til at holde hest i krigstid. Desuden er aflønningen i Holsten større end i Danmark.

I Norge koster hæren forholdsvis mindre, størst er udgiften til officerernes løn og soldaternes iklædning, fordi de har frit kvarter hos bønderne. Det er bemærkelsesværdigt, at officerernes løn som oftest slæber

14–18 måneder bagud. Derfor lever de især af penge, der skulle gå til soldaternes underhold.

I København ligger fast forhyret 3.000 søfolk. De skal kun til søs i tilfælde af krig. Aflønningen er en smule penge og ugentlige forsyninger til dem selv og familien af saltkød, stokfisk, flere slags mel osv. fra de offentlige lagre. De bebor små baraklignende huse i en række gader inden for voldene i byens udkant, bygget af kong Christian IV specielt til dem. De har fri bolig, også for familien, når de står til søs. I fredstid skal de arbejde på Holmen, et stort område med dokker lige over for kongeslottet. Her beskæftiges de efter tur med alt forefaldende tungt arbejde, der vedrører skibe, kanoner, ankre, trosser, tømmer osv., og så slemt regnes dette slid, at de værste forbrydere i reglen dømmes til straffearbejde på Holmen i en årrække eller på livstid, alt efter forbrydelsens art. Sædvanligvis holdes øvelse en gang om året, idet nogle orlogsmænd rigges til og bestykses, slæbes ud af havnen og sejler frem og tilbage mellem København og Helsingør i 3–4 uger eller længere, hvis vejret holder. Hyren er kun 8 rigsdaler årligt, og selv om den er lille, halter udbetalingen så langt bagefter, at mandskabet adskillige gange i de senere år har gjort oprør og endog belejret kongen på slottet, indtil der blev skredet hårdt ind over for hovedmændene. Restancerne er som regel på 1½ år, ofte mere, men kan bæres lettere på grund af de ugentlige forsyninger, selv om de er meget sparsomme, især for børnerige familier.

Nordmændene er kongens bedste sømænd, men går oftest i hollandsk tjeneste og er bosat her med deres familie. De vender næppe tilbage, med mindre hollæn-

derne behandler dem værre eller danskerne bedre end hidtil. Den danske hyre ligger nemlig oftest meget lavt.

Alle flådens officerer er faste, i krig som i fred. Det gør dem mindre opsat på plyndring end en kort ansættelsestid, der jo hurtigst muligt skal udnyttes.

Således som jeg har beskrevet flådens udrustning, har den aldrig været til søs, men det er, hvad danskerne selv regner som muligt, hvis det viser sig nødvendigt.

Nogle af flådens største skibe stikker 5–6 fod dybere med agterenden end fortil, så de er kølsprængt. De har som regel lavere master end vore og forekommer mere klodsede. Jeg tror, de er bedre egnet for Østersøen end for Oceanet, hvis vi lige undtager nogle få krydsere, der ledsager handelsskibene til Frankrig, Spanien og Portugal.

FÆSTNINGER

Blandt alle kongens besiddelser ligger den frugtbare ø, Bornholm, i Østersøen nærmest ved Sverige. Den har to fæstninger, nemlig en gammel borg og siden 1689 et moderne citadel med gode udenværker og bastioner, der behersker Rønne, øens bedste red.

Christiansø, henved 7 miles nordvest for Bornholm, er en lille øgruppe med en sikker havn for 30 skibe. Den største af øerne er halvmåneformet og velbefæstet.

På øen Møn ved den lille by Stege ligger en ubetydelig, gammel borg med garnison.

På Lolland kan kun byen Nakskov og en gammel borg, Ålholm, minde om fæstninger. De har ringe betydning.

Sjælland: især København, der er stærkt befæstet, dog kun med jordvolde. Dernæst, tæt ved Helsingør, Kronborg, hvis murstensfacade snart er færdig. Den er noget uregelmæssig, men er en stærk fæstning. Og endelig Korsør med jordskanser over mod Fyn.

Her er staden Nyborg særdeles godt befæstet mod søsiden, mens værkerne mod land er forfaldne.

I Holsten: 1) Glückstadt, en stærkt befæstet by ved Elben, udmærket i stand på grund af naboskabet til Hamborg. 2) Krempe, mindre end tre miles fra Glückstadt, tæt ved floden Stör, ikke særlig velholdt. 3) Hitlerskansen («Hitlar Scance», O.A.) på en ø 12 miles fra Hamborg. 4) Rendsborg ved floden Ejder på grænsen mellem Holsten og Slesvig. Den er nu under udbygning med murbeklædning af bastioner og værker og vil blive en kongelig fæstning, den stærkeste og bedst beliggende, kongen overhovedet har. 5) Christianspris eller Frederiksort (den har nemlig to navne) ved indsejlingen til byen Kiel fra Østersøen. Den kan beherskes fra en bakke 112 roder nordligere («roods», 1 rode = 3,14 m, O.A.).

I Jylland først Fredericia, en stærkt befæstet by, hvorfra der er forbindelse over Lillebælt. Dernæst Hald, en lille fæstning på nordsiden af floden, der udmunder ved Ålborg. Fladstrand, 20 miles syd for Skagen, er en lille skanse med befæstning til forsvar af havnen.

Syd for Nordkap i Lapland ligger 1) Vardøhus med 6 bastioner. I Norge 2) Trondhjem, beskyttet mod søsiden af en stærk borg, Munkholmen (hvor hr. Griffenfeld for tiden er fange), og mod land af et godt citadel. 3) Bergen, meget stærk mod søsiden og for øvrigt omgivet af høje bjerge, så den er uindtagelig fra land.

Det var her, de hollandske ostindienskibe søgte beskyttelse, da den engelske flåde under jarlen af Sandwich angreb dem forgæves. Danskerne havde givet deres ord på, at de ville udlevere hollænderne, men visse, ikke ubelejlige gaver, som hoffet modtog af hollænderne, vejede tungere, så danskerne brød deres ord. Det var til hollændernes frelse og vores vanære. 4) Christiania, hovedstaden, med et stærkt citadel. 5) Larvik, ubetydelig. 6) Frederiksstad med gode værker, men bygget på uegnet jordbund. 7) Vinger, et grænsepas. 8) Frederikshald, godt befæstet, men for stærkt behersket fra en bakke i 100 roders afstand. 9) Flækkerø, tæt ved Christiansand.

I Ostindien har kongen et lille fort, Trankebar, på Coromandelkysten, i Guinea har han Christiansborg, og på St. Thomas i Vestindien endnu et fort. Det sidste behersker områdets eneste gode havn, hvor skibe kan søge ind, når orkanerne raser.

Man kan let regne ud, at en sådan hær og flåde og sådanne fæstninger kræver en velspækket pengepung. Hertil kommer omkostninger til civillisten, hoffet, kongens børn, ministre osv. Om indtægterne står i forhold til alle disse udgifter og ville forslå uden fremmede bidrag, er et spørgsmål, der må overlades dem, der har forstand på regnekunst.

KAPITEL XI

Hoffet

Hertil regner jeg kongen, dronningen, den kongelige familie, ministre, riddere af Elefanten og Dannebrogordenen sammen med andre høje embedsmænd, der er knyttet til hoffet.

Den nuværende konge af Danmark, Christian V, er middelhøj, slank, velproportioneret og stærkt bygget. Han er sangviniker, bærer sort paryk og ligner Charles II noget. Hans konstitution har været meget robust og, som han ynder, i stand til at udholde strabadser, indtil han i de senere år har været mere tilbageholdende efter nogle anfald af podagra. Måske også fordi legemlige anstrengelser er mindre nødvendige i fredstid, selv om han for øvrigt nok kunne klare dem. Kongen fyldte 46 år den 15. april 1692. Han lever beskedent, men honnet, og bærer sjældent hat og handsker ved kurene, men (efter tysk mønster) et godt sværd ved siden.

Kongen er enestående venlig og hjertelig og, landets skik taget i betragtning, meget mådeholden med mad og drikke. I de senere år har han sjældent skejet ud, men havde tidligere nogle affærer, der alle var ret stabile. Han er religiøs, som en fyrste bør være, men uden at forgude gejstligheden trods dens åbenbare beundring. Personligt elsker han retfærd og mådehold, men lader sig lede af omgivelserne, der får lov til at træffe afgørelserne, fordi hverken kongens lyst eller evner slår til. Han er en mand af få ord og henvender sig kun direkte til sine ministre og nærmeste kavalerer, men opmuntrer

Kong Christian den 5. og hans dronning Charlotte Amalie. Stik af S. Thomassin 1697.

alligevel andre til at tage ordet ved at komme dem i møde med sit venlige smil. Han behersker ubesværet tre fremmede sprog, tysk, plattysk og fransk, men er ikke belæst. Dog holder han meget af geografi og er aldrig gladere, end når et godt landkort eller en fæstningsskitse bliver forelagt; krigslysten fornægter sig jo ikke. Kongen er utvivlsomt modig, det så man under krigen med svenskerne. Derimod stoler han ikke på egen dømmekraft, hverken i slag eller ved forhandlinger, men overlader gerne ledelsen til generalerne. Det er dog sandsynligt, at netop hans personlige mod i krig og hans gode hensigt med forhandlinger ville føre til bedre resultater, hvis han havde større tillid til sig selv og mindre til andre. Kort sagt, kongen er en mild og venlig fyrste, højere elsket end æret af sit folk, der har indset, at den nuværende forfatning ville være helt utålelig under en streng konge. Hans valgsprog er *Pietate et Justitia* (for fromhed og retfærd, O.A.), og folket tror bogstaveligt på dette ønske, mens alle genvordigheder tillægges ministeriet. Derfor beklager man sig ikke over kongens handlinger, men over hans svaghed og eftergivenhed, der bestemt ikke er ændret af opdragelsen og nu opfattes som den dybere årsag til folkets ulykke.

Dronning Charlotte Amalie burde omtales ærefuldt, selv om hun havde været af lavere rang. Hun er fager og velskabt, af blandet flegmatisk-sangvinsk temperament, og stadig lige smuk som 40-årig. Hun er charmerende, venlig og fører sig utvungent. Hendes dyder vinder alles hjerter, selv om hun har en anden religion, og de lukker også munden på fanatiske lutheranere, der ellers nok skulle vide at ivre mod hende, hvis ikke et helt igennem

dadelfrit liv hævede hende over malicen. Man har nemlig gennem hende forsøgt adskillige anslag mod calvinismen, men hidtil har hun forpurret dem alle og derved beskyttet både sig selv og den lille fransk-protestantiske kirke i København (bygget fornylig, under hendes protektion) mod indflydelsesrige personer. Det har sin store betydning, at hun klogeligt opretholder en slags neutralitet mellem sig selv og kongen ved hyppigt at ledsage ham til luthersk gudstjeneste. På den måde viser hun sin gode vilje over for den officielle gudstjeneste og kan lettere gå til den daglige aftenandagt i sin egen kirke. Hun er nødlidendes faste tilflugt og nægter ingen foretræde, tværtimod kommer hun folk i forkøbet. Kort sagt, som søster til landgreven af Hessen-Kassel gør hun ham og sin slægt ære.

Kongen har 5 børn, nemlig 4 prinser og 1 prinsesse. Kronprins Frederik er henved 20 år. Man kunne ønske, at hans opdragelse stod mål med den høje rang, men en pedantisk lærer fremkaldte en vis stivhed og formalisme, der af omgivelserne kan tolkes som stolthed. Men det er nok anderledes efter prinsens rejser. Nr. 2, prins Christian, vel 18 år, er livligere og venligere. Han er også større og mere robust, elsker jagt med det vilde ridt og ønsker intet højere end at kaste sig ud i livet. Prins Karl, nr. 3, er i 9 års alderen. Han er en håbefuld yngling. Den sidste, prins Vilhelm, er vel 6 år og har endnu ikke forladt barnekammeret.

Prinsesse Hedvig Sophie er omkring 16 år, meget smuk, sød og velopdragen. Et planlagt ægteskab med fætterten, den nuværende kurfyrste af Saxen, blev senere annulleret.

Kongen har desuden 2 illegitime sønner med fru

Moth, en københavnsk borgerdatter, som han har givet titel af grevinde af Samsøe (efter en lille ø, han har skænket hende), hvortil – efter fortrolig meddelelse – kommer 1.000 rigsdaler hver lørdag aften. Hendes sønner er meget smukke og lovende. Den ældste gør tjeneste ved et rytterregiment i Frankrig og kaldes »den unge Gyldenløve« til forskel fra den ældre, vicekongen af Norge. Han oppebærer postvæsenets indtægter. Kongernes illegitime sønner får navnet Gyldenløve, måske vicekongen som den første, og med tiden vil en ung Gyldenløve nok høre med til hoffet akkurat som en tronarving.

Den anden søn er bestemt for søen og er under kyn- dig vejledning sendt på adskillige orlogstogter, så han en dag kan overtage posten som flådens øverste admiral.

Kongens halvbroder, Hans høje Excellence Grev Gyldenløve, skal omtales her under den kongelige familie. Han er ganske vist også minister, men ikke særlig interesseret i statsager, hvor han nogle gange har brændt fingrene. Han dyrker hellere sine fornøjelser og bestræber sig for at bevare den kongelige gunst, han nu nyder. Det er nemlig ikke glemt, at hans fader, kong Frederik, holdt så meget af ham, at han overvejede at gøre ham til konge af Norge. Derfor skal han gå stille med dørene under enevælden. Han er vel 56 år, tidligere en af de smukkeste og endnu en af de fineste gentlemen, Danmark har fostret. Naturlige evner er forlenet med udbytte af rejser og verdenskundskab, og han er i enhver henseende en raffineret levemand. Både hans slot, haver, levemåde og fremtræden overgår så langt alt andet her i landet. I sin tid var han sin

Christian den 5.s datter Sophie Hedvig, 1677–1735.
Stik af Peter Berg 1735.

faders ekstraordinære ambassadør hos kong Charles II, der viste ham den ære at lade ham deltage i sine fornøjelser. Gyldenløve, der taler en smule engelsk, nærer stadig stor hengivenhed for Charles II og gengælder gæstfriheden med imødekommenhed over for alle englændere.

Hvad pomp og pragt angår, kan hoffet næppe kaldes kongeligt, idet sydeuropæiske hoffers luksus og rigdom ikke er nået så højt mod nord, selv om levemåden er blevet mere kultiveret efter forbindelsen med Frankrig. Man foretrækker franske skikke, tjenere og officerer, herimellem en generalløjtnant og en generalmajor, der har måttet forlade Frankrig efter dueller. Om årsagen nu er reel eller ej, så går de alle Frankrigs ærinde, lad dem så være nok så meget i unåde hos deres konge.

Ved dette hof frembæres ingen kronregalier. Selv ved de højtideligste lejligheder er tegnene på kongeværdigheden rent militære, som man kender dem fra en stående hær: gardere til hest og til fods, drabanter som vore vagter i Tower (M. anvender ordet »Beef-eaters«, O.A.), pauker, trompeter osv., der bruges daglig som i en lejr. Derimod kender man ikke fredens symboler, nemlig sværdet, våbenskjolde, sceptre, skatkiste osv.

I middagen deltager, foruden kongen, dronningen, børnene og slægtninge, de højeste ministre og officerer, og så vidt der er plads ved det runde bord, indbyder hofmarskallen efter tur, hvem han finder passende, indtil alle har haft del i æren. Før og efter måltidet beder en livréklædt page bordbøn, ikke en præst, fordi præster her som i andre fremmede protestantiske lande ikke viser sig ved hoffet, men har deres plads på præ-

Ulrik Frederik Gyldenløve, vicekonge af Norge.
Stik af Alb. Haelwegh ca. 1670.

dikestolen. Maden er rigelig, men tilberedt efter landets skik. Kongen nyder daglig et stykke stegt kalvemørbrad. Hertil drikkes rhinskvin, der står skænket op i et sølvbæger ved hver kuvert, som regel nok til hele måltidet. En eller to herrer gør tjeneste foruden de livréklædte opvartere. Etiketten kræver ikke knæfald for kongen, men i selv samme øjeblik han sætter sig til bords, røres pauker og trompeter på slotspladsen. Søndag er hans fastedag, og mange hoffolk følger eksemplet.

Audiensen, hvor man lettest får foretræde, gives altid en time før middagen og undertiden før aftensmåltidet. Da gør kongens børn, inden- og udenlandske ministre, hærens officerer og hoffets embedsmænd deres opvartning. De udgør hoffet og overstiger sjældent 20–30 personer. Af tidligere nævnte grunde ses ingen eller kun få herrer uden for tjeneste ved hoffet eller i København overhovedet.

Hoffets embedsmænd er marskallen, der tager sig af familieanliggender og melder kongen, når der er serveret, hushovmesteren, som fører tilsyn med køkken, servering og inventar, og staldmesteren. Den sidste har opsyn med kongens stalde og stutteriet med mange fine hopper, især af én bestemt race, særskilt for ham. Den er let gråskimlet med sort hoved, hale og manke. Men disse embedsmænds stilling og vederlag må vurderes mere på højde med tilsvarende hos nogle af vore adelsmænd fremfor Whitehall.

Ceremonimesteren skal altid være til stede ved hoffet.

Men kongens hovedfavorit er hr. Knuth, der er mecklenborger og eneste kammerherre. Han er opdraget sammen med kongen som dennes fortrolige og selskabsbroder, en høflig, elskværdig herre, der kun be-

hersker sit eget modersmål og mindst af alt elsker fransk. Han blander sig sjældent i statssager, men sker det, at han henvender sig til kongen, får han næsten altid sin sag igennem. Han har adskillige kammertjenere under sig. Også dronningen har en række tjenestegørende herrer, som alle er sønner fra de højeste rangklasser, og desuden otte hofdamer.

Mellem kongens ministre fører hr. de Gyldenløve forsædet, både i selve rådet og ved alle andre forhandlinger, han deltager i. Men som antydnet er pligtarbejde ikke just hans stærke side, i hvert fald ikke hans lidenskab, og ministerværdigheden må snarest tilskrives den høje rang.

Nr. 2 er grev Reventlow, overjægermesteren, næst vicekongen af Norge det bedst aflagte embede. Han er holstener og betragtes som førsteminister, den alle udenlandske ministre henvender sig til. Han har heller ikke noget imod at blive tituleret førsteminister, selv om han af og til beskedent undslår sig. Han er venlig og høflig, og ligesom hr. de Gyldenløve levemand og beundrer af det smukke køn. Hans evner og kundskaber er ikke strålende, men dog i den senere tid vokset med opgaverne, så han nu gør god fyldest. Han er vel 43 år, ser godt ud og er i fin form. Oprindeligt var han neutral over for Frankrig (fordi han betragtede fransk indflydelse som årsagen til landets armod og kongens ringe hæder), men i det sidste par år har han af private grunde forligt sig med det franske hof. Fordelen ved at handle med Frankrig nu under krigen (selv stærkt engageret med adskillige skibe og interesse i andres) har overbevist ham om, at venskab med Frankrig tjener både kongen og ham selv bedst. Desuden misbilliger

han englændernes blokade og kaping af skibe inden for sin egen interessesfære. Alt i alt mener man dog, at hvis både kongens og hans egne fordele stod lige, ville han vælge England fremfor Frankrig. Men som sagerne står, er dette næppe muligt.

Den tredje er baron Juel, generaladmiralens yngre broder, dansk, omkring 60. Han er særdeles korpulent, flegmatisk og så sparsommelig og nøjsom, at han er mere tilfreds end andre hoffolk. Danskerne regner ham for en af deres dygtigste mænd og beundrer hans evne til at skjule snuhed under enfolds maske. Han taler kun lidt, men altid glat og høfligt. Som medlem af en gammel adelsslægt, der har lidt under forfatningsændringen, sørger han vistnok under landets nuværende elendighed. Alligevel, hvor der er så få gode hoveder, kan han aldrig undværes, når gode råd er dyre, og han er altid behændig og heldig.

Nr. 4, hr. Ehrenschild, er tysk. Han har tidligere været sekretær hos den franske ambassadør, hr. Terlon, og er derfor stadig franskvenlig. Det oprindelige navn var Biermann, men kongen har adlet ham under navnet Ehrenschild. Han er vel 65, svagelig, bor oftest i Hamborg under foregivende af, at luften der er bedre, men i virkeligheden som kongens mand på stedet. Der skal nemlig en højstående minister til for at holde de bestandige stridigheder vedlige. Desuden ligger Hamborg godt for indsigt med hele Tyskland, så man derfra kan holde øje med både nabofyrster og den franske handel under krigen. Derfor skal der være en dygtig mand på denne post. Og det er hr. Ehrenschild. Han er discipel af den tyske diplomatskole og gennem hele sin karriere trænet i forhandling. Han regnes også for en dygtig

mand, men ikke for særlig hæderlig. Han kan lide at pege på vanskelighederne i en sag og er blændende til at forhale den. De udenlandske ministre kalder ham Pater difficultatum (vanskelighedernes fader, O.A.) og påstår, at han har et særligt tag på at finde Nodum in scirpo (knæ eller knude på et siv – det er jo altid glat, O.A.). Han sætter argumenteren og spidsfindighed over kendsgerninger og sagens afslutning. Derfor bryder de sig ikke om at forhandle med ham. Han går altid uden om selv det mest indlysende og lader altid en dør stå åben med sit »cela peut estre« (»det kunne dog være«, O.A.). Sine penge puger han sammen eller sætter dem i Hamborgs eller Amsterdams banker, fordi han ikke regner med at kunne skabe sin familie en lykkelig tilværelse i Danmark. Alle kongerigets bedste hoveder handler på samme måde. Det viser den ringe handlen med jord.

Den femte og sidste, hr. Plessen, er fra Mecklenborg og har tidligere forvaltet prins Georges (den danske prins Jørgen, O.A.) danske indtægter. Han er nu præsidet for rentekammeret med kontrol over finanserne i stedet for hr. Brandt, der fornylig blev afskediget. Finanserne lå i ét roderi, og kongens gæld var på flere millioner kroner, da hr. Plessen fik det vanskelige hverv at bringe orden i sagerne. Men hvis det overhovedet er muligt, vil han efter den almindelige mening kunne klare det. Det var også på høje tid at foretage en kovending, fordi kongen tildels havde mistet sin kreditværdighed i Hamborg og alle andre steder som følge af misligholdte anvisninger. Hr. Plessen er 46 år, melankoliker, svagelig. Han har ry for god dømmekraft og menneskekundskab, selv om sindstilstanden kan på-

virke humøret. Han taler 4–5 sprog, herimellem engelsk. Afhængigheden af prins George i forbindelse med overbevisning om kongens fordel ved at stå sig godt med England og Holland lader ham hælde mere til engelsk end fransk side. Han synes ligegyldig og særdeles afslappet over for sin formue, der især består af rede penge. Kort sagt, han går op i sit embede og forekommer mere ligefrem end så mange andre.

Disse fem mænd udgør gehejmerådet. Fire opholder sig konstant ved hoffet, mens den femte bor i Hamborg, og hans ugentlige rapport er oftest grundlag for rådets drøftelser.

I gehejmerådet træffer kongen alle afgørelser, om krig og fred, alliancer, traktater, skatter, befæstninger, handel osv. uden indblanding fra andre end oversekretærerne, der her i landet endnu betragtes mere som ministerielle embedsmænd end som vigtige rådgivere. Der er fire i alt, men de er altså ikke Secretaries of State i vor forstand, altså ministre, men udfærdiger skrivelser og passer hvert sit sagsområde. Den første er oversekretæren for danske anliggender, for tiden hr. (navnet udeladt. Oversekretær i Danske Kancelli siden 1690 var nedennævnte Mathias Moth. O.A.). Den anden, for norske anliggender, er hr. Moth, som er broder til kongens elskerinde, grevinden af Samsøe. Den tredie, for udenrigske sager, hr. Jessen, og endelig den fjerde, oversekretæren for krigskollegiet, hr. Harboe. En oversekretær skal møde i rådet, når sager inden for hans område er til behandling, men da udenrigspolitik berøres i alle møder, skal hr. Jessen altid være til stede, og da rådsmøder som regel afholdes efter postens ankomst, påhviler det ham at gennemgå alle breve og forsyne dem

med anmærkninger. Derfor er hans embede det vigtigste. Han får del i kabinetshemmeligheder, der oftest behandles af ham alene. Han kan også frit give sin mening til kende, og da han behersker latin, medfører embedet, at han affatter alle traktater med udenlandske ministre. Derfor er han altid med ved underhandlinger og op-søges i næsten lige så høj grad som førsteministeren, der er meget afhængig af ham. Han er omkring 40, høflig, med en næsten påfaldende beskedenhed. Han taler 4–5 sprog flydende, endog lidt for flydende, så modstanderne undertiden høster fordele. Hans om-dømme for oprigtighed og dygtighed er det vist så som så med, men ved den omfattende forberedelse af statsager er han uundværlig, fordi der ikke findes nogen bedre. Han er hr. Ehrenschilds svigersøn og stærkt påvirket af ham, også i forholdet til Frankrig. Så længe den gamle herre lever, betyder slægtskabet meget for hr. Jessens karriere, men også hans flid (om ikke andet) vil sikre ham embedet og kongens gunst, forudsat han holder sig gode venner med førsteministeren (som for tiden) og handler i overensstemmelse med ham.

Til hoffets sædvanlige adspredelser hører rejser til Slesvig eller Holsten en gang årligt i det mindste, for at holde tropperevy eller inspicere fæstningsværker ved Rendsborg, desuden mindre rejser til Lolland og andre steder rundt om i landet. De koster ikke rentekammeret noget, fordi bønderne sørger for rejsevogne, heste, personlig betjening og andre ydelser. I 5–6 uger hver sommer flytter hoffet til Jægersborg, et mindre jagtslot ved en lille sø, højst 4 miles fra København og nær Sundet. I andre 5–6 uger residerer det på Frederiksborg, der er hovedsædet mellem kongens landslotte, vel 20

miles fra København. Det er påbegyndt af Christian IV og fuldført af den nuværende konges fader, Frederik III. Frederiksborg er det slot, danskerne praler mest af, og hvis byggeomkostninger nævnes med beundring i stemmen. Det ligger midt i en sø med fundamenterne i vandet, og her har man vel forklaringen på størstedelen af prisen. En række vindebroer fører over til slottet. Placeringen i søen kan ikke stå for kritik i et så fugtigt og koldt land, især ikke da de stejle bredder (beklædt med dejlige skove) ville byde på større sundhed og bedre udsigt. Men hele landet har for vane at bygge midt i en sø, vel oprindelig af hensyn til sikkerheden. Men trods talen om de store byggeudgifter er Frederiksborg så langt fra hverken prægtigt eller godt indrettet. Værelserne er lavloftede, placeringen dårlig, det fine kapel alt for langt til bredden og med et galleri, der har den dårligst tænkelige indgang. Kort og godt, slottet ligger langt under mange af vore adelsmænds, selv om det for danskerne står som uforligneligt. Parken er virkelig dejlig med masser af kronvildt, store damme, mange høje træer, en god badstue og andre landlige herligheder, hvorfor det så langt må foretrakkes for kongens øvrige slotte, der næsten alle, bortset fra de to nævnte, er i dårlig stand. Således fæstningen Kronborg ved Helsingør og Kolding i Jylland, der næppe er beboelige selv en fjorten dages tid om sommeren.

På Frederiksborg tilbringes tiden især med parforcejagt på kronvildtet. Dådyr findes næsten ikke i Danmark. Hoffolk og ministre, der næsten altid ledsager kongen, stilles meget frit på jagten. For en stund lægges det majestætiske og formelle til side, og efter en hård jagtdag spiser og drikker man sammen, det sidste under-

tiden til overmål, for aldrig så snart er middagen overstået, før residensen forlægges til vinkælderen. Ved 5–6-tiden om eftermiddagen sættes jagtretten højtideligt på slotspladsen. Kronhjorten slæbes ind på midten af jagtførerne, der alle er klædt i rødt og bærer store messingjagthorn om halsen, og der bliver den brækket under stor højtidelighed og hundenes utålmodige gøen. Den, der mest passende kan give en drikkeskilling til jagtførerne, bliver opfordret og modtager til gengæld dyrets ene fod. Derpå proklameres, at hvis nogen kan føre klage for kongen (der både er højeste dommer og bøddel) om overtrædelse af jagtlovene i dagens løb, da lad ham træde frem og rette sin anklage. Den anklagede kendes næsten altid skyldig. Derpå fører to af herrerne ham hen til kronhjorten, lader ham knæle mellem gevirets takker med bøjet hoved og løftet bagdel. Hans frakkeskøder trækkes til side, så de ikke kan dæmpe slagene. Så træder Hans Majestæt frem og tildele lovovertræderen nogle slag i halen med en lang, tynd kæp, mens jagtførerne med messinghornene og hundene ved at give hals proklamerer kongens retfærdighed og forbryderens afstraffelse. Hele sceneriet tjener til underholdning for dronningen, damerne og andre tilskuere, der altid møder op i en kreds omkring eksekutionsstedet. Det hele gentages så ofte, delinkventer kan findes, og for øvrigt rejser de sig straks efter afstraffelsen og gør deres reverens,

— — — — — stolte pralende af deres prægtige
ribbensstege.

(Hudil, gengivet ordret efter M., O.A.)

Når alt er overstået, får hundene lov til at æde dyret.

På en anden årstid består den kongelige tidsfordriv i svanejagt. De vilde svaner holder til og yngler på en lille ø tæt ved København. Når ungerne er næsten udvokset, men ikke flyvefærdige, drager kongen, dronningen, damerne og andre fra hoffet af sted for at dræbe dem, og til denne sport bliver udenlandske ministre som regel også indbudt. Enhver standsperson får tildelt en slup, og man omringer tilholdsstedet med dets mangfoldighed af unge svaner, som man skyder løs på, indtil nogle tusinde er dræbt. Hele byttet bringes til hoffet, der gør krav på fjer og dun, mens kødet ikke kan anvendes.

Hvide tirsdag klæder kongen, dronningen, den kongelige familie, hele hoffet og såvel uden- som indenlandske ministre sig som nordhollandske bønder i store pludderhoser, korte vamse og blå floshatte, damerne i blå skørter, sære hovedbeklædninger osv. Således udrustet stiger de til vogns og kører selv, en mand foran, en kvinde bagest, og drager af sted til landsbyen Amager, der ligger tre miles fra byen. Her danser de til sækkepiber og hvinende fioler og indtager landlig middag på ler- og trætallerkener med træskeer osv. Efter at have tilbragt dagen med sådanne morskaber, hvor alle er lige og ikke skal vise majestæten eller andre rangspersoner særlig opmærksomhed, kører de hjem, som de kørte ud. Om aftenen er der modtagelse hos vicekongen, Gyldenløve, med komedie og et prægtigt aftensbord. Og så danser de resten af aftenen i de selv samme dragter, de har båret den udslagne dag.

Så snart sneen er fast nok, har danskerne stor moro

af kanefart. Kongen og hoffet begynder med adskillige ture byen rundt, med pomp og pragt, pauker og trompeter. Kanehestene er prægtigt smykket med dækkener og seletøj, der bærer små bjælder for at advare folk. Når først hoffet har været ude, traver borgerne og andre rundt i gaderne hele natten, svøbt i pelsforede kapper, hver især med sin dame, og det betragtes som et stortartet og morsomt tidsfordriv.

To hovedveje fører fra København til Frederiksborg, Jægersborg og mange andre steder. Den ene er alfarvej og oftest i dårlig stand. Den anden, Kongevejen, er udmærket og jævn, men særskilt for hoffet og andre, der begunstiges med nøgle til vejens mange led.

Under omtalen af hoffet skal de to danske ridderordener nævnes, nemlig Elefantordenen og Dannebrogordenen. Den første er en overordentlig æresbevisning til de allerfornemste eller efter ganske særlig fortjeneste. Ordenstegnet er en elefant med et tårn på ryggen, besat med diamanter, i et himmelblåt moirébånd, båret som St. Georgsordenen i England. Den anden gives til mindre fornemme herrer og adelsmænd. Ordensbåndet er hvidt med røde kanter, båret over modsatte skulder, med et lille diamantkors og stjerneformet broderi med motto: Pietate et Justitia (Christian V's valgsprog: for fromhed og retfærd, O.A.) på brystet. Efter sigende blev Elefantordenen indstiftet for 210 år siden af kong Christian I ved sønnens bryllup.

Kongen er ordensherre.

Molesworth nævner derpå de 30 elefantriddere og fortsætter:

Man holder på, at Dannebrogordenen er ældre og fortæller mange sagn om oprindelsen, især at en kong Dan så et hvidt kors med røde kanter dale ned fra himlen og derpå indstiftede ordenen og gav den navn efter Dan og broge, der betegner et maleri (navnet Dannebrog er dan=rødfarvet og broge=fane, O.A.). Dannebrogsskridter svarer nogenlunde til baronet hos os, derfor unnlader jeg navnene.

Den følgende rangforordning blev udstedt på dansk og fransk 1680, men de fleste embeder er ledige nu.

Molesworth har aftrykt den franske uden oversættelse til engelsk. Inndelingen i 16 rangklasser med efterfølgende ordensregler fylder 6-7 sider og afslutter kapitlet om hoffet.

KAPITEL XII

Den danske konges forhold til sine naboer

Mod nord og nordøst ligger Sverige, mod syd den hertugelige del af Slesvig og Holsten, byen Hamborg og hertugdømmet Bremen. Mod vest og sydvest på den anden side havet England og Skotland. Mod sydøst hertugdømmerne Saxen-Lauenborg, Mecklenborg og Lüneborg, og ikke langt herfra de brandenborgske besiddelser m.v.

Mellem kongen af Danmark og disse naboer hersker i almindelighed gensidig jalousi og mistillid, der ofte bryder ud i åbent fjendskab, oftere med de nærmeste, sjældnere med de fjerneste, eftersom lejlighed til trætte eller hævn nu byder sig.

ENGLAND

Med et stort hav imellem og en betydningsfuld handel har danskerne hidtil holdt sig gode venner med England og Skotland. Men hvis deres flåde havde været stærkere end vor og andre interesseredes, ville de næppe beherske lysten til at fordre eneret til hvalfangst ved Grønland, som de hævder at have opdaget og derfor også besidder.

Vore krige med Frankrig og nære sammenslutning med hollænderne har i høj grad gjort danskerne misundelige over vor magt på havene, fordi de frygter, at vi skal beherske verdenshandelen. Derfor har de, såvidt de turde, begunstiget Frankrig ved alle lejligheder og forsynet det med udstyr til flåden og andre mangel-

varer. De kan næppe heller (trods pengeknaphed) overtales til at låne eller sælge yderligere troppestykker til de allierede. Og utvivlsomt vil de for at bevare magtbalancen til søs og sikre frihed for deres meget indbringende handel ikke lade noget uforsøgt, der kan holde os nede, så de ikke skal frygte, at vi skal blive enerådende på havene. Til fælles forsvar af fri handel har de derfor for nylig indgået nærmere forbund med Sverige, end man skulle vente efter den naturlige, gensidige uvilje. Men selv om den øjeblikkelige nødvendighed af at bremse vor forenede, voksende sømagt nu tilslører det ældgamle, indbyrdes had, så kan det bryde ud i lys lue igen, når de ikke længere er bange for os.

SVERIGE

Sverige er Danmarks mægtigste, mest frygtede og nærmeste nabo, der næsten grænser op til hovedstaden Københavns porte og kan ses fra selveste kongens sovegemak, lige siden danskerne mistede tre af deres bedste provinser hinsides Sundet. For Danmark er harmen over fortidig krænkelse og frygten for svensk storhed, for Sverige bevidstheden om at være hadet og misundt en erobret og uretmæssig besiddelse i forbindelse med frygt for at miste den, hvis Danmark blev stærkest, tilsammen en uoverstigelig hindring for et varigt venskab mellem de to kroner. Den ældgamle strid minder om et dårligt helet sår, der nok er dækket af hud, men bullent i bunden, selv om vor uelskværdige og ligelige afbrydelse af handelen har bragt dem nærmere en forsoning, end man kunne forestille sig. Men når som helst det måtte behage os at forkæle den ene på den andens

bekostning, vil det tilsyneladende sammenhold afsløre sin svaghed og sikkert opløse sig selv.

*Molesworth citerer Tacitus i margin
og fortsætter om Sverige.*

Den svenske konges ægteskab med den danskes søster har ikke medført tilnærmelse, snarere tværtom. Han er meget dydig og (derfor, siges det) nok så kold og ligegyldig over for hende, skønt hun er en meget fuldendt prinsesse. Enten har han en reel grund til ikke at udvide slægtskabet med den danske konge eller mener at have det. Derfor vælger han snarere et ægteskab mellem sin eneste datter og den unge fyrste af Holsten Gottorp, hvis besiddelser er temmelig hærgede, end med kronprinsen af Danmark. Den svenske konge har nemlig kun én søn, således at datteren ved hans død ville blive tronarving, en mulighed der må ses i øjnene, og svenskekongen tør ikke risikere, at den danske konge kan blive herre over begge riger.

HERTUGEN AF LÜNEBORG

Den gensidige jalousi bestemmer Danmarks og Sveriges (men især Danmarks) holdning over for de fleste naboer og øvrige tyske fyrster. Derfor er der bittert fjendskab mellem det danske kongehus og fyrsterne af Lüneborg, mens svenskekongen tværtimod altid har opretholdt et godt forhold, så han kunne være sikker på hjælp fra de mægtige lüneborgfyrster mod Danmark eller Brandenburg ved angreb på de svenske besiddelser i Nedre-

saxen eller Pommern (som de øvrige tyske fyrster har et godt øje til). Modsat vil Danmark altid for enhver pris modsætte sig, at deres landområde og indflydelse øges. Og det er usandsynligt, at Danmark stiltiende vil se hertugen af Zell annektere Saxen-Lauenborg, der grænser op til Holsten, eller finde sig i, at den kejserlige rigsdag udnævner hertugen af Hannover til den niende kurfyrste. Og omvendt mener man, at Sverige yderligere vil svække Danmark ved at støtte lüneborgfamilien, nemlig angående kurfyrstendømmet åbent og ærligt, men om Saxen-Lauenborg hemmeligt, fordi det uretmæssige krav fordrer magt eller stiltiende godkendelse.

HAMBORG

Fyrsterne af Lüneborg har også hidtil støttet svenske interesser ved at stå vagt om Hamborg, som den danske konge tilkaster længselsfulde blikke og hyppigt har forsøgt sig overfor. Fordringen på byen som en del af hertugdømmet Holsten er ikke helt ubegrundet, men kongens forsøg på magtanvendelse eller forhandling har været forgæves. Nu ophjælper han sin nye by Altona (der er bygget klods på Hamborgs mure) som en farlig konkurrent. Og det rige Hamborg har skellig grund til at vogte sine rettigheder over for en sådan nabo, hvis fornemste mål er dens frihed og undertvingelse. Men hertugen af Zell (hvis områder ligger nærmest) har altid styrket posteret nær nok til at hindre kongens anslag. Hamborg regner da også disse fyrster for byens bedste vogtere. Desuden opretholder den det bedst mulige forhold til de andre tyske fyrster, som på deres side gerne vil bevare byens frihed. En indskrænkning

under dansk herredømme ville passe dem særdeles dårligt, dels af hensyn til handelen i store dele af Tyskland, hvor Hamborg er centrum i kraft af sin beliggenhed ved Elben, dels for at hindre dansk magtforøgelse. Danskerne er jo som regel dårlige naboer, når de er svage, men ville være uudholdelige, hvis de fik magt som agt.

BRANDENBORG

Brandenburg ønsker heller ikke, at hverken Hamborg eller Lübeck underlægges nogen, og ville gøre sit yderste for at forpurre ethvert anslag. Og dog regnes kurfyrsten af Brandenburg for den danske konges sikreste forbundsfælle, fordi fælles interesse i at hindre svensk storhed (de er nemlig lige misundelige og bange) knytter dem tættere sammen end selv blodets bånd. Den hertugelige del af Prøjsen og den part af Pommern, som tilhører Brandenburg, ligger åben for svenskerne, og selv den mindste troppetransport over Østersøen fra Sverige til Tyskland sætter skræk i dem alle. De kan ikke glemme Gustav Adolfs uventede held eller de svenske indhug i de foregående krige og derfor ikke slippe tanken på tilsvarende angreb fra en sådan stat med overflod af soldater og en nøjsom, velbegavet og energisk ung konge. Som sagt, den fælles frygt lader dem kappes om at holde svenskerne på plads og forener dem på en hidtil ukendt måde, mens de i andre henseender kan være uenige, f.eks. i St. Thomas-affæren og Brandenburgs bestræbelse for at tvinge danskerne til at genindsætte hertugen af Holsten-Gottorp. Dette fuldførtes så heldigt af Hans Majestæt kongen af Storbritannien i det allerførste år efter hans tronbestigelse.

HERTUGEN AF HOLSTEN

Hertugen af Holsten-Gottorp (der nævnes sidst, for at jeg kan få lejlighed til at omtale ham nærmere) er nært beslægtet med kongen, både kødeligt og ved svogerskab. De tilhører begge huset Oldenburg. Den nuværende hertugs stamfader afslog kongekronen og rådede folket til at vælge kongens stamfader. Hertugen er gift med kongens søster, der har født ham en meget håbefuld prins. Hans besiddelser er sammenblandet med kongens, både i Slesvig og Holsten, hvilket er ubekvent og foruroligende, fordi den stærkeste parts ambitioner altid er grænseløse. Kongen ønskede (og det synes gyldig grund for de fleste fyrster) at blive herre over hele landet. Det vidste hertugen, der følte sig overbevist om, at han ville blive fordrevet ved først givne lejlighed. Derfor dyrkede han det nærest mulige venskab med sin svoger, den svenske konge, der af mange grunde var fast besluttet på at modarbejde dansk storhed. Hertugen betragtede dog forbundet som rent defensivt og regnede kun med dets forebyggende virkning. For selv var han alt for svag til at modstå kongen, og Sverige for fjernt til at kunne afvise et pludseligt angreb, som han jo konstant lå udsat for. Men da alliancen i det lange løb var den bedste beskyttelse (hvad han havde erfaret), tillagdes den vedvarende stor værdi. Og ikke mindre af den svenske konge, der kunne se og altid vil se sin fordel i at støtte hertugens lovlige rettigheder og især skade sin fjende, den danske konge, for hvem hertugens eksistens er den værste torn i øjet og den størst tænkelige ydmygelse. Men nu har den danske konge ved ilde medfart gjort en nær slægtning og

broder til sin bitre fjende, således at ethvert gensidigt tillidsforhold (trods stridighedernes bilæggelse for tiden) er umuliggjort. En kort beretning i et nyt kapitel vil lette forståelsen af hele denne sag.

KAPITEL XIII

Hvorledes hertugen af Holsten-Gottorp blev fordrevet og genindsat

Forholdet mellem kongen og hertugen er lige omtalt: ambition og statshensyn på den ene side, frygt og svag-
hed på den anden, had og mistillid på begge. Tilsyne-
ladende manglede kun en passende lejlighed for dan-
skerne til at føre længe nærrede planer ud i livet, og den
indtraf endelig i året 1675.

Mellem uløste stridspunkter var arvefølgen til grev-
skaberne Oldenborg og Delmenhorst det vigtigste. Om-
sider blev afgørelsen overladt den kejserlige domstol,
men medens drøftelserne stod på her, aftaltes adskil-
lige møder mellem danske og gottorpske ministre for
at nå til en venskabelig løsning på dette og alle andre
problemer. Især ivrede kongen for møderne, under ven-
skabs maske, for at hertugen skulle føle sig sikker og
overbevist om kongens oprigtige hensigter. Med mel-
lemrum drøftedes en afløsning for besiddelsen af grev-
skaberne, og tilsyneladende manglede kun en passende
udformning og ratificeringen. Andre gange stredes
man om beskatningen af hertugdømmerne Slesvig og
Holsten, idet kongen krævede størsteparten, nemlig i
forhold til de troppstyrker, han opretholdt til landets
forsvar. Hertugen holdt derimod på en ligelig forde-
ling, også selv om kongen forøgede styrkerne mere
end nødvendigt, idet han jo derved i strid med gamle
traktater handlede hen over hovedet på hertugen og
de pågældende regeringer. Men dette spilfægteri blev
fortsat eller standset, alt efter stillingen i udlandet.

Den vogtede Danmark nemlig på, samtidig med at det forhandlede med hertugen.

Svenskerne havde taget Frankrigs parti mod kejseren og var for tiden optaget af krig med kurfyrsten af Brandenburg. Danskerne havde forlængst besluttet at bryde med svenskerne og fandt, at nu var det bedste tidspunkt inde til hævn og generhvervelse af de tabte provinser. Men da de betragtede hertugen af Holsten som en ven af Sverige og den største hindring for deres planer, turde de ikke føre hæren ud af landet, så længe de kunne frygte angreb fra hans side.

Der krævedes dyb forstillelse over for både svenskere og huset Gottorp. Den klarede med stor behændighed. Den svenske gesandt, som sad i København og forhandlede ægteskab mellem sin konge og den danske prinsesse, blev behandlet ekstra elskværdigt og modtog de dyreste venskabsbeviser. På samme tid skrev den danske førsteminister særdeles imødekommende til hertugens residens, dengang Hamborg, at han var parat til at møde hertugen på halvvejen for at bilægge alle stridigheder og nå til en varig fred, hvilket, bedyrede han, var hans højeste ønske. Han tilføjede yderligere, at når man mødtes med god vilje til at enes, ville få timer være nok til at afslutte mange års forhandlinger, og bad indstændigt om et møde. I samme hensigt forsikrede kongen ofte hertugens ministre om, at han følte sig særlig forpligtet til at fremme en forståelse.

Efter sædvane foretager kongen en gang årligt en rejse til Holsten, hvor han holder tropperevy. Men rejsen har andre formål end adspredelse og inspektion. Kongen ønsker nemlig at vænne nabofyrsterne og Hamborg til denne skik, for ved at se den gentaget frede-

ligt år efter år vil de være mindre agtpågivende, når som helst han skulle nære andre hensigter. På denne tid foretog kongen en sådan rejse for at gennemføre sin plan, og for at berolige hertugen yderligere, skriver han meget venlige breve med forsikring om, at der ikke er grund til at være bekymret over rejsen. Den har kun det sædvanlige formål og desuden at bilægge alle stridigheder til gensidig tilfredshed. Hertugen blev så glad for disse forsikringer fra kongens hånd, at han personlig drog Hans Majestæt i møde, ledsaget af sin broder, biskoppen af Lübeck, og mange andre adelsmænd, hvorpå han gav kongen en strålende modtagelse på sit landsæde nær ved residensen på Gottorp. Kongen omfavnede hertugen og bønfuldt ham indtrængende om at besøge sig i Rendsborg (en befæstet by 14 miles derfra), i hvis nærhed tropperne skulle samles. Mod festens afslutning blev der drukket mangan en skål for det gode forhold i fremtiden, og det skete tilsyneladende med så megen alvor, at den gode hertug ikke fattede mistanke, men befalede sin førsteminister at møde kongen og dennes ministre i Rendsborg, hvor man for så vidt blev enige om alle spørgsmål, at hele sagen kunne ventes afsluttet.

På dette grundlag sender hertugen tre af sine vigtigste rådsherrer til Rendsborg med speciel fuldmagt til at forhandle og afslutte sagen. De mødtes med tre fra kongens råd. Hovedemnet var udveksling af andre landområder med grevskaberne Oldenborg og Delmenhorst, men under konferencen benyttede kongens forhandlere lejligheden til at forny drøftelserne af skatteindtægts fordeling, idet kongen som nævnt gjorde krav på størsteparten. Dette kom bag på hertugens for-

handlere som sagen uvedkommende. De følte sig ilde berørt og ville ikke høre tale om fordelingsproblemet.

På selv samme tid, mens konferencen stod på, skrev kongens førsteminister til hertugen, at han fandt det nødvendigt for begge fyrster, om hertugen af Gottorp ville have den godhed at begive sig til Rendsborg, hvor kongen var rede til at afslutte en overenskomst, idet nært slægtskab mere end noget andet ville bidrage til en venskabelig afslutning på alle problemerne. Tilskyndet af begge indbydelser og for at vise sin gode vilje beslutter hertugen sig til at give møde og sender en af sine herrer i forvejen med besked til kongen og anmodning om at måtte gøre kongen sin opvartning. Kongen svarede, at han skulle være hjertelig velkommen, meget gerne sammen med sin førsteminister. Da hertugen således var fast overbevist om, at alt var redeligt ment, rejste han den 25. juni, ledsaget af ministeren og andre adelsmænd. Ved ankomsten til Rendsborg hilstes han med kanonsalut og andre ovationer.

Næste dag, den 26. juni 1675, en skæbnesvanger dag for den ulykkelige fyrste og hans familie, ankommer et ilbud med budskab om svenskernes store nederlag mod brandenborgerne ved Fehrbellin. Det var lige, hvad danskerne håbede og ventede på, endda over forventning, lige i rette tid. Det var, som om himlen selv støttede deres planer, og for ikke at stå tilbage giver de øjeblikkelig ordre til at lukke byportene, at indkalde til krigsråd og at lade alle hertugens byer og fæstninger besætte. Ordrene blev straks udført. Hertugens livvagt blev afvæbnet og han selv sat i stuearrest. Den middag, han havde ventet at indtage i kongens selskab, blev serveret af officerer og menige, der overvågede

ham så nøje, at han ikke kunne røre sig. Ind imellem beklagede den stakkels hertug sig højlydt over, at han var behandlet dårligt, at han var suveræn fyrste i kejserriket, uafhængig af nogen anden magt, at han var kongens nære slægtning, hans svoger, ja endog indbudt gæst, og at alle retfærdighedens, slægtskabets, venskabets og gæstfrihedens love var krænket ved denne handling, hvorved kongen havde brudt sit æresord og vanæret sit fredhellige hus. Men alt forgæves, eneste lægemiddel var tålmodighed. Og dette første slag skulle følges af andre og værre.

I stedet for den fængslede hertug sendtes bud efter hans ministre, der fik besked om, at nu var det slut med enhver forhandling, at kongen var herre og ville handle som sådan. Derfor ville han sætte sig i besiddelse af hele landet og sikre sig ved at lægge garnisoner i alle egnede fæstninger, idet han havde planlagt at føre sin hær andetsteds hen mod svenskerne. Endvidere anså han huset Gottorp som konstant onskabsfuldt over for danske konger. Men hvis hertugen redeligt og frit ville give afkald på de omhandlede lande, kunne kongen overtales til at udbetale ham 150.000 rigsdaler i København.

Trods hertugens ulykkelige stilling kunne han ikke gå ind på så hårde betingelser, men tilbød, som sagerne stod, at kongen uden forringelse af hertugens rettigheder kunne opnå den ønskede fordeling af skatteindtægterne, og at Hans Majestæt kunne stille halvdelen af garnisonen i fæstningen Tønningen, forudsat at alle aflagde troskabsed til begge fyrster, indtil situationen tillod fuldstændig tilbagegivelse, endvidere at hvis kongen alene ville herske over landet, ville han vige for overmagten, men håbede at bevare sine rettigheder

fuldt ud og ønskede, at hans residens, Gottorp, der ikke betød nogen trussel, måtte blive frigivet, og sidst, at kongen ville tillade ham og hans familie at indrette sig, som de fandt passende.

Danskerne svarede, at disse tilbud og krav var uden betydning, at kongen ville gennemtrumfe sin vilje, som det passede ham, med tropper og våben, og at hverken hertugen eller hans familie ville blive sat i frihed, før han havde underskrevet et allerede udfærdiget dokument til kommandanten over Tønningen med ordre til overgivelse. Da hertugen til sidst havde mistet ethvert håb om at overleve, følte han sig tvunget til at skrive under, hvorpå fæstningen med alle kanoner og depoter blev overgivet til kongens udsendte officer.

Herefter blev hertugen overført til Gottorp, og hertuginde, som hele tiden havde opholdt sig i København og efter sigende billiget uretfærdighederne, ligeledes sendt tilbage. Men han var i virkeligheden stadig fange, alle veje var bevogtet, hver dag forværredes betingelserne, og nye paragraffer blev fremsat, som han var tvunget til at underskrive. En af dem gjaldt overhøjheden og de uafhængige rettigheder over hertugdømmet Slesvig. Til sidst var han ganske udkørt af alle krænkelserne uden anelse om, hvor det hele ville bære hen, og begyndte at tænke på flugt. En dag benyttede han sig af, at hertuginde moder, enkedronningen, igen havde sendt bud efter hende. Han foregav at ville følge hende på vej, efter at trofaste tjenere havde sørget for friske heste på passende steder. Efter få timers følgeskab erklærede han at ville på jagt, tog afsked, gav hesten sporerne og red så hurtigt som muligt mod Hamborg.

Der blev straks slået alarm, og mange ryttere sendt efter ham. Det havde han forudset og tog ikke den direkte vej, men red om ad Kiel og nåede med nød og næppe velbeholden til sit bestemmelsessted. Kongen ærgrede sig kolossalt og forsøgte med alle midler at få hertugen ud af Hamborg, fordi rygten om den barbariske handling fløj ud over Europa fra en så folkerig by. Men af bitter erfaring havde hertugen lært ikke at stole på sin fjende og gjorde straks højtidelig indsigelse mod gyldigheden af alt, hvad han var blevet tvunget til at give sit samtykke til under fangenskabet. Han erklærede sig dog også parat til en venskabelig afslutning på stridighederne for at forhindre sine undersåtters ruin og andre genvordigheder, forudsat kongen ville imødekomme nogle af de alvorligste klagepunkter. Men kongen tog så ringe hensyn til forslaget, at han tværtimod beordrede fæstningen Tønningen jævnet med jorden, hertugdømmet Slesvig inddraget, råd og befolkning løst fra troskab mod hertugen og forpligtet til troskabsed til kongen, alle hertugens indtægter bragt til sit skatkammer, fortsat besættelse af hertugens fæstninger og slot, og endelig at hvis hertugen ikke gik ind på kongens betingelser for lenet, ville det for bestandigt blive inddraget under den danske krone.

For at bekendtgøre de nye ordrer hurtigt blev proklamationer opslået i alle hertugdømmets byer, mens hertugen på tilsvarende måde protesterede mod detroniseringen og alt, hvad der var foretaget imod ham. Den sluttede med ordre til hertugdømmets embedsmænd og hans andre undersåtter om at stå fast i loyalitet mod deres lovlige fyrste.

Men kongen var besluttet på ikke længere at holde sig tilbage eller at bevare landet i en blot nogenlunde tilstand, når han måtte regne med udbytte på ubestemt tid. Han pålagde de stakkels undersåtter uhyrlige skatter på mange millioner i guld og ruinerede på den måde den mest blomstrende provins omkring Nedsaxen. Samtidig opnåede han, at hertugens undersåtter umuligt kunne bidrage til deres herres underhold. Hertugen levede fortsat i Hamborg under lidet standsmæssige kår, mens han sendte sin søn til udlandet for at søge forståelse og hjælp hos alle de tyske nabofyrster, og selv var jeg så heldig at møde ham ved hofferne i Hannover og Wolfenbüttel. Han rettede også en kraftig appel til England, der stod som garant for freden i Norden, og beskrev sin mistrøstige stilling i en engelsksproget redegørelse, som i det væsentlige indeholder de nævnte punkter. Men alt forgæves. Hertugens lidelser fortsatte trods de mange henvendelser til dem, der faktisk burde have hjulpet ham, indtil kongen af Sverige tog alvorligt fat på sagen. Han havde fået så megen skik på de svenske anliggender, at han nu kunne tillade sig at spille fornærmet på sin nære slægtnings vegne, og truede nu den danske konge med krig, såfremt forholdene i hertugdømmet ikke blev genoprettet. For at understrege alvoren lod han en svensk flåde stå til søs i 1689, og det kunne han så meget lettere gøre på dette tidspunkt, hvor danskernes vigtigste forsvarer (den franske konge) blev angrebet af de allierede, og England nu var blevet en vigtig forbundsfælle i krigen mod Frankrig efter Hans Majestæts anerkendelse som konge (af kejseren, O.A.). Frankrig havde altså hænderne fulde. Desuden mente Hans Majestæt af Stor-

britannien sig som garant for freden moralsk forpligtet til at gribe ind. Derfor instruerede han sin ekstraordinære udsending, der var på vej til Danmark (måske Molesworth? O.A.), om at bevæge det danske hof til at imødekomme retfærdige krav og derved undgå den truende blodsudgydelse. Disse forestillinger havde behørig vægt hos den danske konge, der endelig måtte bøje sig, også på grund af gentagne anmodninger fra kurfyrsten af Brandenburg, der sammen med de øvrige kurfyrster virkede for hertugens genindsættelse. Kurfyrsten havde sendt sine ministre til fredskonferencen, ikke så meget for huset Gottorps skyld som af frygt for, at svenskerne skulle gribe lejligheden til landgang, hvilket ville være skæbnesvangert for alle, men især for Brandenburg. Danskerne gav altså endelig efter, omend det var nølende. Alene i hertugens del af Slesvig fandtes 28.000 plowe, som hver var blevet beskattet med fire kroner om måneden. Og hertil kom utallige andre pengeafpresninger, der blev delt mellem danske ministre. De svenske og danske flåder havde været til søs et par uger uden træfninger. Da forliget blev kendt, og hertugen genindsat (dog uden erstatning for ødelæggelserne), vendte flåderne hjem til havnene, og hertugen hjem til sin residens på Gottorp, som han nu fandt i en elendig forfatning. Hollands minister, hr. Heemskirk, spillede en stor rolle under overenskomstforhandlingerne, og Hans Majestæt af Storbritannien havde en væsentlig del af æren for oprejsningen efter uretten. Derved forsvarede han som garant for freden den engelske krones ære allerede i det første halvår af sin regeringstid og opnåede ved at sikre freden i Norden, at der var mulighed for hjælp

fra den ene eller begge fyrster imod den fælles fjende. Det viste sig da også, at danskerne kort efter sluttede overenskomst om at afsende 7.000 soldater (forhandlet af Molesworth, O.A.), som endnu er i Hans Majestæts sold, ligesom svenskerne stadig kan tillade sig, at de aftalte troppstyrker forbliver i hollandsk tjeneste, mens de ellers havde måttet hjemkaldes.

KAPITEL XIV

Danmarks forhold til andre fyrster

Den danske konges forhold til fyrster, der hverken berører hans lande eller følelser, kan omtales i tilfældig rækkefølge uden hensyn til rang eller betydning.

KEJSEREN

I det ydre må kongen stå på god fod med kejseren. Som hertug af Holsten er han nemlig selv fyrste i kejserdømmet, og kejseren har ofte mulighed for at være imødekommende eller det modsatte. Kongen ønsker at oprette et toldsted i Glückstadt ved Elben, og selv om kejserens tilladelse ikke er nok, fordi andre tyske fyrster og alle, der handler i Hamborg, sætter sig imod, så har den sin store betydning og er i hvert fald en forudsætning. Derfor plejer kongen venskabet med Hans kejserlige Majestæt og giver efter for gesandtskabet, når der (mod passende vederlag) ønskes tropper til Ungarn for at slås med tyrkerne. Men i sit stille sind frygter han huset Østrigs voksende magt og landområde, og ligesom de andre fyrster, at det en dag vil gå ud over Tysklands frihed. Derfor har han slet ikke noget imod de franske og tyrkiske sejre. Man har hørt ham beklage den kejserlige ligegyldighed sammenlignet med interessen for Sverige, hvilket fornylig førte til oprettelse af et kejserligt gesandtskab i København-Stockholm. Det hjalp. Men venskabet er næppe helt ægte, fordi kejseren går imod kongens interesser ved at lukke øjnene for lüneborgernes plan om at tiltvinge

sig hertugdømmet Saxe-Lauenborg og opnå kurfyrsteværdigheden. Og dette modsætter kongen sig af al magt.

POLEN

Forbindelsen med Polen er for tiden sparsom, og forholdet nærmest neutralt, men ville nok i påkommende tilfælde være positivt, fordi Polen kan være nyttig over for svenskerne. Kurfyrsten af Brandenburg, der har samme interesser, plejer dem gennem et gesandtskab i Warszawa. Hertil kommer, at danskerne køber korn m.v. i Danzig, hvis havn er velegnet til handel på Østersøen. Overfor de andre hansestæder opretholdes tilsvarende forhold.

HERTUGEN AF KURLAND

Kongen er på god fod med hertugen af Kurland, der har tilladt ham at hverve soldater i sit land. Deres kommandant er en vis Potkamer, broder til hertugens førsteminister, og soldaterne hører til de mest hårdføre og udholdende i hele verden.

HOLLAND

Danmark ønsker at stå sig godt med hollænderne fremfor alle andre i Europa. Det har store indtægter af deres handel og øresundstold, og desuden kan kongen af Danmark stole på hollænderne ved strid med Sverige eller andre yderligheder. De kan og vil beskytte ham, som under sidste nordiske krig. Østersøhandelen har nemlig så stor betydning for hollænderne, at de ikke vil tåle en forskydning i magtbalancen, men altid vil støtte den svageste, og det kan de bedre end andre i kraft af beliggenhed og sømagt. Alligevel er der ofte

Karl V og hans efterfølger under lignende betingelser tilføjede de tyske fyrster, tvinger også Danmark til at overveje konsekvenserne af et alvorligt fransk nederlag. For det andet er Frankrig eneste konkurrent til England og Holland om herredømmet på havene, og danskerne ser gerne kappestriden uafgjort, så de kan handle frit og bevare deres del af verdenshandelen, som efter deres mening ville blive lille, hvis vi vandt. Og for det tredje og vigtigste, pengehjælpen fra tid til anden. En smule penge til et trængende folk kan jo gøre underværker. Og her finder man hensigten med Frankrigs politik: at råde kongen til større udgifter, end han kunne magte. Alt skete med henvisning til storhed og ære, mens franskmændene kun tænkte på egen fordel og var overbevist om, at de kunne købe ham efter behag, når de havde udmarvet ham og landet. Men hvis det en dag svinder så meget i den franske pengekasse, at en anden byder højere, vil denne politik ikke alene mislykkes, men ramme franskmændene selv.

SPANIEN OG PORTUGAL

Forholdet til Spanien og Portugal er neutralt. Afstandene er så store og sagerne så små, at der ikke er anledning til hverken venskab eller fjendskab. Danskerne har lidt salt- og vinhandel med begge kongers undersætter og nyder under krigen godt af neutraliteten ved at fragte franske, engelske og hollandske varer. De har i virkeligheden et krav på Spanien, siden Danmark tog de allieredes parti mod Frankrig i sidste krig. Men danskerne har opgivet håbet om at få disse penge, hvis der ikke sker noget helt uforudset, og for øvrigt er beløbet næppe nogen sinde blevet endeligt fastsat.

SAXEN

Det venskabelige forhold mellem kongen af Danmark og den nu afdøde kurfyrste af Saxen blev særlig nært, efter at kurfyrsten havde ægtet en af kongens søstre. Og venskabet blev yderligere understreget ved beslutningen om en nærmere forbindelse mellem de to fyrstehuse, et parti mellem den nuværende kurfyrste (den gang prins) og kongens eneste datter. Det kom så vidt, at der blev udfærdiget kontrakt og de sædvanlige bryllupsgaver højtideligt udvekslet til bekræftelse. Men så døde den gamle kurfyrste pludselig sidste år, da han for Europas fælles sag førte en hær mod Rhinen for at slås med franskmændene. Kurfyrstens død medførte bl.a., at hans arving, den nuværende kurfyrste, blev sin egen herre, og da han havde været meget forelsket i en anden dame, den nuværende kurfyrstinde, afslog han ægteskabet med den danske prinsesse og sendte bryllupsgaverne retur. Både kongen, dronningen og hele det danske hof blev dybt forarget, men kunne kun væbne sig med tålmodighed. Kurfyrsten var for langt borte til at frygte danskernes mishag og besluttede at følge sit hjertes trang, hvad så verden ville gøre og lade. Altså bejlede han straks, giftede sig med sin ud-kårne og lod danskerne stå tilbage med skammen, som de bedst kunne. Denne sag glemmer de ikke med det første. Det gamle bånd mellem kongen og kurfyrstehuset er nok løsnet meget, men ikke bristet, idet kurfyrstens undskyldning blev accepteret som en vis satisfaktion.

BISKOPPEN AF MÜNSTER

Som følge af naboskabet med grevskaberne Oldenburg

og Delmenhorst lever kongen i god forståelse med biskoppen af Münster og har som oftest en minister ved hans hof. Forholdet til de andre tyske fyrster er også godt, men dog især til landgreven af Hessen-Kassel, der er dronningens højtelskede broder.

Kongen af Danmark har én broder, nemlig:

Prins Jørgen, født 1653 og gift med Hendes kongelige Højhed prinsesse Anne, søster til Hendes Majestæt dronningen af England,

og fire søskende:

Anna Sophie, enke efter kurfyrsten af Saxen,

Frederikke Amalie, gift med hertugen af Holsten,

Guillemetta Ernestina, enke efter rhingreven af Pfalz,

Ulrikke Eleonora Sabina, dronning af Sverige.

KAPITEL XV

Love, domstole etc.

Visse naturforskere hævder, at der ikke findes nogen plante, intet kryb, de være sig nok så giftige og simple, uden at de på en eller anden måde er nyttige, hvis de bare anvendes rigtigt. Noget tilsvarende gælder denne beretning om Danmark, der indeholder megen nyttig lærdom til menneskehedens gavn, hvis tingene anskues rigtigt.

Indtil nu har vi så vist mødt meget, der bør undgås og ikke efterlignes. Men ved omtalen af de danske love må jeg retfærdigvis begynde med ros. De overgår i retfærdighed, korthed og klarhed alt, hvad jeg kender. De er rimelige, samlet i ét bind i kvartformat og skrevet på landets eget sprog så klart at ingen, der kan læse og skrive, ikke straks forstår sin egen sag og selv kan føre den uden advokat, hvis han ønsker det.

Det lovtrækkeri, der ændrer så mange store besiddelser i England, kendes ikke. Nogle få advokater kan betjene trættekære folk i begge kongeriger, og salæret er hverken ublu eller vilkårligt. Selv den betydeligste retssag varer højst et år og en måned, og i dette tidsrum kan en mand passere alle instanser og opnå dom. Ellers er det hans egen skyld.

Måske skal hovedårsagen til de få processer og advokater søges i pengeknapheden, og næse for en vis sammenhæng kan være den dybeste grund til et så godt retsvæsen. Kongen ville jo være dårligt tjent med at skulle dele gevinsten, når han har besluttet selv at

tømme undersåtternes lommer. Imidlertid må man konstatere, at en tilsvarende retsorden ikke alene ville passe godt, men medføre den store lykke i et rigt land, og Danmark har vist, at ordningen kan fungere.

Tilbage til emnet. Almindelige processer, mand og mand imellem, kan indbringes for tre domstole, som hver især kan afsige dom, frikendt eller skyldig. Men der kan appelleres fra en lavere til en højere instans, og hvis det viser sig, at den lavere bevidst har fraveget lovens klare bogstav, får den forurettede part skadeserstatning af både domstol og modpart. Selve sagsbehandlingen kan ikke overføres fra en domstol til en anden, men parterne må begynde helt forfra, almindeligvis ved den højere instans. Første instans er byfogedretten i byerne og tilsvarende herredsfogedretten på landet. Herfra kan appelleres til landdagen, som er provinsens almindelige højere domstol, og eventuelt videre til tredje instans, højesteret i København. Her præsiderer kongen af og til personlig, og de øvrige dommere tilhører højadelen. Dommerne ved de to førstnævnte domstole er ganske vist udnævnt ved kongeligt åbent brev durante beneplacito (egentlig: under vedvarende behag, O.A.), men kan dømmes til at betale erstatning ved uretmæssig domfældelse. Byen København har den særordning, at byfogedrettens appelinstans er borgmester- og rådstueret i stedet for landdagen, og herfra videre til højesteret. Denne svarer for så vidt til vor High Court of Chancery, som en sag, der falder uden for paragrafferne (hvilket er sjældent), her afgøres af kongen, enten personlig eller ved stedfortræder. Alt dette ville være såre godt, hvis det ikke var for lovens

første paragraf, der giver kongen ret til at tolke og ændre loven efter behag.

I sager, der angår statens indtægter, svarer rentekammeret til vor Court of Exchequer. Hertil er knyttet en embedsmand, der forestår statens udbetalinger. Undertiden nedsættes en domstol, bestående af medlemmer fra dette rentekammer, admiralitetet og handelskollegiet. Her behandles klager fra købmænd over beslaglæggelse af varer som følge af ubetalte afgifter til kongen.

Underrettsdommerne kan være partiske, dog ikke ofte, nemlig af frygt for højesteret, der ser strengt på sådanne tilfælde, ja i så høj grad at en underrettsdommer med nød og næppe slap for at betale bøde, da hans dom over en engelsk købmand straks blev omstødt.

Mens hr. Griffenfeld og hr. Vibe var kanslere, blev der mumlet om, at højesteretsdommene ikke altid fulgte loven. Nu sker dette meget sjældent, medmindre en hofmand eller favorit er indblandet, eller hvis sagen berører kongens interesser. I så fald skal man ikke forvente retfærdighed, navnlig ikke hvis det drejer sig om penge.

Dommernes aflønning er kun ringe. Den betales af statskassen, og der er ikke tale om honorarer. En byfoged kan have henved 100 rigsdaler årlig, og de betales af indkomne bøder. På landet svarer herredsfogedens løn til jordrenten af en gård på 10 tdr. hartkorn. Hertil kommer for hver dom 10 skilling fra begge parter, mens byfogeden får det dobbelte. Parterne skal desuden betale et vist beløb til skriveren for hvert ark papir, der medgår til den udførlige beskrivelse af hele processen, mundtlige og skriftlige påstande og endelig selve dommen. I byfogedretten og landdagen indfører

dommeren den aktuelle lovparagraf sammen med præmiserne. I højesteret gives derimod meget sjældent nogen begrundelse. For at en skriver ikke skal have mulighed for at lænse folks lommer ved at fylde ark efter ark, er der sat visse grænser. Enhver kan efter behag selv føre sin sag, men efter kongens forordning skal dommerne udpege en eller flere advokater (som de har tillid til), som kan procedere for fattige og ukyndige. I det hele er lovens krav om betaling ikke strenge, og man kan passere alle tre instanser formedelst 50 rigsdaler, dvs. mindre end 12 pund sterling, hvis ikke sagen drejer sig om meget store summer og kræver usædvanlig mange ark stempelpapir. Lovene er så rimelige og så lette at administrere, at de berømmes højt af købmænd og andre udlændinge, der kommer i berøring med dem. Og de små omkostninger frister ingen til at løbe domstolene på dørene, fordi lovene i sig selv er en beskyttelse mod trættekæres misbrug. De er nemlig så enkle og klare, at en besværlig person aldrig kan finde fordel i unødigt trætte, men tværtimod ville møde alle de skuffelser, han fortjener.

I kriminelle sager dømmes med streng retfærdighed. Højforræderi forekommer aldrig, fordi regeringen nu sidder så fast, at ingen tør så meget som åbne munden imod den. Der findes hverken møntklippere, falskmøntnere, landevejsrøvere eller indbrudstyre, et gode mellem enevældens mange ulemper, som jeg også har set i Frankrig. Årsagen er måske, at enevældige fyrster, der jo hersker over folks penge, vogter dem endnu bedre end deres egne, akkurat som folk dræber skadedyr i et dueslag for at få mere ud af duerne. Drab og tyveri er de hyppigste alvorlige forbrydelser. Straffen

er halshugning ved sværd, udført behændigt med ét hug. Skønt stillingen som mestermand er æreløs, og ingen vil omgås ham, tjener han godt på de hverv, som ingen andre vover sig i lag med, såsom rydning af nødtørftshuse, fjernelse af døde hunde og heste fra hus, stald eller dør. Så tarveligt arbejde vil intet dansk tyende udføre, og bøddelen har sine specielle takster. Arbejdet overlader han til sin hjælper, rakkeren.

Advokaterne uddannes ikke som i England af det offentlige, f.eks. på kollegier eller ved retterne, og de har ingen advokateksamen, men kan praktisere efter ønske, alt efter kald og duelighed.

Udover de tre ordinære domstole har man admiraltetsretten, der dømmer i sager, som vedrører søfart, herimellem priser, forlis, stridigheder med kapere o. lign.

I kancelliet sidder en række kontorfolk, som udsteder forordninger og bekendtgørelser, besørger afskrifter og efter direktiv laver udkast på latin til traktater, altså en slags undersekretærer. Tidligere stod en kansler i spidsen, men efter hr. Vibes død har embedet været ledigt. Det svarer for øvrigt til vort kanslerembede. Kontorfolkene oppebærer en mindre løn, hvortil kommer et vist beløb for afskrifter til højesteret og hver forordning. Disse penge deler de.

I København er ansat en embedsmand, politimesteren, der skal opretholde orden i byen. Han skal påse, at købmændene sælger forsvarlige varer, og at de ikke griber ind i hinandens handel, men i givet fald forlige dem, endvidere at offentlige bygninger, vindebroer og kanaler holdes i stand, at gaderne bliver brolagt, rengjort og tømt for uappetitlige, færdselshindrende dynge, at forbudte varer ikke indføres, at der altid er rige-

ligt brødkorn til rimelige priser, og at et effektivt brandværn står til rådighed. Denne sidste forordning er virkelig god, idet et særligt korps nu tager sig af ildebrande. Ingen andre må komme inden for en vis afstand og slet ikke under foregivende af at ville hjælpe, idet man frygter, folk skal benytte lejligheden til at plyndre. Skorstensfejerne skal føre fortegnelse over rensede skorstene, således at ansvar for begærlighed og forsømmelighed kan gøres gældende i påkommende tilfælde. Da der er rigeligt med fyrretræ, tømmer og konstant blæst, må hverken fakler eller kærter bæres i gaderne. I stedet bruger man, selv hoffet, store runde lygter på en lang stang. Politimesteren regulerer taksterne for de åbne udlejningsvogne og straffer overtrædelser, hvis klage indgives. Han straffer også dem, der færdes på Kongevejen uden tilladelse, og dem der bruger gevær eller fuglebøsse og bringer dyrekød, fugle eller harer ind i byen, hvad enten det er krybskytteri eller sker i fredningstiden. Han skal desuden bekæmpe soldaternes optøjer og uroligheder. For øvrigt må soldaterne slet ikke færdes i gaderne efter tappenstreg. I det hele skal politimesteren sørge for opretholdelse af ro, orden og sømmelig adfærd.

Mellem Danmarks øvrige goder er ikke mindst apotekervæsenet meget rosværdigt, idet ingen må drive apotek uden lægekollegiets godkendelse og selve kongens bekræftelse. I København må kun virke to, i hver større by én. Apotek og medicin kontrolleres omhyggeligt tre gange årlig af dommerne sammen med doctorene i medicin, som kasserer snavsede eller forældede varer. Priserne er faste, så selv et barn kan sendes på apotek uden at blive snydt. Der sælges kun virkelig gode varer

til rimelige priser. Apotekerne tager kontant betaling, men fører alligevel nøje bog over, hvad de sælger, til hvem og efter hvis forskrift, således at de meget ulykkelige følger af tilfældig eller tilstræbt forgiftning, der forekommer så hyppigt i andre lande, enten helt undgås eller, hvis galt skulle være, let kan afsløres og straffes.

På landet varetages administrationen i distrikter eller guvernementer. De kaldes stiftamter. Der er syv i alt, nemlig fire i Jylland og tre på øerne. De inddeles hver i tre amter. Som regel er stiftamtmanden en af de fornemste og bedst stillede i området. Hans rang svarer til vor Lord Lieutenant i et grevskab eller måske bedre til en fransk præfekt. Amtmanden kan bedst sammenlignes med en centurion (befalingsmand over hundrede, O.A.) eller baillage og er almindeligvis en noget mindre velhavende herre, der har bolig i amtets hovedby. Han tager sig af alle offentlige sager, såsom passende indkvartering af soldater, forsyninger til marchen, opkrævning af afgifter og ordre til bønderne om offentlige arbejder og kongelige rejser. Enten gør han det personlig eller ved underordnede tjenestemænd, der svarer til vore fogeder og betjente. Som regel besættes disse stillinger af kongen for livstid som en højeste belønning til veltjente folk. En minister i udlandet eller tilsvarende høj embedsmand bliver efter lang og tro tjeneste sædvanligvis stiftamtmand på sin hjemegn, når embedet bliver ledigt, alt forudsat besiddelser, rang og indflydelse. Kongens kammertjenere og lignende hoffolk belønnes ved giftermål eller fratræden med et amt, hvor de så bor, hvis de ellers har tjent kongen længe og nyder hans gunst. En stiftamtmand aflønnes med 1.000 kroner, en amtmand med 400 kroner årlig, betalt af

statskassen. Men disse embedsmænd har især fordel af den større begunstige ved hoffet, hvorved de lettere kan undgå afgifter på eget område og vælte dem over på andre, og hoffet låner nødtigt øre til beklagelser over dem. Hjemme er de overordentlig æret og frygtet, og bare de ikke optræder alt for groft, kan de helt ukontrolleret skalte og valte med bønder og andre undergivne.

Før jeg slutter dette kapitel, bør i høj grad bemærkes, at der hverken eksisterer oprørsånd, oprørsforsøg eller smædeskrifter mod regeringen. Tværtimod elsker alle, eller synes alle at elske, deres konge, uanset ublid behandling og hårde vilkår. Jeg tror, at ensartet beskatning og beskatningsmåde er væsentlige grunde. Andre kan slet ikke forestille sig den trøst, der ligger i at få nøjagtig den samme dårlige behandling. Den rammer rig som fattig, og bare folk behandles som naboen, knurrer de ikke. Hvad der ærgrer undertrykte i de fleste lande (især jævne folk, som er særlig misundelige) er at se deres amt, deres sogn og deres hus beskattet hårdere end naboens. Og de har grund til at være utilfreds, fordi følgen er reel fattigdom for de overbeskattede, og formuen ikke mindskes i samme forhold, hvilket ellers ville holde alle varer og fornødenheder på samme og rimelige plan. Tværtimod plyndres de enkelte, mens andre bevarer midler og evner til at profitere på de fattiges bekostning.

Molesworth citerer Tacitus i margin og fortsætter:

For mange love er et sikkert tegn på dårlig regering, men få love betyder ikke nødvendigvis det modsatte,

som det klart ses i Danmark. Denne velsignelse med få og gode love er dog en trøst, der kan mildne danskernes bitre liv en smule og hjælpe dem til bedre at bære de hårde vilkår i øvrigt.

KAPITEL XVI

Religion, gejstlighed, lærdom etc.

Da den romerske kirkes korrupcion blev så utålelig for mange europæiske nationer, at en reformation var nødvendig, afkastede Danmark åget sammen med andre nordiske lande (som havde været dårligere betjent og mere udnyttet af præsterne end de sydlige) og antog Martin Luthers lære. Kong Frederik I (Christian III, O.A.) stadfæstede den for henved 150 år siden så grundigt for hele riget, at alle nu bekender sig til lutherdommen, hvis vi lige undtager den lille franske, reformerte kirke, som er oprettet af dronningen, og ét eneste papistisk kapel ved Glückstadt, der som det første efter reformationen blev overdraget nogle få familier for 10 år siden. Denne almindelige enighed i trosbekendelsen i Norden (i både Sverige og Danmark) skyldes fyrsternes oprigtige overbevisning, og det er sandsynligt, at de indførte reformationen udelukkende af religiøse grunde. De gik da også propert til værks for at omvende alle. I England og andre steder derimod spillede statshensyn og andre bihensigter mindst lige så stor en rolle. Derfor blev vor reformation kun halvhjertet og præget af ustadige fyrster, der skiftevis opmuntrede og så gennem fingre med afvigende opfattelser, som deres verdslige interesser nu bød dem. I Danmark ses, hvor bekvemt det er for en fyrste, at alle har samme opfattelse uden religiøse partier eller meningsforskelle, men alle er overbevist om det samme, både hvad angår frelse og pligt mod eneherskeren.

Dette hindrer oprør hos mange, der ellers nok, så undertrykt som de er, kunne ønske en anledning. Så længe præsterne er helt afhængige af kronen, og folket som her beherskes af præsterne i samvittighedsspørgsmål, kan fyrsten være så vilkårlig, han ønsker, ganske uden risiko. Derfor begunstiger han i høj grad gejstligheden og giver den frit spillerum. Den kan optræde så fanatisk, den ønsker. Og det gør præsterne, ganske uden følelse for folk, der har en anden opfattelse, herfra dog lige undtaget den engelske kirke. Over for den er de imødekommende og bemærker ofte, at der ikke er nogen væsentlig afvigelse, og at de gerne ser en forening. De ønsker dog ikke så meget en sænkning til deres eget lave niveau som at hæve sig til vor kirkes pragt og indtægter, det er nemlig, hvad de i virkeligheden beundrer hos os. De har forkastet den romerske kirke med pavens overhøjhed og deslige, men vil alligevel gerne beholde dens pragt, og de billiger så afgjort, at vi behændigt har opnået begge dele. Jeg tror ikke, at forskellen i nadveropfattelse ville betyde noget, hvis fyrsterne i øvrigt mente, at en sammenslutning kunne betale sig. På den anden side hader de calvinister lige så stærkt som papister, fordi calvinister principielt er modstandere af enevælde.

Trods hoffets gunst er præsterne udelukket fra både borgerlige- og regerings-anliggender. Deres plads er på prædikestolen, og den kan de benytte frit. Her tager de bladet fra munden og revser folk for deres laster, og ikke mindst de fornemmes. Men det gør ikke noget, når de kun holder sig til deres bestilling. Det jævne folk beundrer dristigheden, og størstedelen af bypræsters udkomme består da også af frivillige bidrag. De sørger

for, at masserne får de rette anskuelser, og holder dem i ave gennem skriftemålet, som er obligatorisk forud for sakramentet og bevaret fra den katolske tid sammen med krucifiks og andet ceremoniel.

Danmark har seks superintendenter, og de vil meget gerne kaldes biskopper og tillaes »Deres Excellence«. Der er én over Sjælland, én på Fyn, fire i Jylland og endelig fire i Norge. De har intet jordisk gods og intet gejstligt hof med katedral, kirkelen, kanniker, domprovst, viceprovst osv., men er simpelthen primi inter pares (de første mellem ligemænd, O.A.). De har rang over områdets almindelige præster og fører tilsyn med disses liv og lære. Biskoppen over København har 2.000 rigsdaler årlig, de øvrige danske 1.500, de norske 1.000 rigsdaler. De må hver især have to-tre sogne. Dragten er som andre præsters en plisséret sort kappe med korte ærmer, en stor, stiv pibekrave og en hue omtrent som vore magistres.

De fleste præster forstår engelsk og indrømmer, at den bedste del af deres kristendomskundskab stammer fra engelske bøger. Mange har studeret i Oxford, og de nyder størst anseelse. Præsterne er meget trofaste prædikanter og læser aldrig en prædiken, men holder den i et tydeligt sprog ledsaget af mange fagter. Helligdage og fastedage højtideligholdes som søndage, og i kirketiden er Københavns porte lukket, så ingen kan komme hverken ud eller ind. Det jævne folk går flittigt i kirke, og kirkerne holdes bedre i stand end vore. De er også renere og bedre udsmykket, næsten lige så prunkende som de papistiske.

Orgelmusik er værdsat af alle, og der findes mange, særdeles gode orgler med dygtige organister, der under-

Professor Ole Borch botaniserer med sine studenter.
Tegning fra Holger Jacobæus' Rejsebog ca. 1672.

holder menigheden en halv time før eller efter gudstjenesten.

Danmark har tidligere fostret højlærde mænd, f.eks. den berømte matematiker Tycho Brahe, Bartholinerne i medicin og anatomi og Borch, som døde fornylig efter at have stiftet et betydeligt legat til Københavns universitet. Men nu står det meget sløjt til med lærdommen. Latin beherskes dog bedre af præsterne her end hos os. De meget få bøger, der trykkes, er uklare polemiske afhandlinger mod papister og calvinister. Skønlitteratur og verdslig lærdom er særdeles fremmede fugle og vil næppe vinde indpas, før en mere velstående lavadel baner vejen. Det påstås, at opfindelser fødes af nødvendighed, hvilket nok til en vis grad er rigtigt. Men jeg er overbevist om, at ethvert initiativ kvæles fuldstændigt af en alt for tvingende nødvendighed. Man

møder da heller ikke hverken selvstændige opfindelser eller tålelige efterligninger af andres.

Der eksisterer kun ét universitet, Københavns, og det er ringe nok i enhver henseende. Hverken bygning eller midler kan sammenlignes med de værste af vore enkelte kollegier. Studenterne går i sorte kapper og bor spredt i byen ligesom i Leyden. Nogle professorer bor på stedet. Hvert år på kongens fødselsdag opføres en art skuespil, som kongen bærer med sin nærværelse. Rector Magnificus afleverer da en latinsk tirade, der er så spækket med grov smiger, at man skulle tro, Ludvig den Store skulle underholdes af en tåbelig jesuit. Ind imellem bidrager de almindelige syngedrenge med nogle danske strofer til middelmådig musik, og således slutes denne farce.

Under den nuværende konges fader fandtes universitet i Sorø, en meget smukt beliggende by, 40 miles fra København. Her overgik boliger og øvrige studievilkår så langt de københavnske. Men kongen kunne bruge midlerne, og nu er dette universitet forladt og kun erstattet af en lille latinskole.

Omsorgen for fattige er meget ringe. Tidligere fandtes mange hospitaler spredt over landet, men nu overføres midlerne i de fleste tilfælde til andre, ikke just offentlige formål. Som afslutning vil jeg bemærke, at jeg aldrig har kendt mage til land, hvor folkets sindelag i den grad er af ensartet kaliber og højde som her. Man møder ingen med særlige evner eller kvalifikationer, ingen der udmærker sig ved ekstraordinære studier eller erhverv, ingen entusiaster, rasende, tosser eller fantasier. Alle er nogenlunde ens. Hver især holder sig på

middelmodighedens slagne vej, der her i landet hverken er den bedste eller den dårligste, uden at dreje til hverken højre eller venstre. Men jeg vil dog tilføje den ene rosende bemærkning, at det jævne folk gennemgående kan læse og skrive.

SLUTNING

Vi har taget ganske fejl ved at anse papisme for den eneste kirkeretning, der er egnet til indførelse og opretholdelse af slaveri i en nation, ja vi har næsten regnet papisme og slaveri for to sider af samme sag. Men, uden at ville underkende den katolske kirkes overtalelsesevne, der har glædet så mange fyrster, vil jeg påstå, at andre kirkeretninger, især den lutherske, har været mindst lige så heldige som noget pavedømme. Det skal blankt indrømmes, at papisme baner vej for slaveri, men benægtes at den er eneste forudsætning. Enhver, der besøger protestantiske lande, som har mistet friheden ved omvendelse til en bedre religion, vil se, at det ikke er papisme som sådan, der afskaffer friheden og derfor nationens lykke, men læren om blind lydighed i en hvilken som helst religion. Ja, jeg er endda overbevist om, at kong Jakobs forsøg på at indføre papismen på sin vis førte til, at vi ikke ganske mistede friheden. Der var nemlig en almindelig tendens til slaveri som følge af nogles interesser og uredelighed, andres udsvævelser, dovenskab og uvidenhed (mener mange), og den var næppe bremset, hvis han havde holdt det religiøse spørgsmål udenfor. Hvis slaveriet først var indført, havde man opretholdt det mere effektivt end i papismens tid, fordi der ofte er en vis konkurrence mellem præsters og munkes afhængighed af Rom og lydighed mod fyrsten, som kun støttes så længe

han danser efter deres pibe, ellers tværtimod. Det har vi haft mange eksempler på i England, hvor der i papis-mens tid fandtes bisper og abbeder så aktive for folkets frihed som nogen lægmand. Om det var af princip eller ej, skal jeg lade være usagt, men de skabte oprør og krige, og selv i kampens hede var folkets frihed uantastet (kongen og gejstligheden sloges om, hvem der skulle være herre). Men både i Danmark og andre protestantiske lande i Norden synes slaveriet mere gennemført end i Frankrig, fordi gejstligheden er absolut afhængig af fyrsten uden et kirkeligt overhoveds mellemkomst og derfor indpoder masserne den ubetingede lydighed. Slaveriet er i virkeligheden hårdere end i Frankrig, hvor der dog af navn eksisterer et parlament i Paris og andre større byer, selv om det kun samles for at godkende kongens edikter. I nogle franske provinser stilles formelt krav om frivillige bidrag, Don gratuit, som næppe kan nægtes. Handel, håndværk og lærdom opmuntres til gode for folket. Desuden har vi jo set, at den franske konge ofte har haft stridigheder med pavehoffet, der, når hans magt ikke skræmmer, ypper så megen kiv, at der muligvis igen springer nogle frihedens gnister af sammenstødet mellem to så hårde klipper. Men denne mulighed eksisterer ikke i de omhandlede lande, hvor kongen behersker alt, verdsligt og åndeligt, sjæl, krop, ejendom og samvittighed. Hæren og præsteskrabet er sikre kort, og en fyrste med bare det ene på hånden kan klare sig, og sidder han med begge, har han intet at frygte fra folket, selv om han behandler det aldrig så slemt.

Da så mange forfattere har beskrevet det tyrkiske

styres hårdhed, er det rimeligt at foretage nogle sammenligninger.

Tyrkerne må betragtes som de kristnes undertvingere i de erobrede lande, og de har en vis barbarisk ret til at behandle dem dårligt. Men de forfølger aldrig kristne for deres tros skyld og tillader dem som regel at dyrke deres jord i fred mod en årlig tribut, der for en almindelig familie kun er én karat i fredstid i både Ungarn, Slovenien, Serbien og Bosnien, hvilket ifølge Hans kejserlige Majestæts minister svarer til 10 daler. Under krig betales intet. Det er ganske vist rigtigt, at al jord i Tyrkiet tilhører Den høje Port, men læseren må selv afgøre, om det ikke er bedre at være landmand med en lav rente end at kaldes ejer uden at eje noget som helst eller have økonomisk tryghed.

Tvangsfjernelsen af fattige kristnes børn regnes for meget hårdhændet, men den er dog til børnenes fordel. Hvis vi lader det religiøse problem ude af betragtning, er det ikke så slemt at berøve forældre deres sønner og døtre og så underholde dem godt, som det er at berøve dem muligheden for at ernære og opdrage børnene selv.

Solskinnet, jorden, klimaet, beliggenheden og andre naturlige goder i sultanens lande overgår i gavn og glæde så langt de nordiske landes. Tyrkiets havne er altid isfri, undtagen enkelte ved Sortehavet, mens de her er frosset til i 3–4 måneder. Dér har frugter, kød, korn og urter den dobbelte kraft og næringsværdi, vinen er god og rigelig, og selv vandet er sundt og lifligt, mens den første her er knap og det sidste elendigt. Kort og godt finder man i nogle af Europas kristne lande de fleste af det tyrkiske styres ubehageligheder,

men bare i et uendeligt værre klima. Desuden må vi huske, at tyrkerne selv lever godt og behageligt som herrer og mestre. Det er de erobrede slaver, der behandles dårligt.

Nu spørger man vel, om forholdene i Danmark vil forblive uændret, og jeg vil da også svare, selv om intet er mere vildledende end at udtale sig om fremtiden.

Meget taler for, at styret ikke kan holde ret længe:

1) Den medfødte frihedstrang, der i fordums dage var stærkere her end andetsteds. Kan man forvente mindre hos efterkommerne af de gamle goter og vandaler, der bragte frihed til så mange andre lande, end at de selv afkaster det åg, som deres forfædre ikke kunne bære? Især da åget er så tyngende, at selv nabolandenes lænker er for rene udsmykninger at regne.

2) Siden det nye styre indførtes, er kun gået 32 år. Der lever altså endnu mange, som kan huske frihedens dage, og som i diskussioner med børn og venner beklager sig over forskellen mellem dengang og nu, med tabet af så stort et gode. Man skulle tro, at de, der føler sig tynget af styret, ville føle sig opmuntret af dets manglende myndighed og rodfæstethed til at finde udveje for en ændring.

3) Naboskabet med svenskerne, som stadig har kig på Danmark og gerne vil beherske hele Norden og Østersøen. Man skulle tro, at danskerne under de nuværende forhold hellere bød en angriber velkommen end forsvarede deres land imod ham. De har jo intet at miste og kan altså næppe forestille sig en forværring.

4) Den kongelige families størrelse. Det skulle være mærkeligt, om hele fire prinser kan enes, især da der kun tages ringe hensyn til de yngre. Der er altså gode

muligheder for, at stridigheder (som altså kan opstå) ville kunne udnyttes for frihedens sag.

Man kunne nu forledes til at tro, at det danske styre ikke blev af lang varighed. Men lige så vægtige grunde taler for det modsatte:

1) Fortidens frihedstrang eksisterer næppe i Norden, men synes erstattet af den bekvemme, sløve ligegyldighed i et sølle liv, en jokken af sted med samme tunge gang i sørgmodig magelighed. Det foretrækkes for voldsommere begivenheder og de bratte tilbageslag, der kan følge af et oprør især hos et folk, der nu har vænnet sig til undertrykkelsen og altså er født og opvokset med en sløv krop og en træt sjæl.

2) I dag har styrets korte varighed næppe betydning. Kongen har nemlig taget sine forholdsregler. Ved at formindske gamle, rige slægters ejendom og ophøje nye, og ved at gøre alle fattige på sjæl og legeme har han på 32 år opnået det, der ellers ville kræve 300 år. Jeg er derfor helt overbevist om, at danskerne nu virkelig sætter pris på deres trældom. Akkurat som oldtidens kappedokier ville de ikke kunne bruge friheden, hvis de fik den tilbudt. De ville forkaste den og atter gribe efter lænkerne, måske ønske dem lidt mindre tunge, men dog lænker. Og hvis der mellem så mange tusinde skulle findes et par stykker med den modsatte opfattelse, tør de ikke så meget som mumle den til deres egne børn, som for øvrigt heller ikke ville høre efter.

3) Den fælles religiøse anskuelse under præsternes autoritet har tilsyneladende kvalt enhver oprørstendens.

4) En stående hær, der især udgøres af udlændinge, som intet betyder for folket og ikke kerer sig om det.

Hoffet har nok haft det for øje, da en sådan hær blev hvervet. Og i tidens løb har hæren indtaget folkets plads, den alene har kongens omsorg og hengivenhed, ikke folket. Oprør skal ikke ventes fra hærens side.

5) Den svenske konges behandling af sine egne undersåtter giver ikke danskerne udsigt til fordel ved at bytte. Og desuden nærer de to nationer et så indgroet had til hinanden på grund af de mange gensidige fornærmelser, at det synes umuligt for danskerne, der oftest har angrebet og lidt nederlag, at skulle tilgive svenskerne. Mange kloge folk mener imidlertid, at den svenske konge kunne overvinde disse vanskeligheder, hvis ikke den hjemlige utilfredshed gjorde det farligt at føre krig. Endelig kappes næsten alle Europas fyrster om at bevare Danmark under den danske krone for at hindre yderligere forøgelse af svensk magt og landområde. Og denne forhindring kan den svenske konge ikke hoppe over. Derfor er svensk indgriben usandsynlig.

Endnu en grund til sidst: den misundelse, der plejer at herske i fyrstehuse, er ikke så almindelig og skæbnesvanger i Tyskland som andetsteds, og kongen af Danmark er jo tysk fyrste. Der findes nok udvej for at stille hans yngre sønner tilfreds, enten i hærene (almindeligst) eller med en apanage på passende rolige steder. Desuden er tyske fyrster ofte tilfreds med meget jævne indtægter, ganske modsat mere højborne ånder. Og udbryder der krig et eller andet sted i Europa, styrter de jo alle til for brød og berømmelse. Hvad ellers kan vi give en flok generaler, der ødelægges i de nuværende krige? Man skal altså ikke vente en regeringsændring

af prinsers stridigheder. Alt i alt må konkluderes, at den nuværende tilstand er grundfæstet og varig, og at folket måske under store vanskeligheder kan skifte herskab, men aldrig sine kår.

FINIS

ENGLAND, DANMARK
OG
ROBERT MOLESWORTH

af Erik Kjersgaard

EN MÆRkelig BOG

»An Account of Denmark as it was in the Year 1692« er uden tvivl en af de berømteste bøger, der nogen sinde er blevet skrevet og trykt om Danmark, hvis det da ikke ganske enkelt er *den* berømteste. Siden den fremkom i London i december 1693, har der stået gny omkring den. Jonathan Swift – Gullivers ophavsmand og selv en maliciøs herre, der for øvrigt må have kendt forfatteren personligt – mente, at den var skrevet ud fra lave motiver; men den danske London-gesandt Mogens Skeel, der på sin regerings vegne måtte arbejde på at få den forbudt, kunne ikke tilbageholde sin beundring: »Mange ting viser, at forfatteren har tilstræbt at skaffe sig underretning om tusind ejendommeligheder hos os (danske), og at han er meget lærd«.

Den afstedkom straks ved udgivelsen en strøm af polemiske modskrifter, og den medførte ubehageligheder for forfatteren; men den overlevede trods alt i store oplag og mange udgaver – også på andre sprog end engelsk; men den kom ikke på dansk. Enhver, der blot har springlæst et par sider, vil vide hvorfor; i et land uden trykkefrihed kunne den slags under ingen omstændigheder trykkes.

Men den fandtes i Danmark. Ludvig Holberg havde den i sit bibliotek – måske et eksemplar smuglet hjem fra hans Englands-rejse, og de videnskabelige biblioteker ejer i dag så mange eksemplarer, at man må tro, at den har været endog meget udbredt. For enevældens oplyste og sprogkyndige danskere var »An Account« sikkert forfriskende læsning. Kunne man end som Holberg rynke øjenbrynene over forfatterens kategoriske

og affejende domme, så var den også en behagelig afveksling fra den panegyriske og monotone lovsang til enevælden. For 1800-årenes liberale historikere blev den en inspirerende guldgrube af kritik – en bedømmelse af den ældre enevælde så hvas og skarp, at man ikke behøvede at skærpe den. I »An Account« møder man for første gang den negative vurdering af kongens tysk-prægede omgivelser, af den merkantilistiske erhvervspolitik med dens fejlslagne forsøg på at oprette stats-støttede manufakturer, af den retsløshed, der fratog fæstebonden lysten til at forbedre sit landbrug, af snobberiet for Frankrig osv.

Historikerne Christian Molbech og I. A. Fredericia havde begge et både-og-forhold til bogen – urigtigheder og fejl på den ene side, sandheds og virkeligheds præg på den anden, medens journalisten Franz von Jessen i 1930 hovedsageligt var negativ, fordi »An Account« med sin store udbredelse havde skadet Danmarks anseelse i udlandet. Men C.O. Bøggild-Andersen, der i 1937 tog fremstillingen op for at vurdere dens skildring af statsomvæltningen 1660, havde et langt mere positivt syn på »An Account«, og i 1945 fik den fuld oprejsning, da forfatteren og kommentatoren Sven Clausen behandlede den i et par aviskronikker. »En aktuel bog« kaldte han den – en bog som danskerne burde læse, inden de i lettelse over det nys overståede mareridt blev alt for farisæiske i deres stolthed over demokratiets livskraft. Clausen, der i 30'erne havde advaret mod de autoritære tendenser, sammenlignede »An Account« med Douglas Reeds manende reportager fra det nazistiske Tyskland. Den politiske frihed, skrev Clausen, var dyrebar og skrøbelig og kunne aldrig vindes til

ejendom. Ingen havde lov til at hygge sig i troen på, at »det sker ikke her«, for det *var* sket her. Forskellen mellem 1600-årenes danske enevælde og 1900-tallets diktaturer var ikke stor, og symptomerne var de samme.

Angrebet som skandskrift og bagtalelse, forsvaret som et fyrigt advokatur for politisk frihed, ofte citeret i lange uddrag i historiske fremstillinger, afvist som sladder eller påberåbt som dokumentation, kritiseret for sin ensidighed og rost for sin rigdom på iagttagelser og sin elegante litterære stil – og stadig i frisk erindring næsten tre hundrede år efter udgivelsen, det burde være mere end grund nok til at udsende denne klassiker om Danmark på dansk. Men det er en kritisk bog, og den bør læses med kritik.

Udlændinges skildringer af vort land er altid underholdende læsning. Det er jo fundamentalt morsomt at »se ind gennem egne vindeverrer«, men det er også værdifuldt, fordi udlændinge ofte hæfter sig ved dagligdags forhold, som indbyggerne ikke selv ænser, netop fordi de er dagligdags. Havde vi ikke haft sådanne skildringer, ville vi ikke have vidst, at 1600-årenes danskere sov så nøgne, som Gud skabte dem, og at de råbte »velbekomme«, når de rejste sig fra bordet. Desuden er det en udbredt opfattelse, at fremmede har »et fordomsfrit syn på tingene«.

Men det sidste er i grunden noget vrøvl. Udlændinge har måske ikke de samme fordomme som indbyggerne selv; men de medbringer gerne nogle andre. Ingen rejser uden bagage, og Robert Molesworth – forfatter til den i øvrigt anonymt udgivne »Account« – har da også åbent erklæret, at han havde et formål med bogen. For ham var Danmark et spejl, som han ville holde op

for sine landsmænd – et vrængbillede og en karikatur af et land, der som et dårligt eksempel udviste alle tyranniets hæslige træk. Hvor Swift digtede et Lilliput og et Brobdingnak, skrev Molesworth om et virkeligt land; men han var ude i et moralsk anliggende som Swift.

Da Molesworth i sommeren 1692 forlod sin post som engelsk gesandt i København, var han bitter og vred. Han var en mand med et voldsomt temperament, sårbar og opfarende, og han var ikke storsindet nok til at forsmå en hævn; men hvor meget dette end har inspireret ham, da han skrev sin bog, så er »An Account« dog også skrevet af et intelligent menneske. Han så gennem farvede briller; men hans blik var skarpt, og det hæver trods alt hans fremstilling langt op over det personlige og private.

Ingen vil kunne forstå Molesworths bog ret, med mindre man kender baggrunden for den, og den skal søges på den anden side af Vesterhavet. Her udspillede de store begivenheder, der skyldede Molesworth i land i Danmark, og som aldrig var ude af hans tanker.

»DEN STRÅLENDE REVOLUTION«

I begyndelsen af november 1688 løb en nederlandsk flåde ind foran Torbay i det sydvestlige England og udskibede en hær. Den var under kommando af Wilhelm af Oranien – en ætling af det fyrstehus, der som stattholdere og admiraler udfyldte pladsen som fyrster i de ellers republikanske Nederlande. Wilhelm var 38 år, men ældet før tiden. Allerede som stor dreng havde han måttet leve op til store ansvar. Han var den europæiske

regent, der mest sejt og med den største udholdenhed bekæmpede Europas førende stormagt – Ludvig den 14.s Frankrig. Det var også, hvad han foretog sig i Torbay.

Wilhelm var kommet for at stille sig i spidsen for en lurende revolte – et engelsk oprør mod kong Jakob den 2. »Je maintiendrai« – jeg vil holde ud – var den devise, Wilhelm gjorde til motto for sit indgreb. Man bemærkede med tilfredshed, at nederländeren talte til englænderne på *fransk*, for – selvmodsigende som det måtte synes – dette mindede om de gode gamle dage, da Wilhelm Erobrerens efterkommere styrede deres engelske undersåtter på fransk. Det var netop de gode gamle dage, Wilhelm ville bringe tilbage.

Det kunne næppe ske uden kamp. Kun en menneskealder tidligere havde England været rystet af de lange borgerkrige, der indledtes med parlaments-oppositionens oprør mod Karl den 2. og hans forsøg på at indføre enevælden, og som endte i Oliver Cromwells militærdiktatur. Man behøvede hverken at være særlig gammel eller have nogen særlig god hukommelse for at frygte det sammenstød, der nu måtte komme.

Man genfandt de krigende parter fra dengang – nu under navne, der skulle indskrives i Englands og verdens historie. Det var *whiggerne* – byernes opadstræbende bedre borgerskab – som tjente formuer på den nye kolonihandel, og deres allierede lavadelen. De beherskede underhuset og sloges for at bevare parlamentets politiske magt. Over for dem stod *torierne* – talmæssigt underlegne, eftersom deres kerne var den engelske højadel, men økonomisk stærke og med en folkelig opbakning i rigets udkanter – især det katolske Irland.

Medens mangt og meget ellers forandrede sig i verden, blev betegnelserne »whigger« og »torier« stående, og eftersom whiggerne – og dermed parlamentarismen – i det lange løb vandt, og eftersom de derfor har fået sympatien på deres side, er vi i vore dage tilbøjelige til at betragte whiggerne som fremskridtsvenlige – torierne som konservative for ikke at sige bagstræberiske. Men disse begreber havde ikke rigtigt nogen mening i 1600-årene, og hvis det endelig skal være, så var det – set fra datidens synspunkt – snarere omvendt. Det var whiggerne, der greb tilbage i tiden – til middelalderlige traditioner for parlamenter og medbestemmelseret, og det var dem, der fik tårer i øjnene, når Wilhelm af Oranien talte fransk.

I 1600-årene var absolutismen eller enevælden ikke nogen gammel, udlevet statsform, men noget nyt, der tilmed havde en så fremragende fortaler i England som filosofen John Hobbes – forfatter til »Leviathan« – og torierne tilstræbte enevælde. I øvrigt behøvede den ingen anbefaling, for Frankrigs ilmarch fra kaos og anarki til opblomstring og stormagt var al den reklame, enevælden behøvede.

Bedømt ud fra situationen i 1680'erne var det snarere torierne end whiggerne, der havde fremtiden for sig. Hele kontinentet på nær de forenede Nederlande bekendte sig til absolutismen under en eller anden form; whiggerne kæmpede med ryggen mod en mur. De havde torierne og Frankrig og deres egen konge imod sig; men de havde Wilhelm af Oraniens begavelse og kong Jakobs dumhed med sig.

Jakob var søn af den Karl den 1., der, selv efter at

alt var tabt, fortsatte sin kamp mod Cromwell og nærmest tvang denne til at tage det sidste og afgørende skridt – at lade en konge halshugge. Han var broder til Karl den 2., der havde forstået at balancere på den skarpe æg mellem kongemagt og parlamentsmagt; men han havde intet lært. Stuarternes stædighed og ufornuft besteg atter tronen med ham, og han indledte en politik, der bragte faderens værste fejltagelser i erindring.

Det var tory-politik at tilstræbe enevælde, at undertrykke parlamentet, at søge tilnærmelse til Frankrig og at hælde til katolicismen, og Jakob forsøgte det hele. Det var whig-politik at bekæmpe de kongelige »prærogativer«, at erklære sig som fjende af Frankrig og at være puritaner – overbevist tilhænger af den calvinistiske lavkirke og fanatisk modstander af de kongeligt udnævnte bisper. Der gaves ingen mellemvej.

Jakobs korte regeringstid blev et hovedløst, men, så længe det varede, også effektivt forsøg på at føre konsekvent tory-politik. Den blev personificeret af dommer Jeffreys – en korrump og grusom mand, der søgte at terrorisere oppositionen til lydighed. Man greb til fængslinger, deportationer og henrettelser. Det gik så vidt, at selv overbeviste torier mistede lysten til at være med.

I denne hvepserede greb Wilhelm af Oranien da ind ved landgangen i Torbay. Hans følelser må have været blandede, for han havde ingen sympati for engelske liberale. Wilhelm var personligt så stærk en tilhænger af enevælden som nogen. Hans mål var at krydse Ludvig den 14.s planer – at trække England ud af alliancen med Frankrig og gøre landet til en bastion for sin egen anti-franske politik, og kun på dette ene punkt kunne

han dele anskuelse med whigjerne. Desuden var hele affæren også et ret pinagtigt familieanliggende, for Wilhelm var svigersøn til kong Jakob.

Dermed har vi også fået familiepolitikken ind i billedet – et ikke uvæsentligt træk i 1600-årene, da en fredstraktat ikke var nogen fredstraktat og en alliance ikke nogen alliance, med mindre der fulgte et fyrstebryllup med. Jakobs ene datter Mary var altså gift med Wilhelm, den anden datter Anne med prins Jørgen eller George af Danmark, broder til Christian den 5. Ægteskabet mellem den intetsigende danske prins og den lidet charmerende engelske prinsesse var belastet af usikre dansk-engelske forbindelser, og da Wilhelm landede i England, kom Anne og George i alvorlige vanskeligheder. Hvem skulle de holde med: svigerfader kongen eller svoger Wilhelm? Den danske gesandt i London var ikke i tvivl; han anbefalede George og Anne at holde urokkeligt fast ved kong Jakob.

Men det skulle snart vise sig, at den danske London-gesandt hørte til de meget få helhjertede tilhængere, som Jakob havde tilbage. Hæren blev mobiliseret; men der blev ikke kæmpet. Soldaterne overgav sig regimentsvis, og Englands ledende politikere faldt fra – blandt dem John Churchill, senere kendt som hertug af Marlborough. Churchill tog prins George med sig. Lettere forvirret befandt prinsen sig pludselig i Wilhelms lejr.

Kong Jakob gav op, gik ombord i en flåde og sejlede bort. Det eneste, han kunne finde på for at genere sin efterfølger, var at kaste det store regeringssegel i vandet. I sin naivitet troede han, at regeringen ikke kunne fungere uden seglet. Wilhelm holdt et strålende indtog i London – en triumf, uplettet af blod, og lettede eng-

lændere døbte dette opgør »the glorious rebellion« – den strålende revolution. Hvad der ikke var lykkedes for puritanerne en menneskealder før, lykkedes nu for deres arvtagere, whiggerne. Medens Wilhelm og Mary blev kronet til samherskende regenter, udstedte parlamentet *Bill of Rights* – et af de dokumenter, der endnu i dag udgør en del af den engelske forfatning.

Der måtte også følge et opgør med kong Jakobs tilbageblevne tilhængere – herunder den uheldige danske gesandt. Wilhelm anmodede den danske regering om at kalde ham tilbage – et ønske, man naturligvis ikke kunne afslå, og så meget mindre som man fra engelsk side var villig til samtidigt at hjemkalde den engelske gesandt i København. Danmark undgik således at tabe ansigt, og ved Christian den 5.s hof gjorde man sig rede til at modtage en udsending fra kong Wilhelm. Han ankom i begyndelsen af juli 1689 og hed Robert Molesworth.

ROBERT MOLESWORTH FRA FISHAMBLE STREET

Robert Molesworth var efterkommer af en gammel lavadelig familie fra Northamptonshire, og han kunne blandt sine forfædre tælle en korsfarer, der havde ledsaget Edward den 1. til det hellige land, en fribytter, der havde ledsaget Walter Raleigh til Guyana, og en Anthony Molesworth, der satte sin formue overstyr ved at beværte dronning Elisabeth den 1. Men det var Robert Molesworths egen fader, Robert Molesworth senior, der lagde grunden til slægtens senere rigdom og storhed ved under de engelske borgerkrige at slutte sig

til parlamentshæren og hjælpe Oliver Cromwell til magten. Cromwell takkede rundhåndet ved at skænke Molesworth senior 2.500 acres jord og et ukendt antal fæstebønder i grevskabet Meath i Irland, og med sin nyerhvervede rigdom i ryggen slog Molesworth sig ned i Fishamble Street i Dublin, hvor han tjente sig endnu rigere ved handel og døde i 1656 – fire dage før hans hustru nedkom med sønnen Robert.

Robert Molesworth junior – »vores« Molesworth – var altså født med en guldske i munden, som man siger, og han var født til at blive en whig. Foruden den arvede formue viste han sig også i besiddelse af en usædvanlig begavelse. Som barn modtog han privatundervisning i hjemmet, og som ung mand studerede han ved Dublins universitet. Som enhver, der læser »An Account of Denmark«, hurtigt bliver klar over, tilegnede han sig de latinske klassikere, og han lærte at tale og skrive flydende og elegant. Bag hans lange og slyngede sætningsbygninger mærker man gennem den engelske sprogdragt såvel den romerske veltalenhed som den latinske syntaks – en ikke ringe udfordring for en oversætter. Nogen lærd mand blev han dog ikke. I Danmark noterede man sig siden, at Molesworths ødsle brug af citater skyldtes et ret overfladisk kendskab til den klassiske litteratur; men egentlig lærdom har nu heller aldrig hørt til engelske dannelsesidealer. Hvad en gentleman hentede på et universitet var den nødvendige baggrund for en letflydende konversation og nogle solide argumenter til den politiske debat.

Den unge Molesworth erhvervede kort sagt en gentlemans form og levemåde – herunder sikkert også interesse for sport og heste. Efter sin ankomst til København

kastede han sig i det mindste ud i en voldsom diskussion med Christian den 5.s overhofstaldmester von Haxtausen om danske, henholdsvis irske hestes fortrin, og han væddede 1.000 rigsdaler med Haxtausen om, at en dansk hest ikke kunne tilbagelægge strækningen København–Frederiksborg på mindre end tre kvarter. Det kunne den imidlertid, så Molesworth tabte. Det er også bemærkelsesværdigt, at Molesworth, der ellers fandt Christian den 5. temmelig ligegyldig, er fuld af beundring for kongens udfoldelser som sportsmand.

Da Molesworth var i begyndelsen af tyverne, giftede han sig med Letitia – datter af Richard Coote, lord Colony, og søster til jarlen af Bellamont. Ægteskabet var lykkeligt, hvis man ellers tør dømme efter, at de fik elleve børn; men nogen romantisk forbindelse var det næppe. Hvor det havde været Robert Molesworth seniors opgave at grundlægge formuen, tog Robert Molesworth junior fat på de næste trin af den sociale rangstige – forbindelserne med den betitlede adel og vejen til hoffet. Men sin puritanske oprindelse kunne han ikke løbe fra, og sin whig-overbevisning holdt han altid løbe fra, og sin whig-overbevisning holdt han altid fast ved. Han var tilhænger af Wilhelm af Oranien – »orangeman« for at tale irsk – længe før denne nåede Torbay, og da Wilhelm i december 1688 forlagde residensen til St. James' Palace, fulgte Molesworth med. Iernes reaktion på begivenhederne i England var voldsom; øen blev hærget af uro, så Molesworth havde grund til at holde sig væk fra Dublin for en tid. Ved hoffet synes han at være kommet i forbindelse med prinsesse Anne og prins George, og kort efter modtog han udnævnelsen til gesandt i København.

Han var da 33 år – i vore øjne en ung mand, men i hine tider, da gennemsnitslevealderen var langt lavere end i dag, anså man ham vel nærmest for en mand i sin bedste alder. Han beskrives som lille af vækst og ret spinkel med et magert, kantet ansigt, der blev indrammet af en stor, blond paryk. Munden var smal, næsen høj og kroget, øjnene havde et gennemborende blik. Hans væsen og karakter, som man snart skulle få et levende indtryk af i København, var mærkværdigt sammensat – så påfaldende, at man ikke kan frigøre sig fra en fornemmelse af, at Molesworths personlighed rummede psykopatiske anlæg. Han kunne fortrylle med overstrømmende høflighed og udstråle venlig charme – egenskaber, han trods sine republikanske sympatier ikke tog i betænkning at anvende, når han skulle opnå noget ved hoffet; men han var også lunefuld og let påvirkelig, hvad enten noget gik ham imod eller lykkedes for ham. I det første tilfælde forfaldt han til depressioner, i det andet blev han utålelig i sin selvhævdelse. Molesworth skiftevis skumlede og triumferede, og som alle psykopater oparbejdede han tvangsforestillinger om sine omgivelser. Han var sikkert overbevist om, at andre lo bag hans ryg eller pegede fingre ad ham, og han havde en tilbøjelighed til at skaffe sig luft og søge oprejsning i ubeherskede vredesudbrud.

Han ejede ingen tolerance og ingen humoristisk sans. Når man i hans bog læser, at der ingen landevejsrøvere fandtes i Danmark, fordi en tyranniske regering ikke tillader andre at udplyndre undersåtterne, eftersom denne ret alene tilkommer regeringen, så er man tilbøjelig til at tage dette som et udtryk for sort humor; men det er det ikke. Han mente det i dybeste alvor.

Der kan næppe være tvivl om, at Molesworths opvækst som faderløs enearving til en enorm formue har fremelsket en følelse af eget værd og egen betydning hos ham. Siden fødslen havde han været i centrum som stamherre; til ham og ham alene var alle familiens fremtidsdrømme knyttet. Hans ærgerrighed blev båret oppe af en strålende begavelse, men blev undermineret af et splittet sind, og da verden nu engang ikke var, som han forestillede sig, at den skulle være, søgte han skiftevis at vinde den for sig med charme og styrte den ned i fordømmelsen.

Det var kort sagt en problematisk diplomat, der modtog udnævnelsen til sin første og – som det skulle vise sig – sidste post i København. Han havde egentlig ikke andre forudsætninger end den, at han tilhørte de sejrende whigger og skulle belønnes; men Molesworth opfattede ikke København som nogen belønning. Han vidste, at han ville komme til et lille land, der hyldede andre politiske idealer end hans egne – tilmed et land, hvis klodsede udenrigspolitiske machinationer havde bragt det i uføre. Han, der hadede Frankrig, skulle attacheres et hof, der havde hængt sig i frakkeskøderne på Ludvig den 14.

I København ville Molesworth møde alt det, som englænderne havde gjort op med ved den strålende revolution.

ANKOMST MED KOMPLIKATIONER

Da Robert Molesworth modtog sin udnævnelse, fik han overdraget to sager, som han hurtigst muligt måtte

finde en løsning på. Den ene var genindsættelsen af hertug Christian Albrekt af Gottorp; den anden var fremskaffelsen af danske hjælpetropper til Wilhelm af Oraniens fortsatte krig mod Frankrig.

Det første problem – Gottorp-hertugen – blev klaret få uger før Molesworth nåede til Danmark, og sagen var altså bortfaldet ved hans ankomst; men spørgsmålet kom uden tvivl til at spille en stor rolle for Molesworths syn på den danske regering, så sagen må refereres ganske kort.

Den tungeste arv efter krigen mod Sverige i 1650-erne var tabet af de skånske landsdele; men den besværligste var forholdet til hertugerne af Holsten-Slesvig-Gottorp. Det var lykkedes hertug Frederik den 3. – ikke at forveksle med fætterens kong Frederik den 3. – at få sin datter i ægteseng med Karl den 10. Gustav af Sverige, og dermed havde den ambitiøse landsherre koblet sit lille fyrstedømme til den svenske triumfvogn. Hans håb var at opnå det fulde herredømme i begge hertugdømmer og fuld uafhængighed af Danmark. Desværre for hertugen opnåede han kun det halve. Ved Roskildefreden blev han for så vidt uafhængig, som han ikke længere var dansk vasal; men Holsten-Slesvig-Gottorp forblev territorielt set, hvad det før havde været – spredte strækninger af Holsten og Slesvig adskilt af de kongeligt-hertugelige strækninger, og de traditionelle problemer – f.eks. omkring den såkaldte fællesregering af egne, der hverken var gottorpske eller kongeligt-hertugelige – blev kun forstørret af Gottorps nye status. Måske var det inderst inde svenskernes ønske, at det skulle være sådan. Holsten-Slesvig-Gottorp kunne kun overleve som selvstændig stat, så længe

stærkere kræfter udefra holdt hånden over hertugdømmet. I realiteten var det en svensk vasalstat – en forpost for det svenske vælde i Nordtyskland – skubbet ind bag det danske monarkis sydgrænse.

To gange forsøgte Christian den 5. at likvidere denne trojanske hest – først under Den skånske Krig, som faktisk blev indledt med, at kongen under forhandlinger med Christian Albrekt i Rendsborg i sommeren 1675 lod hertugen arrestere og aftvang ham en række indrømmelser. De blev selvfølgelig alle ophævet igen, da man fire år senere sluttede freden i Lund. Christian Albrekt kunne vende hjem fra sit eksil i Hamburg og genoptage skænderierne med den danske regering.

Men Danmark havde lært noget af Den skånske Krig: ikke at have Frankrig imod sig, og få år senere kunne det nyerhvervede franske venskab omsættes i et dristigt udspil. I efteråret 1684 blev hertugens slesvigske besiddelser besat af danske tropper, og Christian Albrekt kom igen ud at rejse. Men det uheld eller den talentløshed, der ofte har klæbet ved dansk udenrigspolitik, røbede sig også her. I et overmodigt forsøg på at spille med musklerne gik man i 1686 ydermere til angreb mod Hamburg – en ynkelig militær fiasko. Den tvang Danmark til forhandlingsbordet, og nu var det ikke længere Frankrig, men Frankrigs fjender, der førte ordet. Sverige, Nederlandene og England genoprettede på ny den lille svenske vasalstat, og marionet-hertugen vendte atter tilbage til Gottorp.

Molesworth nåede som sagt ikke til København, før denne sag var afgjort; men som man ser af hans bog, havde han sat sig grundigt ind i forhistorien, og han havde som repræsentant for England også taget parti.

Der var for ham ingen tvivl om, hvem der var skurken, og hvem der var helten i de gottorpske forviklinger, og det afspejler sig endog i hans begejstrede skildring af Gottorp Slot – så helt forskelligt fra den rådne rønne af en residens i København. Problemet Gottorp kunne kun skærpe Molesworths forudindtagethed over for Danmark, endnu før han overhovedet havde sat foden på dansk jord, og da dette endelig skete, løb han så at sige allerede den første dag ind i selvskabte og uoverstigelige vanskeligheder. Det viste sig nærmest umuligt at få Molesworth præsenteret ved hoffet.

Modtagelsen af nye ambassadører er som bekendt endnu i vore dage en ceremoni, der kræver både karet og livgarde, men i al sin festlighed er dette dog kun en mat afglans af barokkens overlæssede audienser. Den nyudnævnte gesandt kunne dengang forvente at blive afhentet i to karrosser – den ene til ham selv og nogle få håndplukkede rangspersoner, den anden til endnu flere rangspersoner. Ledsaget af drabanter kørte vognene til slottet, hvor garden paraderede, og hvor gesandten ville blive modtaget af endnu en rangsperson i det første gemak, en endnu finere i det andet osv.

Men Molesworth – søn af en gammel cromwellianer – fandt ikke ceremonien fin nok. Oversekretær von Jessen i Tyske Kancelli – den daglige leder af udenrigstjenesten – forklarede gesandten det hele, og Molesworth kværuledede i ét væk. To karrosser var for lidt, og der var for få drabanter. Han ville heller ikke dele sæde med nogen. Skulle han have ledsagere, måtte de køre i andre vogne eller gå. Det var udmærket, at livgarden stillede op; men den skulle også gøre honnør. De personer, der var udset til at modtage ham på slottet, var ikke fine

nok, og da Molesworth til slut erfarede, at kongen selv ville modtage ham siddende på sin trone med hat på hovedet, mens han selv skulle stå med hatten i hånden, havde han hørt tilstrækkeligt. Puritanerånden for i ham. Som William Penn, der i sin tid nægtede at tage hatten af i kongens nærhed, ville Molesworth også gøre det.

Hvad var det i grunden, der stak Molesworth? Det *kan* have været hans egen personlige forfængelighed, der forledte ham; men der kan også have ligget mere bag. Gesandtmodtagelser og offentlige audienser var i 1600-årene et anliggende, man gik meget højt op i, for de afspejlede den rang, de europæiske stater tillagde hinanden og sig selv. I generationer havde de spanske gesandter overalt haft forrang frem for alle andre; men en menneskealder tidligere havde Frankrig udfordret Spanien og havde gennemtvunget, at franske gesandter fik foretræde før de spanske – dog først efter et korporligt slagsmål mellem to gesandtskaber på Themskajen midt i London. Var det noget i den retning, Molesworth ville opnå? Skulle modtagelsen af en engelsk gesandt i København overstråle modtagelsen af andre, så enhver kunne se, at stormagten England nu overgik stormagten Frankrig?

Hvis dette er tilfældet, var det dog stadig et personligt indfald hos Molesworth, og han havde ikke nogen som helst mulighed for at tvinge noget sådant igennem. Da ingen af parterne ville give sig i spørgsmålet om ceremonien, blev den ganske enkelt strøget, og Christian den 5. gik – rar og godmodig som altid – med til at modtage den besværlige englænder i en privat audiens, hvor man kunne stå op eller sidde ned med eller uden hat, som man havde lyst til. Men Molesworth glemte

tydeligvis ikke sin irritation over den karrige modtagelse, der blev ham tilbudt. Han havde den åbenbart i tankerne, da han skrev om den sørgelige mangel på pragtfulde ceremonier ved det danske hof, for nok var kongen i St. James ikke enevældig; men dér havde de dog al den pomp and circumstance, som englændere nødigt vil undvære.

Begyndelsen var vanskelig; men til gengæld skulle Molesworths første egentlige opgave i København lykkes over al forventning. Et par måneder i forvejen var krigen blusset op igen, da Jakob den 2. gik i land i Irland med en lille fransk hærstyrke, der ad denne omvej faldt Wilhelm af Oranien i ryggen. Så at sige hele Irland hyldede den hjemvendte konge, og Wilhelm havde hårdt brug for hjælpetropper i den kamp, der forestod. Molesworth skulle udbede sig et dansk korps – 5.000 mand fodfolk og 1.000 ryttere.

Molesworth var så ivrig efter at få sit andragende igennem, at han glemte at spørge om prisen, og den danske regering tog sig godt betalt; men selv bortset fra det, var den engelske anmodning velkommen. Den store stående hær, som man holdt i de år, da man ikke kunne se bort fra risikoen for nye krige med Sverige, var en utålelig belastning for statsbudgettet, og kunne man leje dele af den ud til fremmed krigstjeneste, gjorde man det villigt og hurtigt. For det andet var det en håndsrekning, Wilhelm virkelig havde brug for, og efter alt hvad der var sket, havde den danske regering al mulig grund til at strække sig langt for at genopbygge sin good will i London. Da der var tale om lejetropper, tog Danmark som sådant efter datidens opfattelse ikke del i krigen, og officielt kunne det ikke skade

forholdet til Frankrig; men franskmændene var selvsagt ikke begejstrede.

Wilhelm studsede noget over udgifterne, men godkendte dog traktaten, og alt gik let og smertefrit lige til det øjeblik, man begyndte at trække soldaterne sammen. Med tilfredshed konstaterede de udsendte englændere, at det var elite-tropper, de havde fået; men de praktiske forberedelser tog meget lang tid. Hvis englænderne havde været fortrolige med det tempo, hvori Danmark plejede at mobilisere, var de næppe blevet overraskede; men Molesworths mistænksomhed blev hurtigt vakt. Han var overbevist om, at den franske gesandt i København udnyttede sine forbindelser inden for regeringen til at fremtvinge denne langsommelighed.

I forvejen følte Molesworth, at han befandt sig i et fjendtligt sindet land, hvor alt – fra udenrigspolitik til herremoder – blev dirigeret fra Versailles. Vanskelighederne omkring hjælpekorpsets afsendelse anså han for et klart bevis. I bevidstheden om, at hans første mission var blevet kronet med held, var han blevet overstadig af glæde. Nu bevægede han sig med samme pludselighed ned i sortsyn og bebrejdelser, og dér skulle han med korte afbrydelser befinde sig under resten af opholdet i København.

GESANDT I LANDFLYGTIGHED

Den franske landgang i Irland i foråret 1689 havde ikke alene været et hårdt slag for den engelske regering; den blev også et privat anliggende for Molesworth. Han så sig berøvet sine irske godser af kong Jakob, og han le-

vede altså på en måde i landflygtighed i Danmark – afskåret fra sit hjem og fra sine indtægter. Det sidste var givetvis det værste, for nok havde han som diplomat krav på et vist honorar; men for det første gik man dengang ud fra, at gesandter var gentlemen – dvs. økonomisk uafhængige, hvorfor aflønningen almindeligvis var beskeden, for det andet var den engelske regering i de år en ualmindelig dårlig betaler. Molesworth måtte låne penge under sit ophold i Danmark – ja, selv Christian den 5. bidrog til hans underhold.

Molesworth havde ikke den levestof, han var vant til. Han indlogerede sig med sin kone og sine dengang syv børn hos en apoteker – det vides ikke hvilken apoteker, og han anskaffede sig en vogn, men havde ikke råd til også at holde køreheste. I et brev hjem udtrykte han sig meget barskt om elendigheden. Kun ét af børnene var vel forsørget, sagde han. Det var en dreng, der var afgået ved døden; nu kunne han kun håbe, at de andre ville blive forsørget lige så godt!

At Molesworth ikke kunne stå på venskabelig fod med den franske gesandt, siger sig selv, og ingen ville forlange det af ham; men det kaster et grelt lys over Molesworths personlige forhold, at han heller ikke kunne komme ud af det med de andre gesandter – ejheller de mænd, der burde have hørt til hans nærmeste omgangskreds. Dette gjaldt frem for nogen G. A. von Reede tot Amerongen – den nederlandske gesandt, der i en menneskealder havde repræsenteret sit land i København, og som var kommet til at stå den danske regering meget nær. Man kunne have forventet, at Molesworth og Amerongen, der tjente en fælles fyrste og regeringer, hvis politik var synkroniseret, ville optræde arm i arm;

men det gjorde de ikke. Molesworth nærrede mistillid til kong Wilhelms sympatier for enevælden og hans nederlandske hofmænd, og det måtte Amerongen høre for – endog midt under en forhandling med den danske regering. »De ved selv, at kongen, Deres herre . . .«, begyndte Amerongen og nåede ikke længere, før Molesworth eksploderede: »Det var som satan! Kongen min herre! Nej han er snarere konge over jer hollændere end over os englændere«. Endnu værre blev det, da Molesworth – i raseri over, at Amerongen under en forhandling erklærede sig enig med danskerne – væltede sit blækhus, kylede papir og pen i hovedet på Amerongen og stampede i gulvet.

Også den svenske udsending Leijonklo blev overfaldet. Da den engelsk-nederlandske flåde i sommeren 1690 havde lidt nederlag over for den franske flåde ved Beachy Head, oplevede Molesworth nogle desperate dage og beskyldte højlydt svenskerne for fejhed. De burde være kommet englænderne til hjælp, sagde han til Leijonklo, men tog sig straks i det og erklærede, at det kunne jo for resten være ligegyldigt. Hvad skulle England egentlig med den svenske flåde? Hvem brød sig om sennep efter måltidet?

Rammerne for korrekt optræden var i 1600-årene langt videre end i dag. Den værdighed, som parykkerne krampagtigt holder på i datidens portrætter, var tilstræbt; de rystede den ofte af sig, og ved et hof, hvor man gerne hengav sig til barnligt pjank og ikke havde glemt kunsten at drikke hinanden under bordet, var der tilgivelse at hente for næsten alt. Det var vel ikke så galt, at Molesworth væltede møblementet og smed med pen og papir; det var værre, at han var ondskabsfuld,

og hans egne reaktioner på sammenstødene forstod man ikke. Undertiden gik han i sig selv og beklagede det indtrufne med tusind undskyldninger. Undertiden mu-rede han sig inde i kold ligegyldighed. Den gamle Ame-rongen døde en uge efter en af disse episoder, og man noterede sig, at englænderen ikke havde opsøgt kolle-gaen på hans sygeleje og ikke engang havde spurgt til hans befindende.

Den danske regering var selvsagt dybt foruroliget, og man spekulerede som rasende på, hvad der mon stod i de rapporter, manden sendte hjem. Man gik så vidt i ængstelse, at man foretog sig noget uhørt: man bad gesandten i London om at skaffe sig adgang til papi-terne. Det nærmede sig spionage, og den engelske re-gering afslog. Men det må siges til Molesworths ros, at han ikke gjorde nogen røverkule af sit hjerte, og i hans indberetninger til London stod der ikke værre ting end dem, han gik og sagde højt i København. Halv-andet hundrede år senere gravede C. F. Allen Moles-worths rapporter frem i State Paper Office, og det sås, at diplomaten var helt identisk med den Molesworth, der slyngede om sig med fornærmelser, og som siden skrev »An Account«. »Hverken jeg eller nogen anden englænder her har i den sidste uge haft mod til at vise vore ansigter, så dyb er den skam og vanære, som det sidste søslag har efterladt«, skrev Molesworth i juli 1690, da han lod sin desperation efter Beachy Head gå ud over Leijonklo. »De kan ikke forestille Dem, i hvilken grad vi er blevet til hån og spot, selv for ud-skuddet blandt nationer«. – *Udskuddet blandt nationer*, det er Danmark.

Men den danske regering havde egentlig ingen grund

til at blive foruroliget, for også i St. James' var man klar over, at Molesworths korrespondancer skulle behandles med varsomhed. Wilhelm af Oranien tog det usædvanlige skridt at skrive et langt brev til Christian den 5., hvor han tog sin udsending varmt i forsvar og fremhævede hans fortjenstfulde arbejde for at forbedre forholdet mellem Danmark og England! Det var en halv undskyldning for Molesworths uerfarenhed og et signal til den danske regering om ikke at tage ham for bogstaveligt; men det var også en velindpakket advarsel til Molesworth. Forstod han den? Det er umuligt andet; men Molesworth hørte ikke til den slags mennesker, der kan lave sig selv om.

Få er dog i stand til i det lange løb at opretholde en krigstilstand over for alverden uden i det mindste at finde enkelte omgangsfæller, som de kan føle sig fortrolige med eller endog se op til, og det gælder også Molesworth. Hvis han ikke ligefrem vandt sig venner i København, fik han i hvert fald gode bekendte. I »An Account« nævner han to mænd, der efter hans mening hævdede sig højt over det lave danske gennemsnit. Den ene var en mand fra regeringskredsen – mecklenburgeren C. S. von Plessen, som Molesworth ligefrem hylder med betegnelsen statsmand. Han var engelsk orienteret og talte engelsk – to uforlignelige egenskaber, der vel har fået Molesworth til at løse op for den giv-agt positur, han ellers indtog, og han må i hvert fald være kommet på meget god fod med en anden fremtrædende dansker, som han ofrer megen omtale. Det var Christian den 5.s halvbroder Ulrik Frederik Gyldenløve, der omkr. 1690 levede på Charlottenborg og fordrev sin alt for rigelige fritid med kunstneriske og kulturelle adspre-

delser. Gyldenløve, der bl.a. havde været statholder i Norge, var næppe helt lykkelig ved at være trængt ud af politik, og gennem skildringen i »An Account« synes man at høre et ekko af Gyldenløve selv. Hvis det er rigtigt, må han have haft sin egen verbale frondekrig i gang mod den herskende hofkamerilla – stikpiller og ironiske kommentarer. Det er ikke usandsynligt, at Molesworth samlede ammunition til sin bog i haven bag Charlottenborg.

For Molesworth samlede nemlig stof. Det gør enhver ordentlig gesandt naturligvis, og i enevældens Europa betød dette ikke mindst efterretninger om de regerende fyrster, deres ægtefæller, børn og elskerinder, deres udseende, forstand, dyder og svagheder, arbejdsvaner og fornøjelser. Alt dette kunne en dag blive lige så nyttigt som detaljeret viden om krigsmagten og de økonomiske forhold. Men Molesworth skaffede sig også viden om Danmarks nyere historie – især om enevældens indførelse i 1660.

Denne begivenhed interesserede ham åbenbart kolossalt, og han viede siden et helt kapitel i sin bog til en fremstilling om statsomvæltningen. Det er let at se hvorfor. Her var efter Molesworths opfattelse selve den katastrofe, som England lykkeligt havde undgået; her var den egentlige årsag til Danmarks miserable tilstand. I øvrigt er dette afsnit det eneste i »An Account«, som man har underkastet en kildekritisk analyse, idet C. O. Bøggild-Andersen inddrog fremstillingen i sit store værk om statsomvæltningen og søgte at trænge ind i baggrunden for den. I denne sammenhæng er det mest interessante, at Bøggild-Andersen – med en til vished grænsende sandsynlighed – mente at kunne udpege to

personer, der mundtligt havde givet Molesworth oplysninger om de nu tredive år gamle begivenheder. Den ene er Søster Svane, der i 1691 giftede sig med Sjællands biskop Hans Bagger. Hun var datter af den berømte biskop Hans Svane, der var en af hovedpersonerne i 1660, og hun *kan* have fortalt et og andet. Den anden er Sten Andersen Bille – af den kendte adelslægt, men født uden for ægteskab. Han havde deltaget i Københavns forsvar 1658–60 – siden 1659 som stadsmajor. I 1679 blev han adlet og til sin død, en snes år senere, beklædte han høje poster inden for hæren. I »An Account« fortæller Molesworth, at »one Bill« – en vis Bille – udførte Frederik den 3.s ordre om at lukke Københavns porte, så adelen blev spærret ind i byen og måtte bøje sig for hærens og borgerskabets pres. Det mærkelige er, at ingen samtidig beretning siger noget om, hvem der satte portlukningen i værk. Oplysningen findes først hos Molesworth; den mest nærliggende forklaring er, at det er manden selv, der har fortalt ham det, og i så fald må det altså have været den forhenværende stadsmajor.

Dette fortæller lidt om Molesworths omgangskreds i København uden for hoffet og højadelen. Han har også deltaget i selskabslivet inden for det bedre borgerskab, som han jo selv var udgået fra og kunne føle sig fortrolig med, og det siger en hel del om Molesworths bestræbelser for at indsamle oplysninger.

Ellers er »An Account« selv den eneste kilde til belysning af disse forhold. Det fremgår, at Molesworths aktionsradius stort set var begrænset til København og det nærmeste opland, hvilket navnlig vil sige trekanten Helsingør–Hillerød–København, og det hænger natur-

ligvis sammen med, at han måtte ledsage hoffet, der i enevældens tid nødigt flyttede længere bort fra hovedstaden. Et eller andet ærinde må også have lokket ham til Køge; men Danmarks øvrige egne har han kun fået et overfladisk kendskab til på en hastig gennemrejse. F.eks. viser hans skildring af Jylland, som han roser for frugtbarhed, at han kun kan have set østkysten, og når han siger, at danskerne havde en underlig måde at tale på – det lyder som om de græder – må det vel have været dialekten på Sjælland, han havde i ørerne; jysk eller fynsk kan det ikke være.

Det fremgår af bogen, at Molesworth også fik lejlighed til at møde repræsentanter for den gamle adel, hvis økonomiske og politiske nedtur han var den første til at begræde, og han har åbenbart været inden for på et par forarmede herregårde, hvor de gamle familier søgte tilflugt i et hjørne af den tabte storhed; men han nævner ingen navne.

Det er i det hele taget påfaldende, at den ellers så bidske Molesworth bliver blid i mælet, når han beskæftiger sig med de forarmede og de fattige – især bønderne. Det er for så vidt logisk nok, at en kritiker af systemet må vise medfølelse med systemets ofre, og det er ikke utilladeligt at spørge om, hvorvidt denne engelskfødte irske godsejer havde lige så meget til overs for irske fæstebønder som for de sjællandske. Men visse steder synes det at være en ægte varme, der skinner igennem, som når han – til en afveksling uden forbehold – skildrer de mere muntre sider af folkelivet. Molesworth udstråler direkte afsky over de kongelige jagter og deres vulgære påfund, men kvidrer ligefrem af fornøjelse ved erindringen om hoffets udflugter til

Store Magleby og de vinterlige kaneture gennem den aftenmørke hovedstad – københavnerens modstykke til italienerens corso, hvor sociale skel nedbrydes og sød musik opstår.

Nogen omgangskreds blandt bønder og småborgere havde Molesworth selvfølgelig ikke; men han er kommet dem så nær, som det under de givne omstændigheder var muligt, og han følte sig veltilpas ved det. Den frenetiske afsky, han var kommet til at føle for dette udskud blandt nationer, afløstes i korte øjeblikke af glæde, og den hårde dommer veg sit sæde og gik i vidneskranken »for the defence«.

AFSKED I UNÅDE

Molesworth var whig i København, som han var det i Dublin og London, og efter hvad det senere blev påstået, gik han ikke af vejen for at føre en privat guerillakrig også mod den danske konges prærogativer. Han skal have brudt bommen op til en af de ellers afspærrede kongeveje, og han trængte uden tilladelse ind på de kongelige jagtbaner og indlod sig i slagsmål med en jagtbetjent. Der foreligger imidlertid intet herom i regeringens papirer, så man fandt det vel klogest at se igennem fingre med småfornærmelser; men alt bidrog til at slide på tålmodigheden, og en dag måtte den briste. Heldigvis for Danmark blev det Molesworth selv, der kastede sig i afgrunden.

Hans humørkurve svingede i takt med efterretningerne fra de vestlige krigsskuepladser. Nederlaget ved Beachy Head havde slået ham helt ud. Meddelelsen om

slaget ved Boyne, hvor de engelske – herunder danske – tropper knuste den franske Irlands-hær, stemte ham optimistisk, og da den engelsk-nederlandske flåde i sommeren 1692 fik oprejsning for Beachy Head ved at tilintet gøre franskmændene ved Cap de la Hogue, blev han helt overstadig, men ikke mere venlig. I nederlagets timer følte han sig kuet – vis på, at danskerne med deres lave tankegang frydede sig på hans bekostning, og i sejrens stund blev hans lettelse helt overskygget af længsel efter at udøse sin foragt. Blindet af lidenskaber, han ikke kunne tøjle, styrtede han sig atter ud i en af disse episoder, der efterhånden havde været mange af; men denne gang faldt han.

Det begyndte på Jægersborg Slot et par uger efter slaget ved Cap de la Hogue. Man havde rejst sig fra taflet, der formentlig havde været fugtigt, og Molesworth gav sig til at læse post, han lige havde modtaget. Her fandt han nyheden om den store sejr, så sig om og marcherede hen mod overstaldmester von Haxtausen. Måske havde han ikke tilgivet von Haxtausen, at denne havde vundet 1.000 daler fra ham i væddemålet om hesten, der kunne løbe til Frederiksborg på tre kvarter; måske var von Haxtausen bare så uheldig, at han stod nærmest. Molesworth busede ud med sejrsmeldingen, og von Haxtausen komplimenterede og sagde, at det glædede ham sandelig at høre dette.

»Ja, vore sager går godt. Men den tilfredshed, jeg føler, er mindre end Deres ubehag«, svarede Molesworth.

Haxtausen beherskede sig og spurgte roligt Molesworth om, hvad der dog fik ham til at tro det, hvor-

efter gesandten nærmest skreg ind i ansigtet på Haxtausen: »Vi kender Dem alle godt nok!«

»Ja, man kender mig, og man kender også Dem«, svarede Haxtausen med en ro så knusende, at den måtte bringe en allerede ophidset mand helt fra koncepterne. »Jeg er en hæderlig mand. De ypper kiv med mig uden nogen som helst grund, og De retter beskyldninger imod mig, som De ville blive nødt til at stå til regnskab for, hvis De ikke beklædte en diplomatisk post«.

»Hvad behager!« gjaldede Molesworth. »Er jeg ikke en hæderlig mand? Og hvad ville De gøre, hvis jeg ikke var gesandt?«

En udfordring til duel svævede i luften; men von Haxtausen veg udenom: »De indgyder mig medlidenhed. Her er for øvrigt ikke stedet til en forklaring imellem os«. På dette tidspunkt lagde de omkringstående sig imellem, og Molesworth blev tilsyneladende svalet af.

Den angrebne von Haxtausen gjorde ikke mere ved sagen, og den ville sikkert snart have været glemt, dersom Molesworth havde reageret, som han plejede – dvs. ved at forsikre von Haxtausen om sin højagtelse eller vende ham ryggen; men det gjorde han ikke. Denne gang indgav han en erklæring til kongen, hvor han redegjorde for, hvad han betegnede som von Haxtausens overfald på *ham*, og krævede oprejsning. Det var helt grotesk, og det kan kun forklares ved, at Molesworth i sit overmod efter Cap de la Hogue forestillede sig, at tiden var inde til at fravryste de foragtede danske hoffolk nogle points; men Christian den 5. var trods alt ikke så imponeret af den engelske flådes bedrifter, at

han lod sig skræmme. Der var flere vidner til skænderiet; de blev afhørt, replikkerne rekonstrueret, hvorefter regeringen oversendte sagens akter til Wilhelm af Oranien og bad ham tage stilling.

For sent indså Molesworth, at han var gået for vidt, og at jorden brændte under ham. Han blev grebet af panik og havde kun én tanke: at komme bort fra det hele. Dette er i det mindste den eneste rimelige forklaring på, at han over hals og hoved – uden at være anmeldt – opsøgte kong Christian for at sige farvel. Nogen tid i forvejen havde han bedt om orlov for at kunne rejse hjem og se til sine godser, der endelig var tilgængelige, og det var da også den forklaring, han gav kongen; men det var et påskud. Molesworth rejste ikke til Irland. Han satte kursen mod Flandern, hvor Wilhelm af Oranien opholdt sig i sin feltlejr ved Mele.

Kong Wilhelm modtog Molesworth med korrekt, men nøje afmålt venlighed. De ventede bebrejdelser udeblev åbenbart; men kongen gav den nederlandske gesandt i København besked om også at repræsentere England indtil videre. Molesworth fik en isnende fornemmelse af, at han var blevet gået.

Molesworth gjorde intet forsøg på at komme tilbage til København; men det nagede ham, at afskeden havde været så kort og uformel. Ved deres fratrædelse plejede gesandter at modtage et »rekreditiv« – en afskedsskrivelse fra den regering, de havde været attacheret hos. Det var Molesworth meget om at gøre at få dette rekreditiv tilsendt. Dokumentet plejede at være ledsaget af en personlig afskedsgave fra regenten – ofte ganske kostbar, og man har ment, at Molesworths dårlige økonomi har gjort ham så forlegen, at han ville og

måtte have gaven for at sælge eller pantsætte den; men dette er dog nok en undervurdering af hans motiver. De irske godser var atter i hans besiddelse, og han behøvede ikke mere at bekymre sig så voldsomt om penge. Sagen er snarere den enkle, at en forhenværende gesandt uden rekreditiv var som en mand, der havde fra-trådt en stilling uden at kunne få nogen anbefaling til sin næste arbejdsgiver. Molesworth bombarderede København med henvendelser; han forsikrede Christian den 5. om sine uforanderligt venskabelige følelser, og at han dagligt nedbad Guds velsignelse over kongen og hans hus. I begyndelsen fik han henholdende svar, siden slet ingen.

Samtidig med at Molesworth skrev disse breve, skal han også have været i gang med at skrive noget andet: »An Account of Denmark«. Den menes at være blevet til i de måneder, Molesworth opholdt sig i Flandern. Det vides ikke, om han har påbegyndt bogen i København; men hans målbevidste indsamling af materiale tyder i hvert fald på, at han tidligt begyndte at sysle med planer om en bog, og det må antages, at han »havde den i hovedet« ved ankomsten til Mele.

»An Account« må være skrevet i stort raseri og stor hast. Ydmyget i et land, som han så ned på, og ved et hof af samme størrelsesorden som en engelsk herregård, forrådt og kasseret af den kolde og hovmodige Wilhelm, som englænderne i et svagt øjeblik havde kastet sig i armene på, var Molesworth – med sit modsætningsfyldte sind – på toppen af sin ydeevne. Man kan næsten fornemme, hvorledes hans pen skrattede over papiret i rasende fart, og hurtigt gik det i hvert fald. Engang imellem svigtede hukommelsen. Der var navne, han ikke

kunne komme på, og han nøjedes med at sætte nogle prikker til senere udfyldning; men selv om det drejede sig om personer, hvis identitet han forholdsvis nemt kunne have forvisset sig om, var hullerne stadig ikke udfyldt, da manuskriptet nåede til bogtrykkeren. »An Account« blev aldrig helt færdig; den blev trykt efter kladden.

Og så skete det mærkelige, at denne mand, hvis vredesudbrud ellers var støjende og uarticulerede, da han skulle give harmen afløb på prent, blev velformulerende. Hans ubændige had og foragt blev tæmmet som vilde heste af en rytter, der behersker alle finesserne i den højere rideskole. Molesworth, der havde skældt ud og råbt op for at såre og støde, dæmpede tonen og blev skarp, hvor han ellers var rå, elegant, hvor han havde været grov. »Fortiter in re, svaviter in modo«, sagde romerne – »stærk i indhold, blid af form«.

Tre års taktløsheder i København forsvandt som ringe i vand; men da sindsoprøret var på sit højeste, stilnede det med ét af – og forplantede sig i en tung, uimodståelig dønning.

ARTIGE EFTERSPIL

Den danske London-gesandt Mogens Skeel kendte Robert Molesworth udmærket. Han fandt, at han var overordentlig behagelig i omgang – en mand med gode manerer og et forekommende væsen. Ingen kunne være mere chokeret end Mogens Skeel, da han i december 1693 fik den nyudkomne »An Account of Denmark« i hænde. Tung om hjertet måtte han gøre sin regering

bekendt med sagen, og perspektiverne blev kun så meget mere dystre, som førsteoplaget blev revet væk og fulgt af optryk på optryk. Den bog, som det officielle Danmark kun kunne betragte som et æselspark, blev en bestseller. Inden 1694 var gået til ende, var der kommet fire engelske udgaver, og året efter kom den franske oversættelse – trykt i Amsterdam.

Denne voldsomme succes kan undre en smule, for var englændere, nederlændere og franskmænd virkelig så interesserede i danske forhold? Kunne et land, som Molesworth – sikkert meget præcist – tillægger samme vægt som Portugal i vesteuropæernes verdensbillede, virkelig påkalde sig så megen og så pludselig opmærksomhed? Svaret må være nej. Sandheden er snarere, at Danmark – skønt i centrum – blev opfattet som en biting ved bogen. Man læste den som en kommentar til *engelsk* politik og ikke i første række som et stykke etnografi omhandlende en nordlig kontinental randstat. Når Molesworth fortæller om, hvorledes tyskere i hobe-tal besatte høje embeder i Danmark, tænkte englænderne på Wilhelm af Oraniens nederlændere. Når han skildrer de danske præsters krybende underdanighed, fandt hans læsere heri en umiskendelig parallel til den kongetro engelske højkirke. Molesworths karakteristik af Danmark som et militaristisk land, hvor alle trælledede for at bære omkostningerne ved de forvoksede stridskræfter, var en advarsel mod kong Wilhelms krav om flere soldater til krigen mod Frankrig. Hans bog blev modtaget om ikke just som en bibel, så dog som et himmelbrev af whiggerne. Den gjorde ham kendt i disse kredse. Den førende whig-filosof John Locke belønnede forfatteren med sit venskab.

Men hvad grunden nu end var til bogens hastige udbredelse, så var den stadig med alle sine nøjagtige og mindre nøjagtige oplysninger om Danmark en kendsgerning, som den danske regering ikke kunne overse, og Mogens Skeel måtte foretage sig noget. Han var på forhånd temmelig skeptisk, for i England herskede der trykkefrihed, og at bogen indeholdt ting, der i al almindelighed måtte forekomme en fremmed regering ubehagelige, kunne ikke i sig selv begrunde noget forbud. Skeel havde kun én udvej, og det var at få rejst sag mod Molesworth på grundlag af hans udtalelser om navngivne danske personer – især ministrene. Skulle Molesworth dømmes, måtte det blive for injurier og ikke noget som helst andet.

Den danske regering var rasende, Mogens Skeel havde det skidt, og Wilhelm af Oranien, der aldrig skilte sig med sine følelser, var vel den mest plagede af alle. Ved mellem linjerne at rette underfundige angreb på kongen selv og dermed høste whiggernes uforbeholdne bifald, havde Molesworth omtrent lammet Wilhelm, for tog kongen skridt til en retsforfølgelse, var det på forhånd givet, at Molesworth ville blive martyr. Dommer Jeffreys uhyggelige skikkelse skulle nødtigt genopstå, og fortidens skygger måtte besværges. Men undlod Wilhelm at gribe ind, var der skabt præcedens for, at engelske diplomater kunne fodre bogtrykkerierne med indiskretioner, og hvor var udenrigstjenesten så henne? Oven i det hele havde Wilhelm tilmed svigerinde Anne. Forgræmmede udtrykte hun sine meninger om sådan en mand, der kunne skrive sådan en bog, der satte hendes George i dårligt humør.

I en indberetning skildrer Skeel en episode fra disse

anspændte dage, der sikkert er typisk. Han tog til hoffet ret sent en aften, da han havde størst håb om at kunne indfange kongen til en samtale under fire øjne, og han forsøgte at passe Wilhelm op i en korridor. Kongen var på vej fra sine egne gemakker til dronningens, og han så uden tvivl Skeel, men sørgede for at holde et tempo, så gesandten veg tilbage fra at standse ham. Et øjeblik efter viste Wilhelm sig atter, men kun for at passere Skeel i samme forrygende fart. Det kom ikke til nogen samtale.

Det endte faktisk med, at Wilhelm gav den offentlige anklager ordre til at rejse sag mod forfatteren til »An Account of Denmark«; men det forhold, at Molesworth havde udgivet bogen anonymt, så man officielt ikke kendte ophavsmanden, ledede forundersøgelsen ind i en labyrint af juridiske krogveje, hvorfra man aldrig fandt ud igen. Den danske regerings håb om at få æresoprejsning ved en domstol gik ikke i opfyldelse; til gengæld skulle den komme ad anden vej.

I grunden var det jo ganske ligetil, at i et land, hvor loven tillod en bog som Molesworths at udkomme uden at være lemlæstet af en censor, måtte det rette svar være ikke en retssag, men en gendrivelse på tryk. Det ser imidlertid ud til, at man ikke havde fantasi til at forestille sig noget sådant i København, før andre var kommet på denne lysende idé.

I slutningen af marts 1694 – bare tre måneder efter »An Account« – udkom der i London en bog kaldet »Denmark Vindicated«. Forfatteren var anonym, men gav sig snart til kende. Det var en hamburgsk læge, der hed Jodocus Crull. Som svar på Molesworths fyrige og velskrevne bog var det imidlertid en mat sværte – pe-

dantiske og rodede rettelser af småfejl og misforståelser sammenskrevet af en mand, hvis viden om danske forhold langt fra kunne måle sig med Molesworths. Formentlig håbede Crull at blive belønnet for sin vennetjeneste.

Men i august samme år fremkom så »Animadversions on the Pretended Account of Denmark«. Initiativet hertil blev vistnok taget af den dansk-norske Londonpræst Iver Brinck, der skaffede sig medarbejdere til to sider. Den danske gesandt stillede materiale til rådighed, Brinck støbte kuglerne, og han fik William King, juridisk doktor fra Oxford, til at skyde dem ud. King var en fremragende forfatter, og hans bog blev næsten lige så velskrevet som Molesworths. Takket være de friske informationer fra gesandtskabet var han ikke alene i stand til at pulverisere en række påstande, han kunne også meddele offentligheden interessante detaljer om forfatteren til »An Account« og hans færden i København.

»Animadversions« blev oversat til fransk af La Foulesse – en franskmand, der arbejdede i den danske udenrigstjeneste, og efterhånden som oversættelsen skred frem, blev den, kapitel for kapitel, sendt til Christian den 5., der slugte den med ublandet fryd. La Foulesse, der som diplomat sad inde med megen viden om dansk-engelske forhold, omarbejdede og udvidede Brincks og Kings tekst, og i 1696 udkom endelig »Defence du Danemark« under et opdigtet forfatternavn og med falsk trykkested.

Men hvad kunne disse svar egentlig nytte? Man kunne afsløre, at Christian den 5. havde store planer om at udvide København ved at bygge et jødekvarter

på opfyldte arealer nord for Christianshavn, og at der også eksisterede projekter til et nyt residensslot. Det ændrede jo intet ved Molesworths påstand om, at byen i 1692 måtte sammenlignes med Bristol, og at Københavns Slot faktisk var gammeldags, småt og ubekvem. Man kunne påpege, at Molesworth overdrev, når han hævdede, at indvandrede tyskere havde fortrængt danskerne fra de højere embeder. Med en statistik i hånden beviste man, at danskerne var i flertal; men det svækkede næppe Molesworths beskrivelse af fortyskningen væsentligt.

Når Molesworth påstod, at den udsendte minister Konrad Biermann Ehrenschildt i Hamburg anbragte sine penge i udlandet, fordi han ikke anså dem for sikre i Danmark, kan det meget vel være en grundløs beskyldning; men ingen kunne modbevise, at mistilliden til landets vaklende økonomi faktisk fremmede kapitalflugt osv., osv. Ved at hænge Molesworth ud som en usympatisk og upålidelig person kunne man håbe på, at læserne mistede tilliden til hans ord; men hvem kunne modbevise, at økonomien var dårlig og skatte trykket alvorligt, at hoffet af skræk for repressalier fra den gamle adels side omgav sig med en prætorianergarde af tyskere, at præsterne – de eneste der havde nogen talefrihed – kun brugte den til svulstige lovprisninger af øvrighedens sværd? Det kunne ingen, for det var sandt.

Hvis eftertiden skal dømme Molesworth og Danmark imellem, kan man – bemærkelsesværdigt nok – gøre det på hans egne præmisser og anvende hans egne iagttagelser; det er ikke nødvendigt at lægge ret meget til for at afrunde billedet af Danmark i anden halvdel af

1600-årene. Molesworth så faktisk det hele. Han erkendte, at Danmark var en stat, der nylig havde befundet sig på eksistensens yderste rand, og at dens overlevelse på længere sigt stadig var tvivlsom. Han indså klart, at en kontinentalstat som Danmark havde problemer, som England – i ly af Kanalen – ikke havde, og at landet militært set var omklamret af Sverige. Meget bemærkelsesværdig er hans skildring af den danske regerings arbejdsform – hvorledes ministrene trådte sammen, hver gang der ankom post fra Hamburg. Hver eneste lille sitren i stormagterne indbyrdes forhold gav udslag på den følsomme seismograf i København; det kunne hver gang være Danmarks eksistens om at gøre. Alt dette registrerede Molesworth som den gode politiker og iagttager, han også var; men han tillod ikke, at disse forhold kom til at tjene til forklaring på eller undskyldning for den danske enevælde, for i så fald ville han have svækket bogens generelle sigte. Hvis enevælde kunne undskyldes, kunne den også forsvares, og så havde han foræret torierne en håndfuld argumenter.

Med »An Account« brød Molesworth broerne af bag sig. En fortsat karriere i udenrigstjenesten var umulig, for hvilken regering ville modtage en gesandt, der skrev bøger? I stedet koncentrerede han sig om sine godser, og han gjorde sig gældende i engelsk indenrigspolitik. Straks efter hjemkomsten indtrådte han i det irske parlament som repræsentant for Dublin, og han virkede bl.a. for, at man skulle opmuntre udenlandske protestanter til at indvandre til øen. Han blev medlem af det irske Privy Council og i 1705 ydermere medlem af det engelske underhus. Man kunne have forventet,

at han ville følge sin heldige debut op med et større forfatterskab; men det blev ved mindre tilløb. Han oversatte en bog om oldtidens franker, hvis hovedtema var den urgamle germanske »folkefrihed«. Dette var endnu en whig-manifestation – denne gang forklædt som historisk fremstilling, og han lod fortalen fra »An Account« indgå i bogen. Den udkom i 1711, og den helt aktuelle anledning var, at torierne efter Wilhelms død og Annes tronbestigelse var kommet til magten igen. Anne brød sig ikke om whigger og slet ikke om Molesworth, der i nogle år tilhørte oppositionen.

Men da huset Hannover besteg den engelske trone i 1714, vendte vinden; whiggerne kom atter til magten – denne gang for at fastholde den i menneskealdre, og nådens sol skinnede uafsladeligt på Molesworth. I 1719 blev han udnævnt til baron af Philipstown og Viscount af Swords, og dermed fandt han åbenbart, at de sidste mål var nået. Han trak sig ud af politik og bosatte sig på et landsted ved Brackenstown uden for Dublin – nu sysselsat med et værk om forbedringer af landbruget. Det udkom i 1723 og vakte Jonathan Swifts begejstring. Molesworth døde to år senere – 69 år gammel.

Bogen om Danmark overlevede ham imidlertid og stod som et politisk testamente. Nye udgaver så dagens lys endnu 25 år efter hans død, og da der i 1758 blev udsendt et værk om Rusland, skrev Lord Oxford forord og mindede her læserne om »An Account« – »one of our standard books«. Den gamle whig blev lidt af en legende, og rene myter sluttede sig til overleveringen om ham. I slutningen af 1700-årene var der en historie i omløb, der næsten havde fortjent at blive foreviget som skolestil. Det fortaltes, at da den danske gesandt

Mogens Skeel opsøgte kong Wilhelm for at få bogen beslaglagt, havde Skeel forsøgt at gøre indtryk på kongen ved at skildre den skæbne, der ville overgå en dansk forfatter af en tilsvarende bog om England. Han ville blive halshugget, og hans hoved ville blive tilsendt kong Wilhelm som gave. Men den kloge kong Wilhelm svarede: »Dersom De mener det, Sir, så vil jeg fortælle Mr. Molesworth, hvad De har sagt, så han kan få det med i næste udgave af sin bog«.

Det var også lige det, der manglede – den godmodige Christian den 5. som sultan af Tyrkiet. Men anekdoten er, som påpeget af C. H. Brasch i hans bog om Molesworth, opdigtet, og som enhver læser af »An Account of Denmark« hurtigt bliver klar over, ligger den på et niveau langt under det, Molesworth bekendte sig til, og som berettiger Bøggild-Andersens karakteristik af bogen: »Et af de mærkeligste og betydningsfuldeste blandt de ikke mange kompetente bidrag, som udenlandske tænkere og iagttagere har givet til belysning af dansk liv og psyke siden Adam af Bremens tid«.

LITTERATUR

Hovedværket om Molesworths bog er Chr. H. Brasch: »Om Robert Molesworth's Skrift »An Account of Denmark as it was in the Year 1692««, 1879. Brasch medtog alt af selv den mindste interesse om bogen selv, om de polemiske svar og om forfatteren både før og efter hans Danmarks-ophold. Fremstillingen er lærd, men uoverskuelig. Lettere at gå til er Franz v. Jessen: »En slesvigsk Statsmand«, 1. del, 1930, hvor Molesworths placering i forhold til Danmark og dansk politik står i centrum. Uddrag af Molesworths korrespondance med London bringes i dansk oversættelse efter Allens afskrift i »Danske Samlinger« 2. række, bd. 4, 1874–76, side 197 ff. C. O. Bøggild-Andersens disputats fra 1937 »Statsomvæltningen 1660« indeholder en kritisk analyse af Molesworths skildring af enevældens indførelse.

